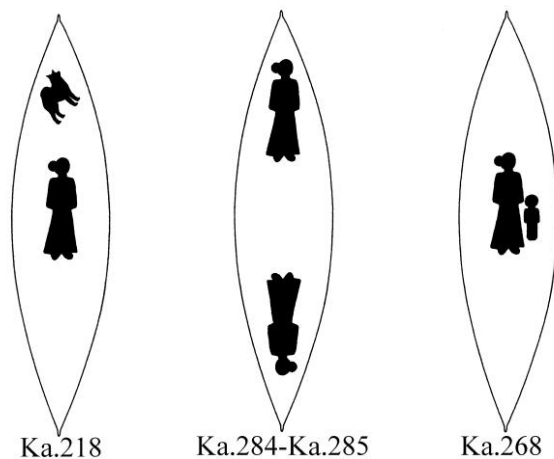

Båter, død og liv på Kaupang

En diskusjon rundt vikingtidens båtgravskikk med fokus på
kjønnsrelasjoner og det maritime kulturlandskap

Elisabeth Jansen Vogt

Masteroppgave i Arkeologi
IAKH
Det Humanistiske fakultet
Universitetet i Oslo
2012

FORORD

Ideén til denne oppgaven fikk jeg i 1997, da jeg begynte på hovedfag i Tromsø. Klimasjokk bidro til at jeg rømte Tromsø, og motivasjonen forsvant gradvis og jeg prioriterte andre ting i livet. Mye har skjedd på Kaupang siden den gang, og nye hovedfags- og masteroppgaver på gravmaterialet har blitt til. Høsten 2010 børstet jeg støv av det påbegynte materialet, og startet på masterstudiet ved IAKH. Det ble en tøff vei med flere deksamener og seminarer ved siden av full jobb i fotoarkivet på Kulturhistorisk museum, men nå er målet nådd.

Den største takken skal superveileder Almut Schülke ha! Uten hennes konstruktive og oppmuntrende tilbakemeldinger, gode råd og litteraturtips vet jeg ikke om dette hadde gått bra. Espen Uleberg har gitt meg gode råd i min kamp med Access-basen. Hanne Aannestad og David Vogt har lest gjennom oppgaven og kommet med nyttige tilbakemeldinger. Tusen takk til dere alle!

Forside: Stilisert tegning av tre av Kaupangs båtgraver med plassering av de døde.
Illustrasjon ved E.J.Vogt

INNHold

1. INNLEDNING.....	9
1.1 Introduksjon og problemstilling.....	9
1.2 Vikingtidens gravskikk, båten generelt og båtgraver.....	10
1.3 Kaupang en handelsplass fra vikingtiden.....	13
1.4 Teori.....	14
1.5 Metode.....	17
1.6 Oppgavens struktur.....	18
2. TIDLIGERE BÅTGRAVFORSKNING.....	19
2.1 Båten som religiøs metafor på en reise til det hinsidige.....	19
2.2 Hvor skulle den dødes sjel?.....	20
2.3 Båten fra nytte- og status objekt til symbol på fruktbarhet.....	21
2.4 Tilbake til Valhall!.....	22
2.5 Båten som politisk maktsymbol.....	23
2.6 Fra symbol til funksjon igjen.....	23
2.7 Båtgravene på Kaupang.....	24
2.8 Oppsummering.....	25
3. GRAVMATERIALETS MULIGHETER OG BEGRENSNINGER.....	27
3.1 Grav og gravrituale fra passiv refleks til aktiv prosess.....	27
3.1.1 Kvantitative tilnærminger.....	27
3.1.2 Kvalitative tilnærminger.....	29
3.1.3 Graver, gravgods og flertydighet.....	31
3.2 Identifisering av kjønn.....	32
3.2.1 Arkeologisk kjønnsklassifisering.....	32
3.2.2 Biologisk kjønnsklassifisering.....	34
3.3 Dødsforestillinger og kjønnsideologi i skriftlige kilder.....	35
3.3.1 Dødsforestillinger og gravrituale.....	35
3.3.2 Kjønnsideologi.....	36
3.4 Oppsummering.....	38
4. KAUPANGS BÅTGRAVER.....	39
4.1 Gravfeltene generelt og kildekritikk.....	39
4.2 Søndre Kaupang.....	42
4.3 Nordre Kaupang.....	43
4.4 Hagejordet.....	44
4.5 Bikjholberget.....	44
4.5.1 Graver i båt.....	45
4.5.2 Graver uten båt.....	51
4.6 Lamøya.....	53
4.7. Utvalgte gravkategorier, noen betraktninger.....	55
4.7.1 Graver med ovale spenner og våpen.....	55
4.7.2 Graver med redskaper og utstyr som kan knyttes til båt.....	56
4.7.3 Graver med kjønnsdifferensiering?.....	57
4.7.4 Båtanlegg med fler begravelser, de dødes relasjoner til hverandre.....	58
4.7.5 Graver med dyr.....	59
4.7.6 Graver med spor av båt.....	60
4.7.7 Graver med båt og graver uten båt, en sammenligning.....	60

4.7.8 Gravenes kronologi.....	61
4.8 Oppsummering.....	61
5. BÅTEN I GRAVEN.....	63
5.1 Båten som ikon, eller bruksgjenstand og kostbar handling.....	63
5.2 Båten som index, eller uttrykk for en reise.....	64
5.3 Båten som symbol.....	65
5.4 Båten som nøkkelsymbol.....	66
5.5 Hvem ble gravlagt med båt på Kaupang?.....	67
5.6 Båtens tilstedeværelse på Kaupang.....	68
5.7 Oppsummering.....	69
6. BÅTEN SOM BRUKSGJENSTAND.....	71
6.1 Hvem kunne eie og bruke båt i norrøn tid?	71
6.2 Bygge båt.....	72
6.2.1 Arbeide med tre.....	72
6.2.2 Smelting og smiing av metall.....	73
6.2.3 Sjøsettingen, den kritiske fase.....	74
6.3. Utstyre båt for fiske og sjøfart.....	74
6.3.1 Tekstilproduksjon.....	75
6.3.2 Produksjon av skinnhyrer og sjøstøvler.....	76
6.4 Bruke båt.....	77
6.4.1 Fiske, jakt og transport i skjærgården.....	78
6.4.2 Sjøfart, handel og reiser.....	78
6.5 Oppsummering.....	80
7. KONKLUSJON.....	81
LITTERATURLISTE.....	83

APPENDIKS

FIGURLISTE

Figur 1. Kart over Syd Skandinavia.....	12
Figur 2. Bosettingsområde og gravplasser ved Kaupang.....	14
Figur 3. Sverd og spyd fra Bikjholberget.....	33
Figur 4. Ovale spenner og perler fra Bikjholberget.....	34
Figur 5. Gravplasser på Kaupang.....	41
Figur 6. Tegnforklaring til skjematisk oversikt båtanlegg.....	46
Figur 7. Nordre Bikjholberget. Båtanlegg med ett individ.....	46
Figur 8. Søndre Bikjholberget. Båtanlegg med ett individ.....	46
Figur 9. Nordre Bikjholberget. Båtanlegg med to individer.....	47
Figur 10. Nordre Bikjholberget. Båtanlegg med to individer.....	48
Figur 11. Nordre- og Søndre Bikjholberget. Båtanlegg med tre eller fler individer.....	49
Figur 12. Lamøya. Båtanlegg med ett individ.....	54
Figur 13. Båttyper som kan ha vært brukt i gravene på Kaupang.....	64
Figur 14. Ullvever fra middelalderen.....	76
Figur 15. Karding og spinning var mannsarbeid.....	76
Figur 16. Fiskebåt, fisk, harpun, mann og kvinne?.....	78
Figur 17. Lystring på Krøderen.....	78
Figur 18. Seilende kvinne?.....	79

1. INNLEDNING

1.1 Introduksjon og problemstilling

På slutten av 1800-tallet fikk man kjennskap til at ikke bare menn, men også kvinner var gravlagt alene i båt. Dette kom overraskende og uventet på arkeologene, da båten på den tiden vanligvis ble sett som en del av mannens utrustning. Den nye utfordringen ble derfor å forklare fenomenet. Nye trender i tiden der man søkte etter paralleller i klassiske og etnografiske kilder, og tanken om at den døde var lagt i båten for å fraktes til det hinsidige over sjøen (Hildebrand 1874:50-54; Montelius 1885:186), ble ønsket velkommen. Det ville ellers vært meningsløst å utstyre slike graver for kvinner (Gustafson 1890:7; Stjerna 1905:129). I årene som har gått har det kommet mange båtgravstudier som blant annet ser båten som et uttrykk for den dodes tilknytning til ulike fruktbarhetskulter (Müller-Wille 1970:149; Schönback 1980,1994:124-128; Ingstad 1992:229-256; Crumlin-Pedersen 1995) og valhallideologier (Schetelig 1917:230; Andrén 1993:47), eller som uttrykk for stress og politisk rivalisering (Gansum 1995; Myhre 1993; Varenius 1994).

I arkeologiske studier er det ofte slik at gjenstander som vanligvis har en bruks- eller nytteverdi, også i tillegg kan ha en symbolsk betydning fordi vi finner den i en annen kontekst enn forventet (Kobylnski 1988:185). Hvis man tar som utgangspunkt at båten har en bruks- og nytteverdi vil man også kunne knytte kvinner til den maritime sfære, fordi også hun ble gravlagt med/i dette redskap og framkomstmiddel. Formålet med denne analysen blir derfor å undersøke hvilken relasjon de/den døde kan ha hatt til den båten de ble gravlagt i, utover dens symbolverdi. Hvis det f.eks er slik at båten brukes forskjellig og separat på tvers av kjønn, alder og sosial status i den praktiske hverdag, vil da båtens symbolske betydning i et gravrituale være den samme for alle i samfunnet? Det blir derfor viktig å ta utgangspunkt i at et objekt kan ha flere forståelsesnivåer.

Det empiriske utgangspunktet for oppgaven vil være båtgravene på Kaupang i Vestfold. Båtgravene vil ses i relasjon til øvrig gravskikk og den kontekst de er en del av, men med fokus på maritime aspekter. For å sette min problemstilling inn i en forskningshistorisk kontekst er det relevant å se hvordan båtgraver, i relasjon til kjønn har blitt tolket gjennom den skiftende faglige og politiske diskurs i de skandinaviske forskningsmiljøene opp gjennom tiden. Jeg vil med bakgrunn i en kjønnsteoretisk forståelse synliggjøre at mye av tidligere båtgravforskning har vært androsentrisk. Båten og gravmaterialet vil bli analysert på ulike nivåer med fokus på aspekter som eiendomsforhold, sosiale relasjoner og produksjonsprosesser. Dette er av betydning for å komme nærmere en

alternativ fortolkning av hvorfor båten på et høyere kosmologisk eller ideologisk nivå ble et viktig meningsbærende tegn, konstituert i gravskikken.

1.2 Vikingtidens gravskikk, båten generelt og båtgraver

Vikingtiden (ca.800-1030) er preget av ustabile forhold, migrasjoner, erobringer, store politiske- og religiøse endringer med sentralisering av makt. Landet vi i dag kjenner som Norge var delt opp i mange forskjellige småriker, med egne maktsentra. Ifølge frankiske annaler er det mye som tyder på at deler av Sørøst-Norge og da spesielt Viken og Vestfold (Westarfolda) lå under Dansk herredømme i perioder på 800-tallet (Solberg 2003:277, 282-283).

Vikingtiden er også den perioden i forhistorien med flest gravfunn. Gravene er markert med runde, ovale, avlange hauger eller røyser. Gravene er ofte plassert i grupper enten på tunet eller ved veien til gården, eller andre steder der man kan se til tunet. Flatmarksgraver er også kjent, de er anlagt med steinlegning som med stor sannsynlighet har vært synlig den gangen. Den indre gravskikk er både brent og ubrent. Branngravene er brannflak der rester etter likbålet er spredd utover en grop, mens i de ubrente gravene ble den døde lagt ned med full påkledning og utrustning. Liket ble også enkelte ganger lagt i en trekiste uten haug over, og steinkister er sjeldne. Utstyret i brente og ubrente graver er stort sett det samme, men varierer i mengde og utvalg. Våpen, smykker, forskjellige typer redskaper, samt utstyr for oppbevaring og hesteutstyr er gjenstandskategorier som er ganske vanlige. For vikingtiden ble gravlegging i båt langt vanligere enn i merovingertiden (Solberg 2003:222-223).

Det er imidlertid sådd tvil om båtgraver kan defineres som egen gravkategori, da selve gravskikken ikke skiller seg vesentlig fra øvrige graver i perioden de forekommer (Næss 1969; Nielsen 1997). Båten i graven er relativt dominerende i forhold til andre objekter i graven spesielt der den er satt ned hel og ubrent, og at gravene derfor bør betraktes som et eget fenomen i forhold til vikingtidens gravskikk. Det som kjennetegner en båtgrav er en grav med rester etter båt, uansett hvordan graven og gravminnet er utformet (Næss 1969:60-62). Det som skiller et skip fra en båt er lengden og den er egentlig ikke klart definert, noen setter skillet til 12 meter, mens andre 15 (Grøtberg 2007: 32). Graver der båten er brent inneholder ofte et mer moderat antall nagler enn der den er gravet ned ubrent. Michael Müller-Wille (1974:191) stiller som et kriterium at en sikker båtgrav bør inneholde minst 100 nagler, en mulig båtgrav må ha mer enn 50 nagler, mens mindre enn 50 nagler er en usikker båtgrav. Min mening er at slike kriterier blir veldig kategoriske og at så lenge en grav har rester etter båt bør den betraktes som mulig båtgrav. Man kan ikke se bort i fra at intensjonen

ved å legge en del av en båt i graven kan være en representasjon av en hel båt, og at naglene etter en kremasjon i båt har vært plukket opp for gjenbruk og få derfor har havnet i selve graven.

Skikken med å gravlegge de døde i båter og skip har forekommet flere steder til ulike tider. Båtgraver er kjent fra ulike Egyptiske kontekster mellom 3050- 450 f. Kr. Båter og skip anses for å være et av de eldste symbolene på aristokratisk makt, og viktig i både krig, sentraliseringsprosesser og handel, men også for reisen til dødsriket (Ward 2006:125,127). Hos Khantiene i Sibir ble døde gravlagt i kister laget av båter med avkuttete stevner helt opp på 1970-tallet (Balzer 1980:80). Norrøne graver med båt er et fenomen som i hovedsak knyttes til Skandinavia, men finnes også i Finland, på Island og de britiske øyer, samt ved elven Ladoga, Volgaområdet i Russland. Den tetteste forekomsten av båtgraver har man i Uppland og Västmanland i Sverige, og langs hele Norskekysten opp til Nord-Troms, da særlig for yngre jernalder (Müller-Wille 1974). Ved handelsbyen Birka i Sverige ble det også avdekket flere båtgraver, der både kvinner og menn var blitt gravlagt. Det er også kjent to store gravfelt med båter i Danmark, Slusegaarden på Bornholm (Crumlin-Pedersen 1995) og Sebbersund (Birkedahl og Johansen 1995). De eldste båtgravene i Skandinavia er de fra Slusegården som dateres til romersk jernalder, men det er også funnet båtgraver fra eldre jernalder langs kysten av Norge, da med hovedtyngden på vestlandet (Müller-Wille 1974:195-197). Det spesielle med de svenske båtgravene er feltene med sterk dominans av ett kjønn. På gravfeltene Vendel, Valsgårde og Ulltuna er bare menn (eller nesten bare) gravlagt i båt, mens feltene Tuna i Badelunda, Norsa i Köping og til en viss grad Prästgården Gamla Uppsala har en dominans av kvinner (Varenius 1995:38).

Figur 1. Syd Skandinavia og deler av Østersjøområdet med sentrale steder i vikingtiden (Etter Roesdahl et.al 1992:32).

I Vestfold er det undersøkt flere båtgraver, og de mest kjente er skipsgravene fra Borre, Oseberg og Gokstad, men et stort antall mindre båter i grav er avdekket langs hele kysten mot Hedrum og et godt stykke oppover i Lågen. I tillegg til Kaupang er det tre gravfelt i Tønsberg-området med variert gravskikk, der flere båtgraver er undersøkt: Lille-Gullkronen (Grieg 1932), Storgata./Bibliotekstomten (Nordman 1989) og Gulli (Gjerpe et.al 2005). Bare deler av gravfeltet i Storgata ble undersøkt, men både Gullkronen og Gulli er godt dokumentert og har enkelte likhetstrekk med Kaupang.

Den tidligere båtgravforskningen kan deles inn i tre hovedkategorier: 1). Båten har hatt en ren praktisk funksjon som brensel, fyllmasse, gravkammer eller kiste. 2). Båten har hatt verdslig symbolsk betydning på makt, eller den døde tilknytning til sjøfart. 3). Båten har hatt religiøs symbolsk betydning som f.eks transportmiddel til dødsriket, eller som attributt og offergave til en guddom (Crumlin-Pedersen 1995:93). Det er kategoriene 2 og 3 som er kilde til den største diskusjonen innen båtgravforskningen.

Båter er ikke bare tilstede i gravritualet i vikingtiden, for den norrøne litteraturen er full av kjenninger (synonymer) for skip, ja temaet båter og sjøliv var et yndet tema for datidens skaldere (Steinsland og Meulengracht Sørensen 1994:200). De to mest kjente skip i mytologien er Skidbladnir og Naglfar. Det magiske Skidbladnir knyttes til vanene og fruktbarhetsguden Frøy. Naglfar var bygget av døde folks negler og relateres til ragnarok, død og undergang (Schjødt 1995:22-23). Båten eller deler av den er brukt i gravritualet, men også

som form, eksempelvis som båtformede steinsetninger og/eller i utforming av gravkammer. Myrfunn av båter eller deler av den er kjent gjennom hele jernalderen, og oppfatningene er at båten har vært en form for offer (Rieck 1995:127-129). Som kunst og avbildninger forekommer båten på de Gotlandske billedsteinene. Steinene dateres fra folkevandringstid og frem til ca. 1100. Det er på steinene som kan dateres til vikingtid, man ser de mest avanserte båtmotivene, skip utstyrt med både seil og mannskap. De tidligste steinene knyttes til graver, men ikke de datert til vikingtid (Andrén 1993:34-36). Runesteiner med båt hører med til sjeldenheten, men de få som eksisterer er funnet i Sverige. Ordlyden på steinene tilsier at de har vært minnesmerker over avdøde personer (se Müller-Wille). Båtens form kan også finnes i konstruksjonen av enkelte av jernalderens langhus (Kobyliniski 1995:11).

1.3 Kaupang en handelsplass fra vikingtiden

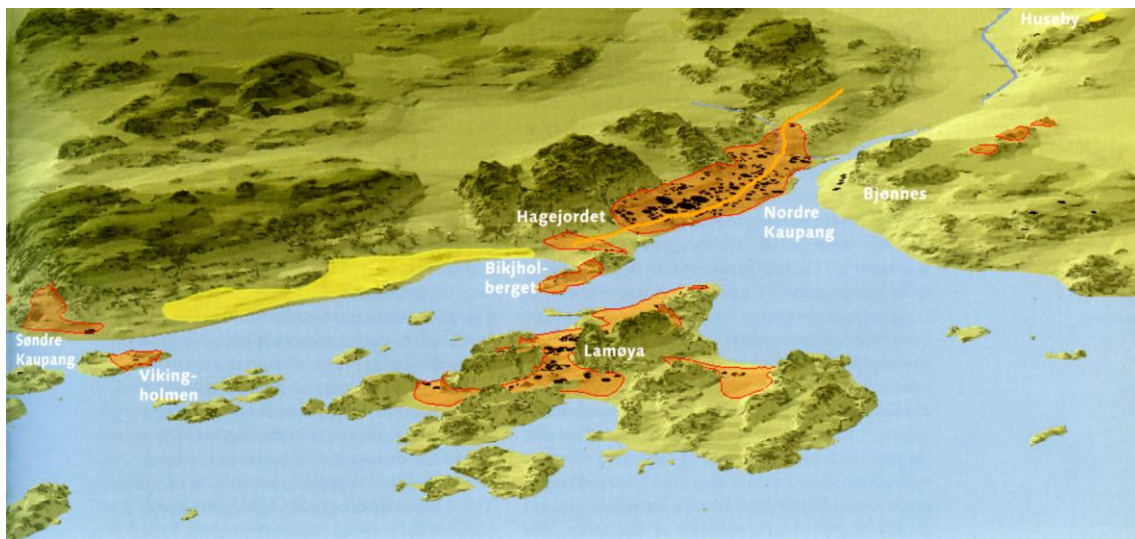
Kaupang ligger helt syd i Vestfold, i en NØ/SV løpende kil innerst i Viksfjorden. Rundt kilen er det våtmark, åker og eng, og en bekk renner gjennom området. Det hele er omkranset av skjermende lave åsdrag. Numedalslågen ligger vestenfor, og bak stiger landet slakt opp mot det ytre raet i Vestfold. Området består av gårdene Kaupang søndre gnr. 1012, Kaupang nordre gnr. 1029, Lamøya gnr.1030 og Bjønnes gnr. 1031.

Helt siden 1800-tallet har det vært kjent at det eksisterte en forhistorisk handelsplass på Kaupang ved Larvik i Vestfold, og det har foregått en lang og vedvarende diskusjon om Kaupangs funksjon, administrative stilling og organisering. Den store Kaupangundersøkelsen fra 1959 – 1967 førte til at Kaupang ble mer og mer trukket inn i diskusjonen rundt tidlig byoppkomst i Skandinavia (Blindheim et.al 1981;1995;1999). De senere undersøkelsene av boplassområdet fra 2000-2002 har også påvist rester etter et stort antall hus og ildsteder, og det er antydning at det var så mye som 100 hus nede ved stranden på det meste. Undersøkelsene til nå viser at handels- og boplassområdet ble grunnlagt omkring 800, med en aktivitet fram til midten av 900-tallet. (Skre og Stylegar 2004: 29,75 ; Skre: 2007: 13).

Handels- og boplassområdet er omgitt av gravplasser på alle kanter, med gravskikk som uttrykker et mangfold av syn på både livet og døden (se figur 2). Her er både lange og runde hauger med inhumasjon og kremasjon, samt flatmarksgraver med båter og kister. Til tross for ulikhet og variasjon i gravskikk finnes det graver fra både 800- og 900-tallet på alle feltene. Gravplassene deles inn i 7 områder med graver: Søndre Kaupang og Nordre Kaupang med branngraver under haug, i Bikjholberget er det avdekket hovedsakelig skjelettbegravelser under flatmark, der de døde er lagt både kister, kammer og båt, men med alle båtgravene som det mest karakteristiske. Mellom Bikjholberget og Nordre Kaupang ligger Hagejordet med

både inhumasjon og branngraver. På Lamøya, som i Vikingtiden var en øy er det registrert både hauger, flatmarksgraver, kremasjon og inhumasjon. Bjønnes øst for Nordre Kaupang og Vikingholmen øst for Søndre Kaupang er ikke undersøkt, men her er registrert hauger og på Bjønnes også steinsetninger.

Problemstillingene omkring gravplassene har i hovedtrekk dreiet seg om ulike befolkningsgrupper er representert på de forskjellige gravfeltene, eller om det er gravene til en fast bosetning som har skilt seg fra bondebefolkningen i omlandet (Blindheim et.al 1981:185). Skre (2007:382) har imidlertid argumentert for at gravplassen på Nordre Kaupang har vært brukt av høvdinge og jordeiere i området rundt Kaupang, da den ikke på samme måte som de øvrige gravplassene ligger i direkte tilknytning til boplassområdet. Det har også vært en stor interesse for gravmaterialet på Kaupang fordi det i likhet med andre handelssteder kan påvises flere kvinnegraver enn i innlandet (Hofseth 1999:101-107).

Figur 2. Bosettingsområde og gravplasser ved Kaupang. Illustrasjon ved Anne Engesveen (Etter Skre 2007:Figur 1.3).

1.4 Teori

Det har blitt etablert en rekke konstruksjoner omkring kjønn i arkeologien, som fortsatt bør utfordres og problematiseres. Som eksempel kan nevnes myten om kvinnen som husfrue knyttet til livet innen for gårdens grenser, og mannen som kriger, handelsmann, smed og bonde med mere utadrettede aktiviteter. Disse mytene blir ofte forsterket når gravmaterialet klassifiseres og analyseres. Fra rundt 1980 og fremover har disse relasjonene blitt utfordret først med kvinneforskningens krav om synliggjøring av kvinner (Bertelsen et.al 1987: 9-12), og senere med genderforskningens kritiske perspektiv på kjønn som sosial

konstruksjon (Sørensen 1991:121).

Det kjønnteoretiske perspektivet (genderperspektivet) har et potensiale og en vilje til å problematisere det som ser ut som opplagt og naturlig ved alle typer relasjoner (Hjørungdal 1995:165). Begrepene ”biologisk kjønn” og ”sosialt kjønn” har imidlertid blitt kritisert for å være reduksjonistiske og utilstrekkelige for å forstå hva en kvinne (og en mann) er fordi andre aspekter ved livet som for eksempel alder, rase, klasse, nasjonalitet, erfaringer og historisk kontekst har betydning for et menneskes identitet og utvikling (Moi 1998:59-60). Flere aspekter rundt kjønnsforskning vil bli drøftet ytterligere i kapittel 3.

Selv om mye av kjønnsforskningen har bidratt til at man har fått mere nyanserte framstillinger av sosiale relasjoner i forhistorien, gjenstår fremdeles noen utfordringer. Jeg vil argumentere for at mye av båtgravforskningen har vært androsentrisk, både direkte og indirekte. Kvinners praktiske relasjon til båten har blitt bortforklart eller ignorert, ved å fokusere på helt andre aspekter ved båtgravene. Den maritime og praktiske relasjonen mellom kvinne og båt har blitt gjort til et ”objekt” i arkeologisk båtgravforskning med Julia Kristevas terminologi. Begrepet ”abjeksjon” kommer av det latinske abjicere som betyr å kaste fra seg. ”Abjekt” er det som tabubelegges som ”ikke objekt for begjæret” eller det som overskrider den symbolske ordningen, de normer som truer grunnvollene for det system som en kultur, gruppe eller en identitet hviler på (Kristeva 1992:14-17). Min gjennomgang av tidligere båtgravforskning i kapittel 2 vil være inspirert av Kristevas abjeksjonsteori.

Mitt bidrag til denne ”skjevheten” vil være å ta utgangspunkt i båten som et androgynt objekt, som ikke bare eksklusivt knyttes til de maskuline verdiene i samfunnet, men også de feminine. Det er i flere ulike kulturer gjort studier av bruken og betydningen av materiell kultur, som viser at en enkel nyttegjenstand kan brukes forskjellig og ha ulik betydning for ulike sosiale kategorier. Men i tillegg til forskjellig bruk og betydning kan gjenstanden uttrykke en mening som er felles for hele samfunnet (Mackenzie 1991:27). Det blir derfor viktig å ta utgangspunkt i at et objekt kan ha flere forståelsesnivåer (Kobylinski 1988:195, 1995:11).

Det er mange trekk ved båten brukt i gravritualet som kan tyde på at den som tegn kan ha hatt et komplekst, flertydig meningsinnhold på flere nivåer. Det som kjennetegner et tegn er at det har et konkret uttrykk og et betydningsmessig innhold. Forholdet mellom uttrykk og innhold kan være tilfeldig og umotivert, men ifølge Roland Barthes, som har videreutviklet Ferdinand Saussures semiotikk fra språk til gjenstander, er forholdet mindre tilfeldig når det gjelder materiell kultur (Olsen 1997:179). En annen tradisjon innen semiotikken ved C.S. Peirce skiller mellom tegnenes ulike funksjoner som ikon, index og symbol. Et ikon er et tegn

der forholdet mellom uttrykk og innhold er fiksert dvs. at en båt er en båt. Index innebærer en kausal(årsaksbestemt) relasjon mellom uttrykk og innhold, f.eks betyr røyk ild, fordi røyk oppstår som et resultat av ild. I et båtperspektiv vil man kanskje si at en båt betyr reise fordi båten er et transportmiddel (min komm.). Et tegn er et symbol når forholdet mellom uttrykk og innhold i utgangspunktet er tilfeldig og umotivert, selv om meningsinnholdet kan bli mer fiksert over tid (Hawkes i Vogt 2006:179-80). Et eksempel på når tegnet er et symbol kan være når båten blir et symbol for identitet og tilhørighet til en gruppe eller et uttrykk for status og makt. Båtens symbolske mening på Kaupang kan være vanskelig å forstå ut i fra et nåtidsperspektiv, uten å kunne observere samfunnet og menneskene der. Men som jeg nevnte på side 5 er båten ikke bare tilstede i graver fra vikingtiden, men også i litteratur, som avbildninger og som ytre eller indre form i graver og hus. Det er derfor mye som tyder på at båten kan ha vært kulturelt viktig og det man i antropologien omtaler som et «nøkkelsymbol» (Ortner 1973). Dette skal jeg utdype nærmere i kapittel 5 og se fenomenet i relasjon til Kaupangkomplekset.

Kaupang skiller seg fra det tradisjonelle gårdssamfunnet på mange måter, og det er mulig at man her har hatt en større individuell mobilitet med mere fleksible kjønnsroller. Det er derfor viktig å se bort fra den tradisjonelle dikotomien privat-offentlig, der kvinner knyttes til roller og ansvarsområder «innanstokks» og menn «utanstokks». I sosialantropologien har man for lengst hatt et oppgjør rundt dikotomien privat – offentlig der kvinner assosieres symbolsk til naturen og menn til kulturen (Lévi Strauss 1966). Det er ingen ting som tyder på at kvinner er noe nærmere naturen enn menn, men at det er vestlig dualisme og samfunnets kulturelle og symbolske verdier som gjør at kvinner er ”nærmere naturen” (Ortner 1974). Kvinner er også sosiale aktører og politiske strateger som arbeider strukturert for å oppnå ønskede mål, og mulig har de (og har hatt) mer makt og innflytelse enn det konvensjonelle forskere har antatt (Rosaldo og Lamphere 1974: 1,2,9). Antropologiske studier har vist at det nødvendigvis ikke alltid er de nedskrevne formelle rettighetene som gir den største innflytelsen i lokalsamfunnet (Riegelhaupt 1967).

Med det maritime kulturlandskap menes menneskers utnyttelse av det maritime rom med båt, men også aktiviteter på land knyttet til dette (Westerdahl 1992:5). Innen den maritime arkeologien opererer man med landskapsbegrepet «transit point», et sted der båter og folk fra innlandsområder (elvekulturer) møter båter og folk fra kystområder (Westerdahl 1992:6). Havneområdet og handelsplassen på Kaupang kan ha vært et slikt transittområde hvor det kan ha oppstått en blandingskultur, en form for hybridisering. Innenfor debatten rundt det sosiale rom har begrepet «third space» oppstått. I dette tredje rommet som ligger

mellom to steder, og er hverken det ene eller det andre, oppstår ny produksjon av mening og hvordan den kommer til uttrykk. For å se kulturell forskjellighet kreves en ny type romlighet, et ikke dualistisk territorium, et tredje rom mellom likt og ulikt som vil være preget av spenning (Bhabha i Falck 2000:49).

1.5 Metode

1.5.1 Gravmateriale

Informasjon om gravmaterialet har jeg først og fremst hentet fra publikasjonene *Kaupang-funnene* I og II, Norske Oldfunn XI, XVI og XIX fra 1981, 1995 og 1999 ved Charlotte Blindheim og Birgit Heyerdahl Larsen, samt *Kaupang in Skiringsheal*, Norske Oldfunn XXII 2007 ved Dagfinn Skre (red) m.fl.

Jeg har samlet gravmaterialet i en database, der jeg har en tabell for graver med båt og en for graver uten båt (se Appendiks Tabell I-IV). Kriteriene for utvelgelse av båtgravene er at de bør kunne kjønnsbestemmes med utgangspunkt i ovale spenner og/eller tredjespenne og våpen som sverd og spyd (Dette vil bli grundigere diskutert i kapittel 3). Graver som ikke kan kjønnsbestemmes trekkes også inn i analysen for å ha et sammenligningsgrunnlag, da særlig Bikjholberget. Tabellene inneholder opplysninger om ytre, og indre utforming, likbehandling, gravgods, osteologisk kjønn (kjønn O), arkeologisk kjønn (kjønn A), datering og plassering i båten der det er tilgjengelig. Gravgodset er klassifisert i kategoriene våpen, drakt/smykker, redskaper og annet som omfatter diverse utstyr som kar, beslag, kister, skrin, hesteutstyr m.m. Det er også en kategori for dyrebein. I tillegg har jeg en tabell (Appendiks Tabell V) med teknisk informasjon om båtene som lengde, bredde, materiale, orientering, samt antall individer gravlagt i den. Informasjon om båtene danner grunnlaget for å kunne si noe om hvordan de var utformet, samt hva og hvordan de kan ha vært benyttet i farvannene omkring Kaupang.

Min tilnærming til materialet er først og fremst kvalitativ, drøftende og fortolkende. Målet er å se nyanser og variasjon og ikke nødvendigvis frembringe statistikk, systemer og regelmessigheter i materialet. Ved å bruke en dialektisk arkeologisk forståelse vil man få en dypere innsikt i egne (og andres) fordommer, og muligens komme frem til andre alternative historier enn de veletablerte «sannheter».

1.5.2 Skriftlige kilder

Det kan være fruktbart å søke kilder som kan gi informasjon om vikingtidens samfunn,

men også menneskers forhold til båter og sjøliv. Det vil derfor være aktuelt å studere norrøn litteratur som sagaer, lover og diktning. Jeg vil bruke noe primærkilder, men også andres tolkninger. Etnologi, historie, samt muntlige overleveringer om båter og sjøliv kan også i enkelte sammenhenger brukes for å illustrere ulike situasjoner.

Sagaene er idealiserte framstillinger av historiske forhold og skrevet ned noen århundrer etter at de fant sted, men kan likevel fortelle oss noe om hvilke kvaliteter ved mennesker som ble verdsatt i en tid som er nærmere vikingtiden enn vår egen. Sagaene kan også betraktes som etnografisk litteratur, fordi de formulerer og formidler bilder av en kultur slik som etnografen gjør, forskjellen er at sagaforfatteren skrev om sin egen kulturs fortid for å sette seg inn i sin nåtid (Meulengracht Sørensen 1995:18-27).

Gulatingen er det eldste av bokskrift vi kjenner til i Norge, og derfor den mest foretrukne. Det meste av loven ble skrevet ned omkring 1250, men kan trekkes mye lenger tilbake i tid da lagmennene sa den fram på lagtinget. Gulatingen var gjeldende for et stort område helt fra Sunnmøre til Agderfylkene, men også innlandsområder som Valdres og Hallingdal (Robberstad 1937). Eddadiktene inneholder foruten mytisk og heroisk stoff, levere regler og livsvisdom m.m. (Ström 1985). I mytologien finner man det allmennmenneskelig, som forteller noe om oss selv, om våre liv, om våre dype behov for tilhørighet og livsutfoldelse (Steinsland:1997:16).

1.6 Oppgavens struktur

I **kapittel 2** vil jeg ta for meg hvordan tidligere forskere gjennom ulike perioder og forskningsmiljøer, har tilnærmet seg det faktum at også kvinner ble gravlagt i båter i jernalderen. **Kapittel 3** vil være en diskusjon rundt hvilke muligheter, men også begrensninger man har i forhold til et gravmateriale. Deretter skal jeg i **kapittel 4** presentere og drøfte båtgravmaterialet på Kaupang og den kontekst de var en del av. Jeg vil se nærmere på menn gravlagt i båt i relasjon til kvinner gravlagt i båt, med fokus på trekk som gravgods, den/de dødes plassering i båten, båtens størrelse og utforming. Graver uten båt vil også bli trukket inn i analysen. Hovedmålet med **kapittel 5** vil være å få en dypere forståelse for båten som objekt i vikingtidens verdenbilde, i begravelsesritualet og i døden. I **kapittel 6** skal jeg belyse ulike produksjonsprosesser rundt båt og hvordan de kan ha vært organisert i det maritime landskapet. Jeg vil se dette i relasjon til sosiale kategorier som kjønn, alder og sosial status. **Kapittel 7** vil være en konklusjon.

2. TIDLIGERE BÅTGRAVFORSKNING

Hensikten med dette kapittelet er ikke en fullstendig gjennomgang av forskningshistorien, men i hovedtrekk å undersøke hvordan arkeologene direkte eller indirekte har tilnærmet seg at ikke bare menn, men også kvinner ble gravlagt i båt.

2.1 Båten som religiøs metafor på en reise til det hinsidige

De første restene etter båtgraver fra jernalderen ble oppdaget av Oluf Rudbeck i Ulltuna i Sverige på slutten av 1600-tallet (Hildebrand & Hildebrand 1873:1), og flere liknende funn med båter og skip ble gjort i Norge og Sverige utover 1800-tallet. Det var på den tiden naturlig å knytte den døde til båten og det maritime liv, båtens størrelse og gravens utrustning fortalte hvilket sosialt sjikt han tilhørte (Werlauff 1827; Hildebrand & Hildebrand 1873:2). I 1885 lar Oscar Montelius (1885:186) seg inspirere av Hans Hildebrands arbeid ”Folkens tro om sina döda” (1874:50-54), og setter spørsmålstejn ved om båten egentlig hadde tilhørt den døde på samme måte som hans hester, klær og våpen, eller om hensikten med båten var å frakte den døde til ”*det andra landet*”.

Paradoksalt kom disse nye tankene på et tidspunkt, da det også ble funnet båtgraver med kvinner. Montelius var selv med å grave en slik grav i Birkas byvoll sammen med Hjalmar Stolpe fem år tidligere (Ohlmarks 1946:116), men han unnlater å nevne det. Kvinnegraver i båt ble oppfattet som noe fremmed og ukjent etter den tids forståelse og ble til å begynne med underkommunisert. I Norge ble det også utover 1800-tallet funnet mange graver med båter og skip, og flere inneholdt gjenstander man tradisjonelt knytter til kvinner (Gustafson:1890:7).

Hvorfor unnlater Montelius å nevne kvinnegraven fra Birka og avkrefte at slike graver er kjent?: ”*Något säkert fall, då en qvinna, utan at återfölja sin herre och man, blifvit begravnen i ett fartyg, torde deremot ej för närvarande vara kändt. Här af följer dock icke med nödvändighet, att så aldrig varit fallet*” (Montelius 1885:187). Det kan være flere årsaker til at Montelius ikke nevner denne graven. For det første kan materialet ha vært upublisert, og av troskap til utgravningsleder Stolpe lar han vær å nevne det. For det andre kan det være at han rett og slett ikke synes det var relevant å nevne, da materialet han presenterte skulle bekrefte hans presentasjon av skriftlige kilder der det var menn som ble gravlagt i båt. Om det er bevisst at han ikke nevner Laxdøla saga i sin presentasjon av de skriftlige kildene, for å unngå flere bortforklaringer er usikkert. I Laxdøla saga blir Unn den djuptenkte hauglagt i et skip med mye utstyr (Laxdøla saga 1968:156). En mulighet er at man på Montelius tid ikke

kjente til denne kilden, men Gabriel Gustafson (1890) nevner den i 1890.

Hvorfor denne streben etter å dekke over at det var kjent at kvinner fikk begravelse i båt i kraft av seg selv, og ikke bare som følgesvenn for sin herre? Montelius var kjent for sitt politiske engasjement, da særlig kvinnesaken i sin samtid. Konen Agda, hans reisekamerat og faglige assistent var kvinnesakspolitiker og overtok som ordfører i Fredrika Bremer-Forbundet etter Hans Hildebrand 1903 (Welinder 1994:189-190). Hvorfor var ikke Montelius interessert i kvinnene i båtgravene, når han var opptatt av kvinnesak i sin egen samtid? Arkeologen Oscar Montelius var ikke opptatt av kulturhistoriske aspekter som kjønn og klasse slik hans kollega Sophus Müller som han lå i stridighet med var (Hjørungdal 1991:23-24). De svenske typologene var opptatt av at forskningen skulle holdes adskilt fra sosialt og politisk engasjement (Welinder 1987:84). Dette har også en sammenheng med en vitenskapelig profesjonalisering som foregikk under andre halvdel av 1800-tallet og inn på 1900-tallet, hvor det blir viktig å skille vitenskap fra ikke vitenskap (Hjørungdal 1991:22). Som Hjørungdal (1991:22) uttrykker det: *”Perioden innebar en ny blomstringstid for kvinnehistorien, samtidig som paradoksalt nok, kvinner ble trengt bort fra det vitenskapelige og offentlige til privatsfæren”*.

Montelius innførte nye tanker og ideer til arkeologien, og la samtidig grunnlaget for en ensidig fokusering på båten i graven som en religiøs manifestasjon. Et slikt perspektiv har ikke vært særlig fremtredende i arkeologien når det gjelder forskning på andre bruks- og nyttegenstander funnet i graver. Den maritime tilknytningen mellom den døde og båten han eller hun var gravlagt i ble for vanskelig å forklare på grunn av kvinnene. Kvinners maritime tilknytning truet og overskred samfunnets normer for menn og kvinners roller, og ble derfor oversett eller bortforklart. Ved å se på båten i graven som en reisemetafor, som skulle frakte sjelen til dødsriket kunne man også forklare hvorfor kvinner ble gravlagt i båt.

2.2 Hvor skulle den døde sjel?

Det ble også etter hvert viktig å forklare reisens destinasjon og mytologiens hedenfart til Valhall, krigernes dødsrike ble brukt som analogi (Stjerna 1905:123; Schetelig 1917:230) Utgangspunktet for Scheteligs Valhallteori var skipsgravene og deres nord-syd orientering. Fra Snorres Edda hentet han at veien mot Hel gikk ned og mot nord, og fant da at det var naturlig å tenke seg veien til æsenes bolig i den andre retning. *”Dit skulde den døde høvding, og skibet er følgelig stillet mot syd, ferdig til reisen”* (Schetelig 1917:230). Valhall er Odins, æsenes stamfars dødsrike, der ingen kvinner bortsett fra Valkyrjene, krigsgudinnene har adgang (Ström 1985:107-110,195). Schetelig overser eller ignorerer at det i Osebergskipet

var gravlagt to kvinner, og det i selveste publikasjonen av dette unike funnet. Han overser her hele Osebergskipet og kvinnene når han skal forklare gravskipenes reisedestinasjon. Det kan ha vært så viktig for Schetelig å forfekte forestillingen om Valhall, at han utelot materialet som ikke passet inn i teorien. Hans hensikt kan selvsagt også ha vært bare å forklare den mannlige halvdels dødsforestilling og reisedestinasjon, men han redegjør ikke for dette.

Det var umulig å forholde seg til det faktum at det i Osebergskipet var gravlagt to kvinner, men det var utfordrende for arkeologene å forklare deres relasjon til skipet. Osebergskipet med flat bunn og lav reling var bygget for en kvinnes stillferdige reiser, mest innaskjærs i grunt farvann der det ikke var fare for uvær og sjø (W.C. Brøgger 1917: 173; Schetelig 1917: 341).

Både Gokstadskipet og Tuneskipet er flatbunnede og gruntgående båter, men dette ses som en stor fordel for tilkomst og landsetting (Schetelig 1917:173). Historikeren Andreas Holmsen (1989:109) er ikke særlig imponert over noen av gravskipene. Hans oppfatning er at de alle egentlig var bestemt for skjærgårdsfart, med årene som viktigste framkomstmiddel. Det kan virke som Osebergskipets svake sider forsterkes fordi det knyttes til kvinner. I en maskulin kontekst ses skipet som et symbol for høvdingens styrke, makt og rikdom, mens i en feminin kontekst blir flat bunn og lav reling et symbol på en dronnings svakhet som kvinne. Langskipet fra Gokstad er konstruert på en annen måte og har vært ansett som bedre utrustet for grov sjø enn skipet fra Oseberg. Nyere forskning viser imidlertid at Osebergskipet med stor sannsynlighet ble satt sammen feil, slik det står på vikingskipshuset i dag. Det er mye som kan tyde på at skipet har vært bredere i forskipet og at kjølen ikke har vært så rett, detaljer som gjør det mer sjødyktig (Paasche 2011:195). Tuneskipet har også blitt revurdert, og dette skipet har mest sannsynlig hatt to bordganger mer enn det som tidligere var antatt, og derfor også mer sjødyktig (Paasche op.cit:178).

2.3 Båten fra nytte-og status objekt til symbol på fruktbarhet

På slutten av 60- tallet, med den nye arkeologiens krav til at alle slutninger måtte kunne verifiseres i det arkeologiske materialet for å være vitenskapelige, kom kritikken mot de tidligere religiøse tolkningene av båtgravskikken. Aspekter som religion og symbolikk ved båtgravene kunne ikke direkte observeres i gravmaterialet, derfor ble slik forskning ansett som uvitenskapelig. Båten var lagt i graven fordi den var like nødvendig i dødsriket som det andre utstyret i graven (Næss 1969:75). Båten ble med dette perspektivet redusert til en nytte- og statusgjenstand på lik linje med det andre utstyret i graven. Den nye arkeologien på 60- og 70-tallet gjorde det likevel mulig å fokusere på samfunn og mennesker, og redskaper lagt i

graven ble sett som refleksjoner av den dødes ansvarsområder i livet. Liv Helga Dommasnes (1982:72-73) har et slikt perspektiv i sin analyse av graver fra Vest-Norges yngre jernalder, der båtgraver også inngår. Hennes mål er å studere kvinners ansvarsområder i livet utfra gravgodsets sammensetning. I motsetning til det øvrige gravgodset ses båten kun som en kiste/lik oppbevarer og investering av kapital i graven. Det kan her stilles spørsmålsteget ved hvorfor hun ikke også ser båten som et transportmiddel og redskap som reflekterer den dødes ansvarsområder i livet, slik hun gjør med andre redskaper i graven. Det kan se ut til at det er viktigere for Dommasnes å se båten som et symbol som gir høy status, enn å bryte ned den tradisjonelle oppfatningen om at kvinner og båter ikke hører sammen. Dommasnes bidrar her på en indirekte måte til å undergrave kvinners maritime tilknytning.

Bare ett år etter Jenny Rita Næss kritikk av de religiøse tolkninger fremmer den tyske arkeologen Michael Müller-Wille (1970:149) en forsiktig konklusjon om at båtgravene reflekterte en fruktbarhetskult, og at guden ombord i sitt skip kom om våren og reiste igjen om høsten. I den senere tid har flere forskere knyttet båtsymbolikken til Vanene i den norrøne mytologien, der fruktbarhetsguddommene Frøya og Frøy står sentralt. Anne Stine Ingstad (1992:229-256) tolker den ene av kvinnene Oseberggraven som en inkarnasjon på Frøya, og den andre kvinnen som hennes hovgydje. Skipet har vært brukt av de to til hellige omseilinger for å spre fruktbarhet. Bakgrunnen for denne tolkningen er de spesielle gjenstandene i graven som vognen, staven og revlen. Religionshistorikere har også knyttet hovedpersonen i Oseberggraven til Frøykulten (Steinsland & Vogt 1982:28-29). Likeledes knytter Bengt Schönback (1994 1:124-128) båtsymbolikken i Tuna, Badelunda i Sverige til ynglingeætten som hadde Frøy, den nordiske jernalderens fruktbarhetsgud, som stamfar. Det er bare kvinner som ble gravlagt i båter her og de er i følge Schönback medlemmer av familier som har hatt et nært samband med ynglingeætten. Båtgravkvinnene utgjør fruktbarhetskultens kvinnelige side, Frøya. Frøy er tilknyttet båtkulten ved det magiske skipet Skidbladner som er hans attributt.

2.4 Tilbake til Valhall!

Mange år etter Scheteligs destinasjonsteori, forsøker Anders Andrèn (1993:47) å integrere kvinner gravlagt i båt i en Valhallideologi. Andrèn ser disse ”mannlige” kvinnene som idèen om Valkyrier. De kvinnelige krigerne samlet opp de døde krigerne på slagmarken og var de eneste lovlige kvinnene i Valhall. Andrèn fremholder at kvinnene som ble gravlagt i båter muligens kan knyttes til en slik Valkyrieideologi. Hvorfor Andrèn kaller kvinnene i båtgravene for ”mannlige” kommer ikke helt tydelig fram. Er det fordi de er gravlagt i

mannsobjektet båten, eller er det fordi de i mytologien er utstyrt med spyd og skjold, eller fordi de har tilgang til det mannseksklusive Valhall? I Voluspå fremstilles valkyriene som spyd - og skjoldbevæpnede, ridende kampjomfruer (Ström 1985:195). Det er sjelden at spyd og skjold forekommer i båtgraver sammen med gjenstander man tradisjonelt knytter til kvinner, som f.eks ovale spenner, andre smykker og tekstilredskaper. Graver som man tradisjonelt klassifiserer som dobbeltgraver fordi de inneholder både smykker og våpen, burde da kanskje betraktes som mulige valkyriegraver. Det samme gjelder også båtgraver som inneholder spyd og skjold. Med et slikt utgangspunkt ville vi fått langt flere kvinnegraver i båt enn det vi har i dag. Andrèns hypotese om de kvinnelige båtgravene som valkyriegraver er et kreativt forsøk på å integrere kvinnene i en religiøs tolkningsmodell, men det er vanskelig å se valkyriene i gravmaterialet. På den andre siden ville det kanskje være mer naturlig å gravlegge disse ridende, skjold- og spydbærende kvinnene med hest og ikke båt.

2.5 Båten som politisk maktsymbol

Nyere forskning har fokusert mer på båtsymbolikken som et uttrykk for en politisk maktideologi, der rivalisering mellom sosiale grupper, makt og sosial kontroll står sentralt. Båtgravene og båtmotivet brukes i situasjoner med sosialt stress (Varenius 1994:36-40). De monumentale skipsgravanleggene rundt Oslofjorden er også forsøkt knyttet til aktører i større maktstrukturer og som et uttrykk for kulturelt og/eller sosialt stress resultert i press utenfra (Myhre 1993; Gansum 1995). Denne forskningen bygger til en viss grad på og utvikler den tidligere tradisjonen, der båtgravens utforming reflekterer den dødes status, nå med ny teori.

Gravfelt med bare menn i båt som Vendel og Valsgårde har blitt tolket som sjøfarende menn, eller de som har kontrollert eksport av jern (Ambrosiani 1983:22). Ole Crumlin-Pedersen (1995: 93) hevder her at med mindre man også ser kvinner som sjøfarere og produsenter av jern, kan ikke en slik generell tolkning av båtgraver brukes. Han nevner imidlertid ikke at kvinner kan ha vært delaktige i kontroll av slike aktiviteter.

2.6 Fra symbol til funksjon igjen

Båten har også blitt tolket på et generelt nivå, som et symbol som strukturerer kosmos for menneskene i Skandinavias yngre jernalder. Båtsymbolikken trer frem både i gravskikk og i huskonstruksjon og bringer orden i menneskenes verden, og i kaoset i det marine element som de omgis av. Paralleller trekkes til mytologien der menneskenes verden Midgard er omgitt av havet som ligger mellom Utgard som beboes av kjemper og monstre (Kobylnski (1988: 187-192;1995:). I 1997 plukker Ruth Helene Langbrekke Nilsen (1997:95, 99-100)

opp tråden fra Jenny Rita Næss (1969), og hevder på lik linje med henne at båten er lagt i graven fordi den var viktig for gårdens økonomi for fiske, frakt og kommunikasjon. Dette inkluderer kvinnene, men bidrar ikke til noen større forståelse for hvordan de var inkludert i båtsfæren, da de mest sannsynlig ikke var tilknyttet båter og sjøliv på samme måte som mannen. På den andre siden undergraver en slik tolkning at bruks- og nyttegjensstander også i tillegg kan være meningsbærende tegn.

2.7 Båtgravene på Kaupang

Til tross for den utstrakte bruken av båt i begravelsesritualene på Kaupang, blir dette kun lett behandlet, ja nærmest overfladisk, som om fenomenet er en av de ”*lenge aksepterte sannheter*” man ikke våger å rikke ved (se for øvrig Skre 2007:15). Charlotte Blindheim (1960:60) var tidligere inne på at de rikest utstyrte gravene i Bikjholberget måtte representere kjøpmannssjiktet innen for handelsplassen. Etter sin gjennomgang av Nicolaysens branngravmateriale, der hun etter min mening regner friskt mange av gravene som båtgraver, modifierer hun dette synet (Blindheim et.al 1981:112). Hun velger heller å se på båten eller båtdeler som et ledd i gravgaveoppsettingen enn som et uttrykk for en egen sosialt betinget gravskikk (op.cit: 112-113). Blindheim konkluderte dermed med at det ikke ligger noen spesiell sosial status til grunn for gravleggelse i båt på Kaupang, hverken brent eller ubrent. Hun var derimot mer opptatt av at jordbruksredskapenes sterke stilling i gravene antydnet en befolkning som var nærere knyttet til jordbruk enn Birkas ”byborgere” (op.cit9:112-113;185). Senere (1999:158) nevner Blindheim at siden slektens menn og kvinner er gravlagt sammen, kan dette tyde på at kvinner har hatt en betydelig grad av frihet og myndighet, fordi mennene var orientert uten for gårdens snevre grenser. Det er hovedsakelig i Bikjølbergets båter menn og kvinner er gravlagt sammen, så Blindheim overser her at kvinnene også kan ha vært engasjert utenfor gårdens snevre grenser.

Øystein Lia (2001) har foretatt en analyse av det rituelle landskapet på Kaupang og er mest opptatt av hvordan båten kan ha vært brukt i gravritualet. På lik linje med Schjødt (1995:24) mener han at båtens funksjon i graven er å ta den den døde med til det hinsidige (Lia 2001:65). Elise Naumanns (2006) mål med sin fenomenologiske analyse av gravene på Kaupang, er å tolke gravenes subjektive betydninger i forhold til identitet og individualitet. Hun nevner at det er påfallende med alle båtgravene i Bikjholberget, men går ikke noe nærmere inn på båtenes subjektive betydning. Hun antar at båtgraver er et tegn på en forestilling om en reise til dødsriket (2006:55). Etter en revisjon av Kaupangs gravmateriale forsøker Frans-Arne Stylegar seg på en tolkning av to av båtgravene. De to gravene er en

branngrav fra Søndre Kaupang med rytterutstyr og mulig spor etter falkejakt, den andre en skjelettgrav fra Bikjholberget med to kvinner og en mann, et mulig barn, samt hest og hund i samme båt. Han er her opptatt av å tolke gjenstandene lagt i graven sammen med de døde og hva de uttrykker, båtene nevner han bare i en bisetning og kun som et uttrykk for at det er aristokratiske graver (Stylegar 2007: 93-99). Båtgravene på Kaupang er også tolket som symboler på etnisitet på grunn av at dette har vært en såkalt «kontaktflate», der folk fra ulike kulturer har omgått hverandre (Grøtberg 2007:96). Det siste arbeidet som er gjort på Kaupangs graver er en landskapsanalyse som fokuserer på hvordan kjønn, status og makt uttrykkes i utforming og plassering av gravene. Marianne Moen (2010:60, 63) påpeker dominansen av båtgraver i Bikjholberget, og antyder at båtene og det relativt store omfang av import i gravene kan assosieres med handel, men at dette for øvrig også kan gjelde de fleste personer i en travel handelsby.

2.8 Oppsummering

Den vanligste tolkningen av båtgraven har vært å se båten som et transportmiddel til dødsriket, eller som attributt og offergave til en guddom, men også som status- og makt symbol. En mer verdslig tolkning der den døde i båten knyttes til sjøfart forsvant gradvis, da det ble kjent at også kvinner fikk graven sin i båt. Båten i graven har også blitt oppfattet som et nyttig gårdsredskap. Mye av den tidligere båtgravforskningen undergraver den materielle kulturens flertydighet, og alle de mulighetene, men også begrensingene som ligger der når fenomenet skal analyseres.

3. GRAVMATERIALETS MULIGHETER OG BEGRENSNINGER

Graver er det største kildematerialet vi har for å forstå jernalderens samfunn. Det er flere måter å tilnærme seg og analysere et gravmateriale på og kan i hovedtrekk deles i to hovedkategorier: 1). Graven som et religiøst/symbolsk uttrykk for kosmologi, eskatologi, tro og rituelle handlinger, 2). Graven som uttrykk for sosiale og økonomiske strukturer, som differensiering på bakgrunn av kjønn, alder, klasse og etnisk tilhørighet. Dette kapittelet vil ta for seg hvilke muligheter og begrensninger man har når et gravmateriale skal klassifiseres og analyseres.

3.1 Grav og gravrituale fra passiv refleks til aktiv prosess

Evolusjon eller utvikling sto sentralt i den vitenskapelige tenkningen på 1800-tallet, og i arkeologien kom dette til uttrykk gjennom en teori om tingenes utvikling. Dansken Christian Jürgensen Thomsen bidro med treperiodesystemet, deretter ble mer detaljerte kronologiske systemer utviklet av Jens Jacob Asmussen Worsaae, Hans Hildebrand, Oscar Montelius og Sofus Müller. På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet ble de kronologisk-typologiske arkeologene oppmerksomme på at det ikke bare var kronologiske forskjeller på gjenstandene, men også regionale variasjoner. Kulturbegrepet ble etablert, og likheter i materiell kultur ble sett som iboende åndelige kvaliteter hos et folk med felles språk og identitet. Denne måten å tenke arkeologi på er blitt kalt tradisjonell arkeologi, kulturhistorisk arkeologi eller bare kulturarkeologi, der migrasjon og diffusjon sto sentralt, men evolusjonsperspektivet og den typologisk kronologiske metoden ble ikke forkastet, men var fortsatt viktig (Olsen 1997:29-33).

Gravskikk og gravmateriale ble i et slikt perspektiv brukt for å identifisere grupper av mennesker med samme «kultur», basert på likheter i den materielle kulturen (Trigger 1996:129; Østigård 2009:20). I Skandinavia kunne man for eksempel skille mellom norrøne og samiske folk på grunnlag av gravgods og gravskikk.

3.1.1 Kvantitative tilnærminger

På 1960- og 1970-tallet fikk man en tilstrømning til universitetene av nye grupper studenter både fra middelklassen og arbeiderklassen, og med forskjellig bakgrunn og politiske strømninger oppsto behovet for nye forskningsretninger. Arkeologien i Norge ble påvirket av to retninger: Lewis Binford, inspirert av den amerikanske funksjonelle antropologien og

engelske David Clarke inspirert av geografi, statistiske og matematiske metoder. Den prosessuelle arkeologien fikk stor gjennomslagskraft og de grunnleggende kravene var at forskningen måtte være vitenskapelig, objektiv, forutsigbar og deduktiv (Jensen 1988; Olsen 1997:45).

Kvinneforskningen oppsto delvis som et resultat av den sterke kvinnebevegelsen på 60-og 70-tallet (Hallberg 1987), men det tok tid før den slo gjennom i arkeologien. I 1979 ble det arrangert et møte i Stavanger (NAM) med tittelen ”Var de alle menn?” som indirekte var et oppgjør både med den tradisjonell og den positivistiske arkeologien. Målet med møtet var å identifisere individet i den forhistoriske konteksten. Problemstillingene dreide seg om forskerens personlige erfaringer, skjevheter i formidling av faget, kjønnsaspektets betydning, hvordan utvikle nye metoder i faget, samt identifisering av individer i forhistorien inklusive barn (Bertelsen et.al 1987: 9-12). Det er Margaret Conkey og Janet Spector (1984) som har fått æren av å introdusere kjønnsaspektet eller gender til arkeologien, og da først og fremst via metodiske tilnærminger (Gilchrist 1991: 495), men de norske arkeologene var tidligere ute men manglet begrepsapparatet.

Problemet var imidlertid at initiativtakerne og deltakerne på NAM 1979 var inneforstått med datidens diskurs og fortsatte med de metoder, modeller og teorier som var preget av et androsentrisk syn. Med den prosessuelle arkeologien åpnet det seg likevel nye muligheter fordi fokus ble flyttet fra gjenstander til samfunn, derfor ble det mulig å også gjøre kvinnene til forskningsobjekt og synliggjøre deres spor og virke i fortiden. Gravmateriale fra jernalderen ble valgt da det var flest spor etter kvinner her, dessuten måtte man jo holde seg til det observerbare.

Kvantitative metoder ble brukt for å si noe om kjønnes posisjon i jernalderen. Et eksempel er å regne ut gravhaugenes volum og gjøre det om til arbeidsinnsats. I gjennomsnitt er manssgravenes volum større enn kvinnegravene, og at dette reflekterer ulikheter på flere plan i samfunnet (Løken 1987:61). Den danske arkeologen Klavs Randsborg veide gravgodset i bronsealdergraver for å kunne si noe om menn og kvinners status, og har fått mye kritikk for det. Dobbelt så mange manssgraver som kvinnegraver inneholdt gullobjekter, og flere manssgraver inneholdt over 200 bronser som var vanlig for kun få kvinnegraver. Vektforskjellen mellom manss- og kvinnegraver ble derfor markant, og Randsborg argumenterte utfra dette at kvinner måtte ha hatt en langt lavere status enn menn (Ehrenberg1989:130).

Gravgodsets kvantitative variasjon er også brukt for å forfekte et samfunn med forskjeller i rang og sosial status. Bergljot Solberg (1985:66-68) klassifiseres gravmateriale

fra yngre jernalder inn i tre kategorier for menn basert på antall våpen, og tre for kvinner basert på smykkenes antall og verdi. Utfra dette får hun 3 ulike sosiale klasser. Solbergs er mest sannsynlig inspirert av den tyske arkeologen Heiko Steuer, som har hatt stor betydning for studier av tidlig middelalder og middelalder graver på kontinentet (Härke 2000:371-372). Imotsetning til Steuer som bare så sosiale klasser for menn utfra våpentyper, utledet Solberg også slike klasser utfra kvinnegravene.

Mari Høgestøl (1986:50-55) foretok statistisk analyse på jernalderens graver for å si noe om menn og kvinners posisjon i perioden. Resultatet viste at det i eldre jernalder var flest kvinnegraver (3:1), manssgravene hadde flest ulike gjenstandstyper, manssgravene mest stereotype i utforming, samt flest menn i gruppen med godt utstyrte graver. For yngre jernalder er manssgravene i flertall (2:3), lik fordeling mellom kjønnene angående ulike gjenstandstyper, tendens til at kvinnegravene er mer stereotype i utformingen og flest kvinnegraver i gruppen godt utstyrte graver. Dette er tolket direkte som at kvinners sosiale posisjon avtar, mens menns øker i yngre jernalder fordi det skjer endringer i det økonomiske systemet.

Problemet med slike statistiske og kvantitative analyser er at de kan vise vrangbilder av virkeligheten. Det kan være mange årsaker til et «skjevt» bilde i fordeling av manss- og kvinnegraver. I enkelte tilfeller kan objekter man vanligvis knytter til kjønn i den aktuelle periode være vanskelig å oppdage på grunn av materiale og bevaringsforhold. Spennene fra eldre jernalder er massivt støpte smykker av ulike kobberlegeringer, mens våpnene er uherdet jern som brytes ned raskere hvis bevaringsforholdene er dårlige. For yngre jernalder kan det være omvendt, da de skjøre tynne ovale spennene av bronse er vanskeligere å oppdage enn jernredskaper, som på den tiden ofte besto av herdet jern. På den andre siden er det ikke sikkert behovet for å markere kjønn for alle i gravritualet har vært tilstede, da det kan ha kommet til uttrykk på andre måter i livet (Bergstøl 1996).

3.1.2 Kvalitative tilnærminger

Den post-prosessuelle arkeologien slo ikke gjennom før på slutten av 80-tallet, sterkt påvirket av bl.a marxisme, strukturalisme, kritisk teori og hermeneutikk. Briten Ian Hodder elev av ny-arkeologen David Clarke, skulle vise seg å bli en sentral person med sin kontekstuelle arkeologi med fokus på at symboler og materiell kultur brukes aktivt i sosiale strategier (Olsen 1997:63-66). En annen mer kritisk retning sto Michael Shanks og Christopher Tilley for. De forfektet at arkeologien må betraktes som en tolkende, søkende

aktivitet. Det forgagne gjenskapes i nåtiden gjennom en omforming av det forgagne på dagens vilkår. En oversettelse av forhistorien finner sted ut fra et nåtidsperspektiv (Jensen 1989).

Det tok 6 år å få publisert artiklene fra «Var de alle menn», og motstanden her bidro til at K.A.N (Kvinner i arkeologi i Norge) ble etablert i 1985. De post-prosessuelle strømningene gjorde at det ble lettere å drive en feministisk arkeologi, og med inspirasjon fra hermeneutikken og den kritiske teorien fikk man en reorientering fra kvinnearkeologi og synliggjøring av kvinner og kildemateriale, til en mer feministisk arkeologi og teoretisk tilnæringsmåte. Enkelte hevder at den feministiske teorien er en del av den post-prosessuelle arkeologien (Olsen 1997:60). Den post-prosessuelle arkeologien ble imidlertid kritisert av de feministiske arkeologene for å fortsette med det samme androsentriske perspektiv til det foregående paradigme som de kritiserer (Engelstad 1991). Den tidlige feministiske forskningen, eller kvinneforskningen, har også blitt kritisert for å være gynosentrisk, fordi fokuset dreiet seg først og fremst om synliggjøring av kvinner. Uansett polariseringen er det likevel mye som forener disse to retningene innen arkeologien, selv om de ble utviklet med hensikt å fokusere på ulike aspekter. De er begge opptatt av å forstå mening som kontekstuellt konstituert. Og ved å utfylle hverandre kan man utforske svake sider ved teorier (Stig Sørensen 1991: 121).

Det ble en større fokus på kvalitative og fortolkende studier av gravskikk, der kjønn (gender) ses som sosialt konstruert og noe som opprettholdes og forhandles gjennom materiell kultur (Stig Sørensen 1991:121). Tove Hjørungdal (1991) har en feministisk tilnærming til og bruker kvalitativ, tolkende metode for å se meningssammenheng i et gravmateriale fra eldre jernalder. Hun kobler sammen analyseredskapene kjønn, klasse og symbolspråk samt religionshistorisk teori og metode. Hun beveger seg derfor i en retning som ville blitt sett på som uvitenskapelig innenfor den positivistiske tradisjonen.

Fordi man i sosial antropologien studerer levende samfunn har fokuset der vært mer mot de levende og etterkommerne og hvordan gravritualet er en arena for å reforhandle de relasjonene den døde har hatt i livet (Turner 1994 [1967]:8-9). Et slikt perspektiv har også blitt mer vanlig i arkeologien der man ser at gravritualet og symbolene sier mer om de levende enn de døde, og er en re-presentasjon av et individ av andre og ikke av den døde selv (Parker Pearson 1999:3-4). Det har således vært viktig for etterkommerne eller andre parter av en allianse å vedlikeholde sin status og posisjon i samfunnet (Goldhahn og Østigaard 2006:31). Med de fenomenologiske tilnærmingene utover på 90-tallet fikk man mer fokus på individ, kropp, identitet og handlekraft (agency) (Brumfiel 2006:36).

Gravritualet og gravritualet ses ikke lenger nødvendigvis som et speilbilde av den dødes liv, men som intensjonelle handlinger som uttrykker ideer og ideologi og ikke alltid sosiale realiteter (Brumfiel 2006:38;Härke 2010:8). Kjønnsmarkering og tydelige kjønnsroller slik de fremkommer i yngre jernalderens gravskikk kan likegodt være et uttrykk for at de er mindre tydelige og mer flytende i livet. Dette begrunnes med en høy grad av både individuell- og gruppe mobilitet i denne perioden over hele Europa. Migrasjon og mobilitet fører til utvisking av sosiale og politiske grenser, men også tradisjonelle kjønnsroller (Härke 2010:8-10).

3.1.3 Graver, gravgoods og flertydighet

Det behøver ikke være noen motsetning i å tenke seg at enkelte av gjenstandene er lagt i graven av de levende for å markere at relasjoner er over, mens andre gjenstander kan ha vært den dødes personlige eiendeler. Problemet er imidlertid å vite hva som er hva og hvilken tilnærming som skal velges. På den andre siden kan man også stille spørsmål om hvor riktig bildet av graven er når den blir undersøkt av arkeologene. Barbara Crass (2001:114-115) har studert Inuitgraver og sett gravskikk i sammenheng med oppdagelsesreisendes og etnografers beskrivelser. Vanligste gravskikk er røyser, og i tillegg til å legge gjenstander i graven har det også blitt lagt sleder og kajaker som har tilhørt den døde oppå røysa. Det har ikke vært uvanlig å forsyne seg fra gravrøysene ved behov, særlig kajaker og sleder har blitt brukt som ved hvis det har vært behov. Det har også vært aksept for at gjenstandssamlere og lokale kunne ta ut gjenstander fra røysa og erstatte det med andre ting som te, fyrstikker og kjøtt når det var gått ett år etter gravleggelsen. Gravrøysene er en form for lagringsplass i gode tider, der man kan ta ut verdifulle gjenstander og bytte de ut med billigere, i dårligere tider. Haugbrott er en velkjent betegnelse på alle forstyrrelser på gravhauger. På Gulli viste det seg etter grundig dokumentasjon at gravene som ikke hadde store hauger var plyndret forholdsvis raskt etter begravelsen (Gjerpe 2007:108). Enkelte av gravene i Bikjholbergets røyser viste også spor etter forstyrrelser, der graver var lempet ut og erstattet med nye. Kan det her også i ettertid ha foregått en utbytting av gjenstander?

En annen utfordring i forhold til gravgodset er kontekster der gjenstandenes sammensetning ikke passer med våre forutinntatte oppfatninger om kjønnsroller. Elise Naumann (2006:57) har foretatt en fenomenologisk analyse av gravmaterialet på Kaupang. Graver der man har en sammenblanding av hva hun anser for å være mannlige- og kvinnelige objekter kaller hun for hybridgraver, eksempelvis at perler er lagt i mannsgraver og økser eller piler i kvinnegraver. Hun antar her at perlene er gitt som gravgave av en kvinne til mannen,

og øksen og pilen fra mann til kvinnen. Dette er selvsagt en ny og interessant måte å se det på, men etter min mening bidrar det mer til å undergrave de nyansene som finnes. Dessuten bidrar det til oprettholde kjønnsdikotomiene og derfor også indirekte myten om den mannlige dominans (Wylie 1994[1991]:40). Hva er egentlig kvinnelig ved en enkel perle og mannlige med en øks eller pil?

Sentralt innen gravforskningen er klassifisering av gravmaterialet. Hvis man på dette stadiet overser nyanser og variasjon, og bare ser etter overordnede strukturer og mønster vil framstillingene også bli stereotype. Det er i enkelte tilfeller mulig å avdekke markering av kjønn og arbeidsdeling basert på kjønn i et gravmateriale, men på den andre siden også fraværet av dette (Brumfiel 2006:37).

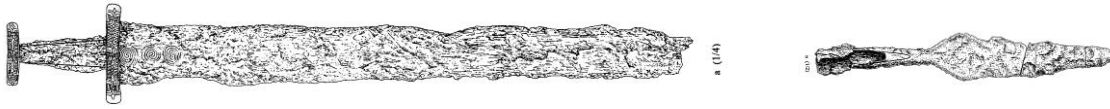
3.2 Identifisering av kjønn

3.2.1 Arkeologisk kjønnsklassifisering

De mest brukte kriteriene for kjønnsklassifisering av vikingtidsgraver bygger i hovedsak på Jan Petersens ”De norske vikingsverd” (1919), og ”Vikingtidens smykker” (1928). De vanligste våpenkombinasjonene i mannsgraver er ifølge Petersen enten øks og skjold, sverd og spyd (se figur 3), sverd og øks eller sverd og skjold. Fullt våpenutstyr består av sverd, spyd, øks, pilspisser og skjold (Petersen 1919:5). De vanligste smykkene i kvinnegravene, er de ovale spennene, både i par og enkeltvis. De ovale spennene (se figur 4) er kjent fra graver over hele Skandinavia (untatt Gotland), og andre steder med norrøn bosetning. Perlene inngår også som de vanligste smykkene (Petersen 1928:203). Likearmete og treflikete spenner er først og fremst funnet sammen med ovale spenner og hører med i smykkeutstyret (Petersen 1919:92).

Det er imidlertid få kilder som antyder at de ovale spennene ble brukt av menn, men arkeologenes oppfatninger av den ovale spennen har endret seg noe. Tidligere kom de ovale spennene inn til museene sammen med både våpen, spinnehjul og vevredskaper (Petersen 1919:52). Både Montelius og Brøgger var inne på at de ovale spennene likegodt har kunnet tilhøre mannen (Petersen 1919). Ringnåler derimot er noe man anser å ha tilhørt mannens drakt, og enkelte mannsgraver viser seg også å inneholde enkelte perler. Nå viser det seg imidlertid at når insulære ringspenner ble introdusert til vestlandet i første halvdel av 800-tallet er de nærmest eksklusive i kvinnegraver (Tsigaridas Glørstad 2012: 37). Resultatet av en antropologisk og arkeologisk undersøkelse i Danmark viste at de vanligste gjenstandene i antropologisk bestemte kvinnegraver var de typiske ovale spennene (Sellevold og Hansen 1984:279,281), og i mannsgraver våpen som sverd og spyd. Våpen ble ikke funnet i

kvinnegraver, men i graver som ikke kunne kjønnsbestemmes (Sellevold og Hansen 1984:234).

Figur 3. Sverd, og spyd fra Ka.279 og Ka.302 i Bikjholberget. Tegninger ved Tone Strenger (Etter Blindheim 1995:pl.70 og pl.21).

I sin undersøkelse av graver i Vestfold fra vikingtid, er Lars Forseth (1995:190) overrasket over hvor mange graver, han antar som ”sikre” mannsgraver dvs. graver med våpensett som inneholder kjøkkenutstyr som kjeler, stekegaffel, stekepanne og tekstilredskaper som kjerringrokk, linhekle, spinnehjul. Likeledes forekommer redskaper som bryne, ljà. celt, gangjern, tang, hvirvel og høvel i hans ”sikre” kvinnegraver, dvs graver med ovale spenner (Forseth 1995). I Sogn er det funnet både båstrek og syl i graver med ovale spenner (Dommasnes 1978:107). Både piler og økser forekommer i flere graver med ovale spenner (Blindheim et.al 1981:93,96; Fossum 1995:82-84; Petersen 1951:72), derfor er mange varsomme med å bruke disse som kriterier.

Flere undersøkelser viser en dominans av kvinnegraver i langhauger både for eldre og yngre jernalder (Farbregd:1988; Gustafson 1993; Løken:1987; Tsigaridas 1996), derfor kan det i enkelte tilfeller brukes som kriterium selv om de ovale spennene mangler. Når det gjelder runde hauger, kan de ikke på samme måte knyttes til kjønn, da det er kjent at både kvinner og menn ble gravlagt under runde hauger.

Den arkeologiske metoden for klassifisering av kjønn i graver er problematisk, for et viktig aspekt ved ovale spenner og våpen som sverd og spyd er at de ikke bare uttrykker kjønnsidentitet, men også sosial tilhørighet. På denne måten blir det langt enklere å identifisere sosiale grupper der objektene er tydeligere, og det blir vanskeligere å fange opp nyansene og andre sosiale kategorier. Mye tyder på at redskaper og utstyr lagt i graven kan ha vært brukt for å markere den dødes mulige roller, men i mindre grad for å uttrykke forskjeller mellom kvinner og menn.

Figur 4. Ovale spenner og perler fra gravene Ka.304 og Ka.268 i Bikjholberget. Tegninger ved Tone Strenger (Etter Blindheim et.al 1995:pl.24 og pl.61).

3.2.2 Biologisk kjønnsklassifikasjon

Antropologene tar utgangspunkt i det klassifikatoriske prinsippet at menn er mer robuste enn kvinner, så trinn en er å skille de ”robuste” bena fra de ”gracile”. De robuste delene omtales som ”mannlige”, og de gracile som ”kvinnelige” (Sellevold et.al 1984:29). Bekkenet har de mest pålitelige kjønnskillende karakterene. Kvinners bekkenparti er lavere og bredere med bred bekkenåpning, mens mannens bekkenparti er høyere og smalere med trangere bekken åpning. Det blir også tatt utgangspunkt i at mannens kranium, lårbein og overarmsbein er større enn kvinnens (Düring 1992:56-59). Fødselsmerker på innsiden av bekkenet brukes også som kjønnsindikerende, men studiet av disse merkene er ennå ufullstendige (Sellevold et.al 1984:29).

Problemet med dette klassifikasjonsprinsippet er at alle kvinner blir gruppert på bakgrunn av deres reproduktive kapasitet. Både kvinner og menn går i løpet av sin individuelle livssyklus gjennom ulike faser, som kan knyttes til forskjellig seksuell karakter. Det er gjort observasjoner som viser at det forekommer en mye større biologisk variasjon enn å gruppere i kun to kategorier (Sørensen 1992:35). En annen utfordring med det biologiske klassifikatoriske prinsipp er at man definerer alle kvinner som spinkle og alle menn som kraftige. Det er også et kjent problem for antropologene at juvenile menn ofte har gracile trekk, fordi de sekundære kjønnskarakterene er ufullkommet utviklet og de bedømmes som kvinner (Alexandersen 1988:25). På den andre siden kan svingninger i mannlige kjønns hormoner på grunn av kromosomiske og miljømessige faktorer påvirke graden av tvekjønnethet (dimorfisme) i menns bekken og hodeskalle, samt føre til at eldre kvinner utvikler kranier med trekk mer typisk for menn (Gilchrist 2009:1033).

De fysiske antropologene arbeider ofte utfra andre problemstillinger enn humanosteologene og benytter seg av andre kilder ved siden av beinmaterialet til analysen (Sellevold 1988:7). Når antropologene benytter seg av gravgods som tilleggskilde, vil det da

være forskerens intuisjon om gjenstandenes kjønnsstilhørighet som blir det avgjørende når skjelettmaterialet er i dårlig forfatning?

Konklusjonen blir derfor at man bør være varsom med å benytte osteologiske og antropologiske analyser der skjelettmaterialet. Skepsisen ligger i det kategoriske klassifikasjonsprinsippet som det arbeides utfra ved slike analyser. Mye kan tyde på at det biologiske kjønn ikke er så entydig og stabilt som antatt. Det biologiske kjønn bør kanskje slik flere har hevdet, på lik linje med det sosiale kjønn klassifiseres i fler kategorier enn ”mann” og ”kvinne” (Nordbladh & Yates 1992; Sørensen 1992; Butler 1990,1993).

3.3 Dødsforestillinger og kjønnsideologi i skriftlige kilder

Et gravmateriale har sine begrensninger, og istedenfor å overføre egne oppfatninger og erfaringer til et forhistorisk samfunn, kan det være fruktbart å søke kilder som er nærmere i tid og samfunnsform enn vår egen. Ulike skriftlige kilder som dikt, sagaer og lover kan gi innblikk i den tidens gravskikk og kjønnsideologi. I likhet med det arkeologiske materialet må også de skriftlige kildene behandles med et kritisk blikk.

3.3.1 Dødsforestillinger og gravrituale

Det fremkommer av heltediktningen at den døde kunne reise tur-retur graven-dødsriket. I diktet om Helge Hundingsbane kommer Helge tilbake til graven for å treffe sin sørgende kone Sigrun. Helge blir også observert av Sigruns trellkvinne der han kommer ridende til gravhaugen med stort følge (Steinsland 1997:112). Forestillingen om at livet fortsatte etter døden kommer også til uttrykk i diktet om Sigurd og Brynhild. Etter at Sigurd er død tar Brynhild sitt eget liv, fordi hun ikke kunne få han i livet er døden nå en mulighet til at de kan leve sammen (Steinsland 1997:116).

Det finnes imidlertid få samtidige kilder som beskriver immaterielle handlinger og kognitive aspekter ved vikingtidens gravritualer. Også i diktningen har man sekvenser som beskriver at de døde blir brent på bål eller i båt, men opplysningene rundt gravritualet er begrenset. Det mest kjente og velbrukte eksempel er det arabiske sendebudet Ibn Fadlans fortelling fra en gang mellom 921 og 922 e.Kr. På sin reise til Russland møtte han ved elven Volga et folk kjent som Rus. De var skandinaviske handelsfolk og leiesoldater som levde og virket i Russland. Fadlan overvar kremasjon og begravelse av en betydelig og rik Rus stormann, og har beskrevet hendelsen i detaljer. Den døde ble midlertidig oppbevart 10 dager i en trekiste, med de klærne han døde i, samt en hallusinerende drikk, frukt og musikkinstrument. På begravelsesdagen ble han ikledt fintøy og lagt i et skip med sine våpen

og mer drikke, frukt og mat. Det ble spilt musikk, og en utvalgt slavepike som skulle følge sin herre måtte ligge med alle hans mannlige slekninger. Hennes oppgave var også å se inn i dødsriket, der hun så sin herre i paradiset omgitt av flere tjenere. Dyr ble ofret og kastet i graven, slavepiken lagt ved siden av sin herre, kvalt og stukket med en dolk. Sentral i disse siste ritualene var den såkalte dødsengelen, en eldre kvinne. Tilslutt ble det satt fyr på skipet og når det hele var brent ned, ble en stor haug bygget rundt det (Simonsen 1981).

3.3.2 Kjønnsideologi

Det er vanlig å framstille den norrøne verdens kjønnsroller som symbolsk og praktisk atskilt, og det symbolske uttrykk for det mannlige og kvinnelige i den frie bondestand var henholdsvis våpen og nøkler. Våpen var både et praktisk og et symbolsk uttrykk for den frie mannens myndighet, likeledes som nøkkelen også viste at kvinnen hadde makt over kister og rom i huset. Arbeidsoppgavene for mann og kvinne hadde også sin symbolske grense i dørstokken. Kvinnen hadde makt og myndighet over alle arbeidsoppgaver innen for dørstokken, ”innanstokks”, mannen ansvar for alt utenfor dørstokken, ”utanstokks”. Det innebar at mannen representerte gården og familien utad, for eksempel på tinget (Steinsland 1997:71).

En av kildene til den symbolsk adskilte ansvarsfordelingen, nevnt kan finnes i Eddadiktet Rígstula. Rígstula er mest sannsynlig en skildring av opphavet til en norsk konge som levde på 1200-tallet og en forklaring på hvordan de ulike stendene oppsto, alle med samme guddommelige stamfar, nemlig Ríg. Det mest karakteristiske med framstillingen av de tre sosiale klassene trelle, bøndene og høvdingene i Rígs-tula, er at jo høyere velstand, og jo høyere opp i tid man kommer marginaliseres kvinnens rolle. Tidligere undersøkelser av skriftlige kilder i en større sammenheng viser også at kvinner mister mer og mer sin frihet og verdi fra tidlig middelalder til renessansen (Præstgaard Andersen 1982:15). Dette passer også godt med oppfatningene om at det førkristne samfunn var bilateralt, mens ved innføring av kristendommen fikk man gradvis et mere patrilineært samfunn (Steinsland 1997).

Det finnes andre Edda-dikt der det symbolske skillet mellom kvinne og mann ikke er like tydelig som i Rígs-tula. Kvadet om Helge Hundingsbane er et heltedikt fra vikingtiden der dette skillet klart utfordres, og hvor både kvinner og menn rir, seiler og svinger sverd, men også gifter seg og får barn. Høvdingen Helge og valkyrjen Sigrun finner hverandre på slagmarken. Deres ekteskap framstilles som langt mer likestilt enn det mellom Mor og Far i Rígstula. Ser man generelt på framstillingen av kvinneskikkelsene i diktene aner man en gradvis endring fra stor variasjon til en mer ensartet og entydig kvinnelighet som kan

plasseres innenfor rammen av det kristne menneskesynet. Volver, seid- eller spåkvinner ser ut til å ha en selvstendig stilling i samfunnet, men så er det også mye som tyder på at kvinner hadde en sterk stilling innen den rituelle og kultiske del av livet (se Göransson 1999:289).

Ifølge Gulatingsloven sto kvinnene langt bak i køen når det gjaldt arv, da brødre kom først. En enke kunne være verge for og forvalte sine barns arv. I ekteskapet skulle kvinnen ha med seg en medgift som et vederlag for den arveretten hun gikk glipp av hvis hun hadde brødre, hadde hun ikke brødre ble medgiften regnet som forskudd på arv. Kvinnen hadde rett til å handle med varer, men hvor mye hun kunne handle var avhengig av mannens rett. Mannen representerte kvinnen i saker som hadde med penger, jord og gods. I følge loven kunne ikke kvinner ha offentlige verv, og kunne ikke råde over egne midler så lenge hun var gift, selv om hun hadde bestemmelsesrett i økonomiske anliggender og kunne handle med varer inntil et visst beløp. Kvinner hadde forbud mot å bære våpen, noe som i praksis betød at hun ikke kunne forsvare seg selv men var avhengig av beskyttelse fra mannlige slektninger, noe som igjen kan ha satt begrensninger for hennes bevegelsesfrihet (Gulatingslovi 1937: Kvinnebolken).

Også i sagaene fremstilles kjønnsrollene som symbolsk og praktisk adskilt, mannens utadvendte rolle motsvarer kvinnens myndighet innenfor gårdens rammer. Men i motsetning til diktene hvor ungmøene kunne utfolde seg som valkyrier og være krigerske ble det forventet at den unge ugifte kvinne skulle holde seg passiv og leve et tilbaketrukket liv for ikke å krenke familiens ære. Den unge ugifte mann derimot skulle vise djervhet, mot og styrke (Meulengracht Sørensen 1995: 248). Når man gikk inn i ekteskapet ble disse forventningene endret. Den etablerte mann skulle holde seg i ro, han skal holde fast ved og forsvare den æren han oppnådde som ung. Hans oppgave er å forsvare husstandens fred og samfunnets orden (Meulengracht Sørensen 1995:248). Den gifte kvinnes dyd derimot er ikke passivitet og tilbakeholdenhet. Islendingesagaens idealkvinner har positive egenskaper og viser mot, besluttsomhet, hardhet, egenskaper som vanligvis oppfattes som mannlige. Hun kan til og med overskride grensen til den mannlige sfære for ærens skyld (Meulengracht Sørensen 1995: 236-237; Præstgaard Andersen 1982:14).

Som en oppsummering av gjennomgangen av et utvalg av de skriftlige kildene, kan man si at det også her kan spores et mønster som kan oppfattes som ganske flytende. Her kan man som i den materielle kulturen via gravene, også ane rom for variasjon og nyanser.

3.4 Oppsummering

I hovedtrekk har gravforskningen endret seg fra å se graven og gravrituale som et speilbilde av samfunnet til noe som brukes aktivt i sosiale strategier. Metodene er ikke lenger bare kvantitative, testbare og forklarende, men også kvalitative, tolkende og søkende etter forståelse. Begrensningene ved forståelsen av et gravrituale kan ligge i materialets kompleksitet og usikkerhetsfaktorene rundt empirien, men de største begrensningene ligger kanskje mer hos den enkelte forsker og de spørsmålene som stilles. De mulighetene man har med et gravmateriale er en større forståelse for periodens draktskikk, sosiale strukturer, tro og ritualer. Kompleksitet og flertydighet i materialet er mer utfordrende, men åpner for nye perspektiver. Med et pluralistisk utgangspunkt vil det alltid være nye måter å tilnærme seg et gravmateriale på. I neste kapittel skal jeg presentere materialet for min gravanalyse, båtgravene fra Kaupang.

4. KAUPANGS BÅTGRAVER

Utgangspunktet for analysen er 33 sikre båtanlegg. Undersøkelser av de 33 anleggene fra Bikjholberget og Lamøya avdekket tilsammen 48 voksne individer som kunne kjønnsidentifiseres, samt minst tre barn. I tillegg kommer 7 sannsynlige mannsgraver i båt fra Søndre- og Nordre Kaupang, samt en kvinnegrav fra Hagejordet, der både båt og den døde har blitt brent. Graver uten båt vil også bli trukket inn i analysen som sammenligningsgrunnlag.

Det er først og fremst graver som kan kjønnsbestemmes på bakgrunn av gjenstandsmateriale som tas med i analysen. Kvinner identifiseres utfra enten en eller flere ovale spenner og/eller tredjespenne. Med tredjespenne menes først og fremst likearmet- eller trefliket spenne, men i enkelte tilfeller annen type spenne som med stor sannsynlighet har fungert som brystspenne på en kvinne. Mannsgravene må kunne bestemmes ut fra enten ett eller flere våpen av typen sverd og/eller spyd.

I 2007 foretok Frans-Arne Stylegar en revisjon og systematisering av alt gravmaterialet på Kaupang. Det vil derfor forekomme henvisninger til hans katalognr. (Ka.) i teksten. Gravenes opprinnelige museumsnr. er oppgitt under hvert Ka.nr i den vedlagte katalogen.

4.1 Gravfeltene generelt og kildekritikk

De fem undersøkte gravfeltene på Kaupang er ikke bare av ulik karakter (se figur 5), men de er også undersøkt og dokumentert til forskjellige tider og med ulike metoder. Søndre og nordre Kaupang ble i hovedsak undersøkt av Nicolay Nicolaysen i 1867, og med behov for gjenstander til museene og datidens metoder, kan tynne og skjøre bronsegjenstander som smykker ha blitt oversett i forhold til mer robuste våpen av jern. Gjenstander man tradisjonelt knytter til kvinner som ovale spenner og andre smykker er sjeldne ved både søndre og nordre Kaupang. Det må tas i betraktning at dette delvis kan skyldes både bevaringsforhold og utgravningsmetoder.

Et stort antall av gravene her inneholdt klinknagler, fra en enkel til opp mot 50. Det kan i realiteten ha dreiet seg om et langt større antall båtgraver enn det vi har dokumentasjon på, fordi Nicolaysen ikke gravde haugene stratigrafisk. På den andre siden kan bildet være reelt, da gravskikken her er kremasjon og man kan tenke seg at de døde har blitt brent i båten eller båtdeler på en bål plass, og restene deretter fraktet til gravplassen. Båtnaglene kan også ha vært sett på som verdifulle, og ha blitt plukket opp fra bålet for gjenbruk til nye båter,

derfor er det kun et fåtall som har fulgt restene etter den døde til gravplassen (Blindheim et.al 1981:111). Ved Nordre Kaupang inneholdt 11 av gravene kun en enkelt til få klinknagler, og ikke annet gravgods. En av gravene(Ka.36) på Nordre Kaupang kunne klassifiseres som båtgrav på bakgrunn av ca. 50 klinknagler, men ingen andre gjenstander. Her må man kanskje også forestille seg andre former for rituell handling og symbolske uttrykk?

Det som er påfallende ved Kaupanggravene er at jo bedre og grundigere utgravningsmetodene og dokumentasjonen blir, desto tydeligere blir kjønnsmarkeringen og antallet kvinner øker. Den arkeologiske metoden for kjønnsidentifisering er også problematisk, og de kriteriene jeg stiller kan utelukke andre graver med andre interessante aspekter fra analysen fordi man ikke kan si noe om den dødes kjønn.

De nyere gravningene er ikke helt problemfrie, selv om metodene er bedre enn på Nicolaysens tid. Deler av Bikjholberget var omrotet på grunn av veier, grøfter og annet anleggsarbeide, derfor var flere av gravene vanskelig å lokalisere, særlig i den nordre delen. I tillegg er det mye som tyder på at det har vært aktivitet på gravfeltet den gang det var i bruk. Nye graver er satt ned over gamle, eldre graver er lempet ut av båter for å gi plass til nye. Man kan derfor ikke se bort ifra at enkelte gjenstander har blitt tildelt nabograven avhengig av utgravers intuisjon der og da.

Gravene er datert på bakgrunn av gjenstander. Problemet med denne typen datering er at gjenstanden kan ha vært i bruk over lengre tid før den legges i en grav. Muligheten er derfor til stede for at graver med gjenstander som dateres til 800 kan være anlagt på 900-tallet.

Figur 5. Gravplasser på Kaupang. Kart ved Anne Engesveen (Etter Stylegar 2007: figur 5.2).

4.2 Søndre Kaupang

Gravfeltet Søndre Kaupang har ligget rett syd for handels- og boplassområdet, med utsyn mot Skagerak. Nicolaysen registrerte 20 hauger av ulik form og størrelse i 1859. Først i 1867 undersøkte han dem og da var det kun 9 igjen, hvor den ene allerede var utgravd (Blindheim et.al 1981:73). Det er også foretatt tilfeldige gravninger etter Nicolaysens tid. Kremasjon er den dominerende gravskikk, der gravene er dokumentert. Det kan knyttes 16 graver til Søndre Kaupang, men kun tre av gravene (Ka.156,Ka.157,Ka.160) kan regnes for båtgraver på grunn av et større antall klinknagler i graven. De tre gravene i båt kan klassifiseres som mannsgraver, selv om sverdet i den siste er noe usikkert. Kun tre av gravene som ikke regnes for å være båtgraver kan kjønnsbestemmes, 3 mannsgraver (Ka.150,Ka.151,Ka.153) og en kvinnegrav med ikke annet gravgods enn ovale spenner (Ka.161). Av det gravmaterialet Nicolaysen dokumenterte var to langhauger og 6 rundhauger, men gravgodset i de to langhaugene er for spinkelt til at de kan klassifiseres som kvinner. I forhold til analysen står jeg da igjen med 6 mannsgraver og 1 kvinnegrav, der tre av mennene med stor sannsynlighet kan knyttes til båt. 2 av mannsgravene i båt inneholdt i tillegg til våpen flere ulike redskaper og utstyr som bl.a kister og jernkjeler. Den ene av båtgravene (Ka.157) er en meget velutstyrt ryttergrav som tidligere er tolket som graven til en rytter og falkoner på grunn av en bjelle og mulig hundelenke (Stylegar 2007:93-95). Ryttergraven inneholdt både snekkerredskaper, fiskekroker og jordbruksredskaper som sigd og ljà. Til sammenligning var det kun en av de tre mannsgravene uten båt som inneholdt redskaper, men ingen form for utstyr. Tekstilredskaper er fraværende i graver som kan kjønnsbestemmes.

Det er bare en av gravene med mulig båt, ryttergraven Ka.157, som inneholder importgjenstander av både vestlig kontinental og insulær (Britiske øyer) opprinnelse. I tillegg kommer en mannsgrav Ka.150 uten båt med vestlig kontinental import (Stylegar 2007: 84).

Det er ikke så mye man kan si om de tekniske detaljene ved de mulige båtene på Søndre Kaupang, da vi kun har noen klinknagler igjen, heller ikke den dødes plassering i båten. Kvantitativt er de mulige båtgravene mer velutstyrte enn de andre gravene uten båt. Hovedtyngden av gravene dateres på bakgrunn av gjenstander på dette feltet til 800-tallet. Det er ingen kronologisk skille mellom mulige båtgraver og graver uten båt.

Dateringene fordeler seg slik:

Graver med mulig båt: **800-850** (Ka.157), **850-950** (Ka.160)

Graver uten båt: **800-850** (Ka.150, Ka.161), **900-950** (Ka.151,Ka.153)

4.3 Nordre Kaupang

Gravfeltet Nordre Kaupang har ligget rett nord for boplassområdet, med et stort antall runde og ovale gravhauger av ulik størrelse. Gravfeltet har også vært orientert mot sjøen, men helt innerst i Kaupangkilen. Veien til og fra handelsplassen har gått gjennom det nordre feltet, noe som har gjort det lett synlig for reisende til og fra. På bakgrunn av den tilbaketrunkne beliggenheten og veien gjennom feltet har Skre argumentert for at dette feltet har vært gravplass for høvdinge og jordeiere fra gårdene omkring Kaupang (Skre 2007:382).

Nicolaysen registrerte 120 hauger i det Nordre feltet og 25 av disse var langhauger, resten runde (Blindheim et.al 1981:73). Det antas at antallet graver på Nordre Kaupang kan ha vært opp mot 260 (Stylegar 2007:77) Nicolaysen undersøkte 71 graver i 1867, og det viste seg at kun 36 inneholdt gravgods, de øvrige var tomme. I tillegg til de 36 dokumenterte gravene til Nicolaysen kan ytterligere en grav (Ka.37) undersøkt av Sigrid Hillern Hansen i 1965 knyttes til dette gravfeltet (Blindheim et.al 1981: 55, 221-222). Samtlige av gravene inneholdt brannflak.

Et stort antall av gravene ved Nordre Kaupang inneholdt ikke annet enn en enkelt til noen få klinknagler, og øvrig gravgods er av en slik karakter at den dødes kjønn ikke kan identifiseres. Av de som kan kjønnsbestemmes utfra gravgods får vi 8 mannsgraver (Ka.1, Ka.2, Ka.4, Ka.6, Ka.7, Ka.8, Ka.27, Ka.37) og 3 kvinnegraver (Ka.3, Ka.10, Ka.16). Menn lå i runde hauger og kvinnene i lange. 5 av gravene i Nordre Kaupang kan klassifiseres som mulig båtgraver, men bare tre kan kjønnsbestemmes som mannsgraver (Ka.1, Ka.4, Ka.37). Ingen kvinner kan knyttes til båt i dette feltet. Når det gjelder redskapskategorier er det lite som skiller mannsgraver med og uten båt fra hverandre med unntak av en båtgrav med en mulig fiskekrok. Tekstilredskaper er fraværende i alle mannsgravene, og snekkerredskaper og fiskeredskaper i kvinnegravene. Utstyr som kleberkar og/eller jerngryte er like vanlig for alle typer graver. I alle kvinnegravene og tre av mannsgravene uten båt ble det funnet hestebitt. Til sammenligning er det kun den rike ryttergraven i båt på Søndre Kaupang som har indikasjon på hest, mens her i Nordre Kaupang er tegn på hest fraværende i graver med båt.

2 graver med mulig båt (Ka.4, Ka.37), og 2 uten båt (Ka.6, Ka.8) inneholdt importgjenstander. Den første med gjenstander av både vestlig kontinental og østlig opprinnelse, den andre kun med vestlig. De døde i gravene uten båt har fått med seg både insulære (Britiske øyer) og østlig kontinentale gjenstander (Stylegar 2007: 84).

Likeledes som på Søndre Kaupang er det lite man kan si om båtene her på grunn av branngravskikken, fordi få klinknagler er bevart og dokumentert. Gravfeltet har vært i bruk

både på 800- og 900-tallet, men tyngden ligger på 900-tallet. Det er ikke noe kronologisk skille mellom graver med og uten båt.

Dateringene fordeler seg slik:

Graver med mulig båt: **850-900** (Ka.37), **900-950** (Ka.1, Ka.4).

Graver uten båt: **850-950** (Ka.2), **900-950** (Ka.3,Ka.6,Ka.7,Ka.8,Ka.16), **900-1000** (Ka.10).

4.4 Hagejordet

Det er argumentert for at det har ligget et eget gravfelt separat fra Nordre Kaupang og Bikjholberget (Skre 2007:368-369; Stylegar 2007:71-72) Feltet har fått navnet Hagejordet, og med både hauger og flatmarksgraver fremstår det som noe midt mellom Nordre Kaupang og Bikjholberget. 2 av haugene i dette området er tidligere registrert som haug 1 og 2 av Nicolaysen under Nordre Kaupang. Av de 4 undersøkte gravene kan bare en branngrav kjønnsbestemmes som sannsynlig kvinnegrav, på bakgrunn av en likearmet spenne og 20 perler, de ovale spennene mangler (Ka.126). Denne graven er en av 3 båtgraver, men ingen av de to andre kan kjønnsbestemmes. Graven inneholdt ingen redskaper, men en pinsett, et kuleformet vektlodd og fragmenter av 3-4 beinkammer. Graven har både vestlig kontinental og østlig import (Stylegar 2007:84). Graven dateres til 900-1000-tallet.

4.5 Bikjholberget

Vannet har stått 2-3 meter høyere i vikingtiden så Bikjholberget må ha skilt seg ut med sin beliggenhet på en tange med vann på alle kanter. I den nordre delen har gravene ligget i en glove og videre sydover på østsiden av en lav kolle, gravplassen flater deretter ut på en slette helt ytterst på en sydvendt tange nede i fjæra. I Bikjholberget ble det i perioden 1950-1958 undersøkt rundt 70 graver under ledelse av Charlotte Blindheim. Gravfeltet ble ikke totalgravet og langt flere graver skjuler seg i området. Under torvlaget viste det seg en myriade av steinpakninger med ulik form, en del lot seg heller ikke avgrense. I Bikjholberget er inhumasjon rådende behandling av lik, og det finnes også spor av mutilering (partering) av døde. Når det gjelder gravskikk varierer det mellom kister, kistelignende anlegg og båter til graver helt uten gravgjemme. Båtgravskikken dominerer i Bikjholberget, og 29 båter kunne lokaliseres. I 13 av båtene var det enkeltbegravelser, 11 dobbeltbegravelser, samt 2 båter med tre individer og 2 med fire. Det ble også avdekket to graver der kun en stevn eller mulig slede var brukt som gravgjemme, samt et annet tilfelle der det var lagt båtbord over den døde. Det ble også undersøkt 8 kister eller kistelignende anlegg, 4 kammergraver og 4 graver uten gravgjemme.

I forbindelse med gravritualet ble båtene satt ned i bakken og støttet opp av steiner langs sidene, og deretter dekket til med steinpakninger. Båtenes stevner har vært synlige i lang tid etter gravritualet, da det ble funnet nagler både over og under steinpakningene ved stevneplassen. Gravene med kister, kammer og uten gjemme var også til dels dekket av steinpakninger, men de er mindre massive enn de som er over båtene. Et av kisteanleggene skilte seg ut med en steinsatt ring.

4.5.1 Graver i båt

Båter med ett individ

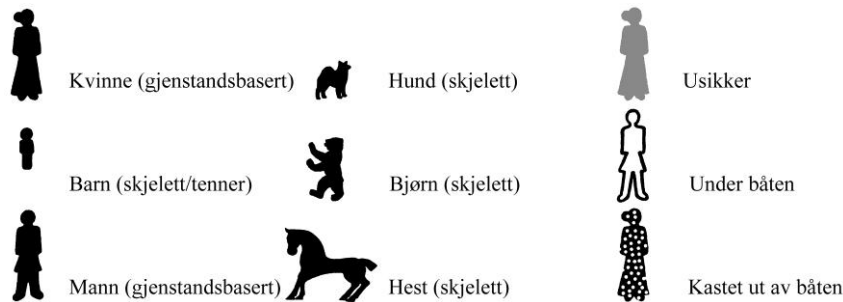
I Bikjholberget ble det gravet ut 13 båtanlegg med enkelbegravelse, 7 i den nordre delen (Ka.252,Ka.267,Ka.272,Ka.273,Ka.277,Ka.279,Ka.282)(se figur 7), og 6 i den søndre (Ka.291,Ka.292,Ka.305,Ka.307,Ka.308,Ka.309)(se figur 8). I Ka.307 lå den døde i en gravkiste. Bare to av gravene kunne på bakgrunn av gjenstander identifiseres som kvinner, resten var menn. Kvinnegraven i Nordre Bikjholberget inneholdt ikke annet enn smykker, dun og fjær. I graven til kvinnen i den søndre delen var det i tillegg til ovale spenner lagt ned både sigd, kniv, nøkler og et par hestetenner. Redskapskategorier som fiske, smed-/snekker og tekstil er her mannseksklusivt. Gjenstander som kan knyttes til handel som vektlodd og mynter var lagt ned i to mannsgraver. Hest er vanligste dyr i vikingtidsgraver (Näsström 2000) og 3 av gravene inneholdt rester av hest i form av tenner eller bein.

I en av gravene(Ka.305) lå det et skjelett av en liten bjørn, og den trenger en grundigere presentasjon. Gravanlegget skiller seg ut blant vikingtidens gravskikk, da det lå et skjelett av en liten bjørn der hodet lå 1-1/2 meter fra resten av dyreskjelettet. Den dødes alder ble bestemt til ca. 20 år av anatomisk institutt (Blindheim et. al 1995:33). Han var lagt på tvers i båten og var blitt utstyrt med fullt våpensett og 16 pilspisser. En av øksene var hugget ned i bakken ved ansiktet hans. I tillegg hadde han fått med seg 7 perler, sigd, 3 kniver, både leirkar og glassbeger, 2 stykker flint og en mulig sølvmynt.

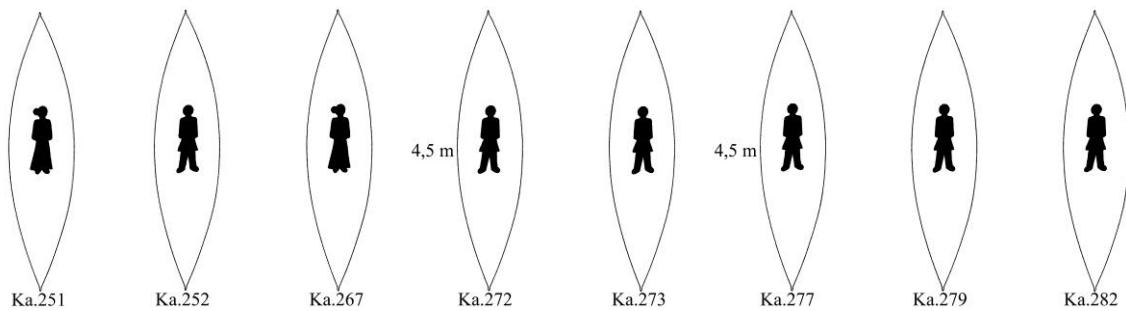
I 5 av gravene (Ka.277,Ka.279,Ka.282,Ka.305,Ka.307) var det lagt ned gjenstander med fremmed opprinnelse. Både vestlig kontinental, østlig og insulær import er representert hver for seg, men forekommer også blandet i en og samme grav.

Det finnes ikke opplysninger om lengde på alle båtene med enkeltbegravelser, men de fleste har vært fra 4,5 – 6 meter, 2 båter var ca. 7 meter, og den lengste 8-10 meter. På grunn av ulike typer inngrep som veier og grøfter, var den nordre delen av Bikjholberget relativt omrotet, og den dødes plassering i båten ikke alltid lett å lokalisere. I de fleste tilfellene har den døde vært plassert i midten og på langs i bunnen av båten, unntakene er kvinnen i Ka.267

som mest sannsynlig har sittet. Søndre Bikjholberget var mindre forstyrret, så her er det mer informasjon om plassering av den døde. I 4 av båtene lå den døde midtskips, en lå i stevnen og en på tvers midtskips. På de svenske båtgravfeltene, som er enkeltbegravelser, ses en tendens til at menn er plassert i båtens stevn, mens kvinnene midtskips (Schönback 1994).

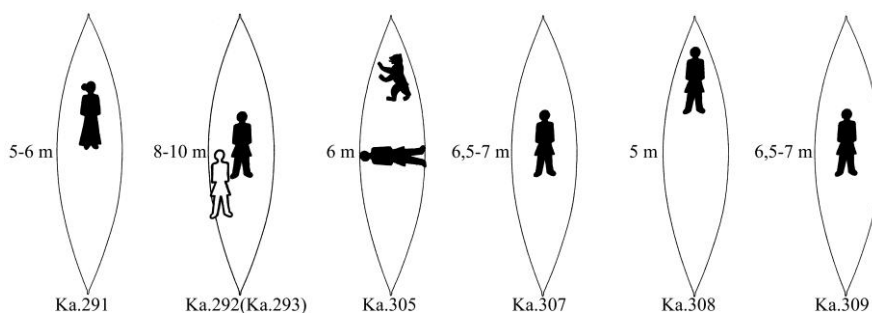

Figur 6. Tegnforklaring til skjematisk oversikt båtanlegg. Illustrasjon ved E.J.Vogt

Figur 7. Nordre Bikjholberget. Skjematisk oversikt båtanlegg og de dødes omtrentlige plassering.

Illustrasjon ved E.J.Vogt

Figur 8. Søndre Bikjholberget. Skjematisk oversikt båtanlegg og de dødes omtrentlige plassering.

Illustrasjon ved E.J.Vogt

Båter med to individer

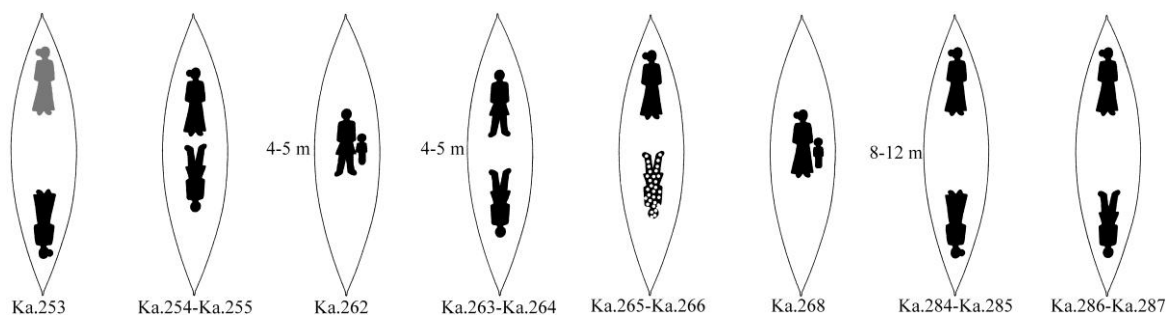
8 båtanlegg med dobbel begravelse ble undersøkt i nordre Bikjholberget (Ka.253, Ka.254-255, Ka.262, Ka.263-264, Ka.265-266, Ka.268, Ka.286-287)(se figur 9), og 3 i

søndre Bikjholberget (Ka.301-302,Ka.303-304,Ka.310-311)(se figur 10). På bakgrunn av gjenstander kunne det identifiseres 11 kvinner, 8 menn og 2 barn. 3 av kvinnegravene (Ka.254,Ka.268,Ka.310) skiller seg ut som spesielt velutstyrte når det gjelder smykker og perler. 3 av båtene er rene kvinnebåter, 2 mannsbåter og 4 båter med blandet kjønn.

Øks og kniv er relativt vanlig utstyr både for manns- og kvinnegraver, det samme gjelder rester etter en eller annen form for kar/oppbevaring enten av glass, kleber, leire, tre eller jern. Gjenstander som kan knyttes til mulig handel ble funnet i to av mannsgravene, et vektlodd(Ka.301) og en lærpung med metallrest som kan ha vært en mynt (Ka.262). Tekstilredskaper knyttes til 5 kvinnegraver og 2 mannsgraver, jordbruksredskaper 3 kvinner og 2 menn. En kvinne og en mann hadde fått med seg fiskesøkke, mannen i tillegg også to lystergafler. Ingen av gravene inneholdt smed- eller snekkerredskaper. Det ble kun registrert rester etter dyr i to av gravene, hestetenner i en kvinnegrav (Ka.284) og kubein i en mannsgrav (Ka.302).

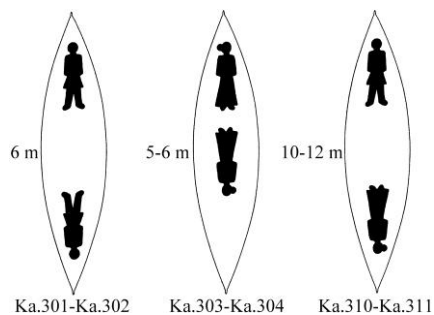
9 av gravene (Ka.253,Ka.254,Ka.255,Ka.268,Ka.286,Ka.287, Ka.301,Ka.304,Ka.310) inneholdt importsaker av vestlig kontinental, østlig og insulær art. En av gravene Ka.301 inneholdt gjenstander fra alle tre områdene (Stylegar 2007:84).

Lengden på båtene her varierer fra 4-5 m opp til 10-12 meter. I de fleste båtene er de døde plassert tilnærmet mot hver sin stavn, unntaket er Ka.303-304 der den ene kvinnen ligger i midten og den andre i stavnen. I de to båtene med barn ligger den voksne og barnet sammen i midten av båten. Det er noe usikkert om det har vært to graver i Ka.253, men på grunn av 3 ovale spenner er det en mulighet for det. En av mannsgravene (Ka.265) har mest sannsynlig blitt lempet ut av båten, enten for å få plass til kvinnegraven eller av andre årsaker. Det fremkommer ikke noe mønster for hvordan den døde er plassert i båten med hensyn til kjønn, men ser ut til å være vilkårlig. Den dødes hode ligger alltid i retning mot stevnen ved dobbel begravelse med voksne individer.

Figur 9. Nordre Bikjholberget. Skjematisk oversikt båtlegg og de dødes omtrentlige plassering.

Illustrasjon ved E.J.Vogt

Figur 10. Søndre Bikjholberget. Skjematisk oversikt båtanlegg og de dødes omtrentlige plassering.

Illustrasjon ved E.J.Vogt

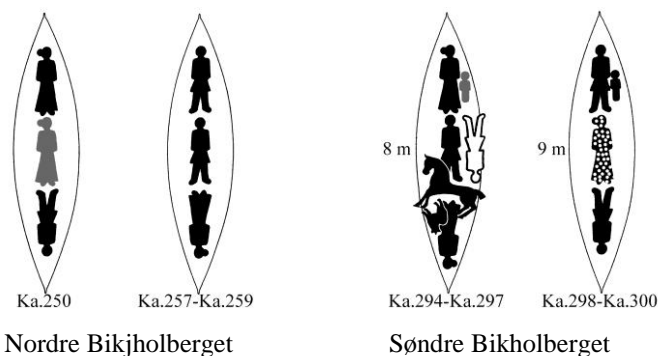
Båter med tre eller fler individer

I to av båtene i nordre Bikjholberget(Ka.250 og Ka.257-259)(se figur 11), og to i søndre Bikjholberget(Ka.294-297 og Ka.298-300)(se figur 11) ble det registrert minst tre eller fler individer. 6(5) kvinner og 7(6) menn kunne identifiseres på bakgrunn av gjenstander, samt to barn på skjelettresten. Mannen Ka.297 lå under båten, så det er usikkert om han hører til anlegget. Det er også litt usikkert om det er en eller to kvinner i anlegget Ka.250, men siden det er 3 ovale spenner, samt både likearmet og trefliket spenne er muligheten tilstede for det. Ingen av gravene inneholdt smed- eller snekkerutstyr, men i 4 av kvinnegravene og to mannsgraver var det lagt ned tekstilredskaper. En mannsgrav og en kvinnegrav inneholdt jordbruksredskap. Kniver ser ut til å være en redskapskategori som går igjen i nesten alle gravene. I tre av båtanleggene hadde en av kvinnene fått med seg nøkkel.

Båtanlegget (Ka.294-Ka.297) også kalt "Forargelsens hus I"(Blindheim et.al.1995:22), trenger en nærmere beskrivelse. I båten lå det i midten en mann med et helt hesteskjelett tvers over føttene, og i hver stevn en kvinne. Mannen hadde fått med seg fullt våpensett, 3 glassperler, 2 snellehjul, ljà, bryne, 2 kniver, kleberkar, stekepanne eller øse, hunde- eller hestelenke og leirkar. Hesten var utstyrt med seletøy da det ble funnet rembeslag, bitt og 32 bronsebelagte jernnagler ved skjelettet. Kvinnen i sydsteven hadde i tillegg til ovale spenner fått med seg en trefliket spenne, 29 perler og en armbøyle av sølv, samt vevsverd, kniv, et spann, et mulig hestebitt og en nøkkel. Hennes alder kunne bestemmes av Anatomisk institutt til 45-50 år. Sammen med henne har det ligget et lite barn eller dyr. Den andre kvinnen i nordre stevn var utstyrt med ovale spenner, 5 perler, skjoldbule, øks, vevsverd, jernten, «stekespidd», hestebitt, en eggformet stein, bryne og en bolle av bronse med innskriften «MUNTLAUKU» med ubestemmelige bronsesaker, samt skår av leirkar. I tillegg lå det ved siden av henne et hundeskjelett, der hodet var skilt fra kroppen. Det ble også avdekket en mannsgrav(Ka.297) under båten, og kan derfor være en eldre grav.

Av 11 sikre graver i fire båtanlegg lå det importgjenstander i 7 (Ka.250,Ka.257,Ka.259,Ka.295,Ka.298,Ka.299,Ka.300). Gjenstandene er både av vestlig kontinental, østlig og insulær opprinnelse, men det insulære dominerer her (Stylegar 2007: 84).

Det finnes bare informasjon om lengden på to av båtene, en på 8 meter og en på 9. Det overfylte anlegget Ka.294-Ka.297 har derfor ikke vært av de lengste båtene på Kaupang. Når det gjelder plassering av de døde i båtene var fordelingen slik: 2 båter med 2 kvinner og en mann og to båter med to menn og en kvinne. Plasseringen virker vilkårlig og det fremkommer ikke noe mønster i forhold til kjønn.

Figur 11. Skjematiske oversikt båtanlegg og de dodes omtrentlige plassering.

Illustrasjon ved E.J.Vogt

Importgjenstander og datering av gravene

21 av gravene i båtgravanleggene i Bikholberget inneholdt gjenstander med fremmed opprinnelse. I 800-talls kvinnegravene er det først og fremst perler fra både vest og øst. 900-talls gravene har et mer insulært preg, men i disse forekommer også gjenstander fra kontinentet og Østersjøområdet (Blindheim et.al 1999:147). 800-talls mannsgravene har importsaker både fra kontinentet og øst, med noe insulært. 900-tallsgravene har gjenstander både fra både vest og øst, og den kontinentale importen er avtagende (Op.cit:148).

Gravene i båt i Bikholberget kan dateres fra tidlig 800-tall til sent 900-tall, men 900-tallet er dominerende. Hovedtyngden av kvinnegravene kan dateres til 800-tallet, mens flesteparten av mannsgravene til 900-tallet (Blindheim et.al 1999:141). Dateringene fordeler seg omtrent slik:

- 1). **800-850**(Ka.251,Ka.254,Ka.255,Ka.265,Ka.267,Ka.268,Ka.293,Ka.297,Ka.299,Ka.304),
- 2). **800-900** (Ka.250,Ka.253,Ka.264,Ka.306,Ka.310,Ka.311), **3). 800-950** (Ka.273),
- 4). **850-900** (Ka.272,Ka.286,Ka.301,Ka.303), **5). 850-950** (Ka.283,Ka.296,Ka.300,Ka.307)
- 6). **900-950**(Ka.251,Ka.256,Ka.257,Ka.262,Ka.263,Ka.284,Ka.279,Ka.285,Ka.291,Ka.292,Ka.294,Ka.302,Ka.305,Ka.308, Ka.309,Ka.312),
- 7). **900-1000** (Ka.258,Ka.259,Ka.282,Ka.295,Ka.298), **8). 950-1000** (Ka.277).

Bikjholbergets båter, plassering og utforming.

I Bikjholberget lå båtene med vann på alle kanter, med unntak av mot nord. Etter datidens strandlinje som har stått 2-3 meter høyere enn i dag har båtene ligget helt nede i strandkanten. Denne plasseringen av graver forekommer sjelden i vikingtidens gravskikk, der det vanligste er plassering i tilknytning til gården eller veien til gården (Solberg 2003:222). Mye tyder på at den lokale topografien har vært avgjørende for båtenes orientering. I den nord/syd vendte gloven i Søndre Bikjholberget med berg både i øst og vest lå båtene på rad langs berget. Det var ikke mulig å legge båtene på tvers her. Nede på sletten er båtenes plassering mer tilfeldig, selv om nord/syd orientering også var dominerende her. Det er ingenting som tyder på at den døde kjønn har hatt noe å si for båtens orientering.

Foruten nedgravninger, nagler med og uten trefiber og enkelte trefragmenter, var det lite igjen av den fysiske båten. Analyse av trevirket viser eik, selv om furu også sannsynligvis har vært brukt til enkelte detaljer. Det ble også registrert avtrykk etter spanter, kjøll og bordganger flere steder, samt en bømme og øsekar i en av båtene. Avtrykk etter årer tyder på at båtene var utrustet for bruk. Selv om det ikke ble funnet spor etter mast og ror skal man ikke se bort fra at de største båtene kan ha vært rigget da de var i bruk. Det var vanlig å ha rigg og seil på små båter helt opp til ca.1900 (Christensen 1959:58).

Lengden på båtene varierer fra ca. 4,5 til 12 meter, men de fleste av båtene har vært rundt 5-6 meter, klinkbygde og antakelig av den typen som kalles færing. Dette er samme type båt som den minste av småbåtene fra Gokstad graven som har to sett med årer. Lengden på enkelte av båtene tilsier også seksræinger som har 3 sett med årer. Undersøkelsen av 8 båtgraver på Gulli, avdekket også samme båttyper (Samdal 2005:129). En av gravbåtene som er brukt i N. Bikjholberget er antakelig en båttpe med flat bunn, uten kjøll (Ka.267). Dette kan ha vært en stokkebåt med klinket eller påsydd bordgang lik de man har fra Tuna i Badelunda (Schönbäck 1994). Blindheim(1995:108) antar at det kan dreie seg om en ”dansk type” som kan ha likheter med en ferge fra 1000-tallet funnet ved Egersund, Flensborg, Fjord i Danmark, eller det vi i Norge kaller en pram. En tilsvarende båt med bred og flat bunn(Gulli I) ble også undersøkt på Gulli (Samdal 2005:105).

Det kunne påvises reparasjoner ved flere av båtene, noe som tyder på at de har vært lenge i bruk og ikke bygget spesielt for gravritualet. Senere års undersøkelser ved Gulli, viste at flere av båtene også der hadde tydelige tegn på reparasjoner (Samdal 2005:129). Båtenes lengde og bredde er det som kan gi oss informasjon om båtenes bruk, og hvor mange som kunne ro den (Personlig medd. Jan Bill). Det finnes ikke mye opplysninger om båtenes bredde, dessuten kan de ha seget på grunn av steinenes belastning, så målene ikke er reelle.

På to av båtene på ca. 8 meter er bredde angitt på den ene til 1,50 (Ka.292-293) og den andre 1,40 (Ka.218). De båttypene som det har vært mest av er færingar og seksæringar og nok vært den hyppigst brukte og best egnede båttypen for skjærgårdsfart i farvannet rundt Kaupang. Müller-Wille (1970:193) påpeker at båter med en lengde på 7-10 meter med 3-7 par årer kunne brukes i innlandet og i kystfarvann. Det kan antas at denne båttypen utstyrt med årer, og mulig mast og seil kunne brukes langs hele kysten fra nord til syd til fiske, frakt og transport. Vannveiene i innlandet har også gjort det mulig å bevege seg oppover i Lågen. De større båtene på 10– 12 meter som tilsvarer 30 til 39 fot har vært relativt store båter, og har muligens kunnet krysse havstrekninger. Den flatbunnede typen det ble funnet rester av har nok ikke vært spesielt sjødyktig, men som fremkomstmiddel inne i Kaupangkilen og som elvetransport har den vært egnet.

4.5.2 Graver uten båt

Kister eller kistelignende anlegg

Av de 8 kistene eller kistelignende anlegg som ble avdekket i hele Bikjholberget, kunne bare 4 (Ka.278, Ka.315, Ka.316, Ka.322) kjønnsbestemmes som menn på bakgrunn av våpen. Kistenes utforming varierer fra uthult trestokk(Ka.269,Ka.278) og vanlige rektangulære til mer uregelmessig form, som trapesformet. I forhold til båtgravene var kistanleggene relativt sparsomt utstyrt.

Kammergraver

I Bikjholberget ble det undersøkt 4 kammergraver (Ka.270-271, Ka.280-281, Ka.290). Bare en av kammergravene kunne identifiseres som en mulig dobbeltgrav på bakgrunn av bl.a sverd og trefliket spenne(Ka.270), kammeret var foret med båtplanker og hadde en styreåre som lokk(Blindheim et.al 1981:70-72,110-111).

Graver uten gravgjemme

7 graver uten noen form for gravgjemme ble undersøkt (Ka.260,Ka.261,Ka.274-276, Ka.321,Ka.323). 3 av gravene som ble funnet i Nordre Bikjholberget var helt uten både gravgjemme og gravgods, kun skjelettene var bevart. Skjelettene bærer preg av at de er forvridd og maltrakert og beina kan ha vært bundet. De tre gravene lå rett ved båtanlegget Ka.265-Ka.266, og kan muligens knyttes til det. 3 av gravene uten gravgjemme inneholdt gravgods, men bare en kunne sikkert bestemmes som mannsgrav på bakgrunn av sverd

(Ka.260), den andre som sannsynlig mannsgrav (Ka.321) da den inneholdt gravgods som spydspiss, øks, perle, snellehjul og kniv.

Graver med båtdeler

I tillegg til kammergraven (Ka.270) nevnt ovenfor med styreåre som lokk er det ytterligere tre graver som ikke er båtgraver men har spor av båt. I to av gravanleggene (Ka.313 og Ka.314) ble det avdekket noe som lignet et stavparti av båt. Det er også foreslått at dette kan ha vært en form for slede, såkalt «Akja» som ble brukt i forbindelse med samiske begravelser, men med båtstavner som mest sannsynlig (Blindheim et.al 1995:98-99). Stylegar (2007:89-90) derimot heller mere mot noe han kaller traug sleder (trough-sleds), som er kjent fra vestlandet i nyere tid. Gravgodset i disse noe udefinerbare stavn/slede gravene er beskjedent med sigd, kniv og nøkkel i den ene og kun en kniv i den andre. Ka.288 er et gravanlegg uten gravgods, der båtbord eller en utbrettet båt er lagt over en kullkonsentrasjon. Dette anlegget ligger i nærheten av de tre skjelettgravene med spor av partering, som nevnt ovenfor.

Hestegraven

Mellom båtgravene Ka.308, Ka.309 og kistegraven Ka.316 i Søndre Bikjholberget ble det gravet ut en egen hestegrav, hesten var partert og utstyrt med seletøy av importert beslag. Ved hestens ryggrad lå det en tverrøks, og trekullbiter lå spredt i nedskjæringen. Det antas at hesten har tilhørt kistegraven Ka.316 (Blindheim et.al 1995:49, 128), men den lå også nære båtgraven Ka.308 og kan etter min mening ha vært gravet ned i forbindelse med den.

Importgjenstander og datering av graver uten båt

Det var bare to av kistegravene (Ka.316, Ka.322) som inneholdt importgjenstander, og det av vestlig kontinental opprinnelse. En mulig forklaring på dette er at gravene uten båt generelt inneholdt langt mindre bevarte gjenstander enn de med båt.

Gravene uten båt som kan dateres på bakgrunn av gjenstander viser fra 800-tall til sent 900-tall. Trekistene ser ut til å ha de eldste dateringene, hovedsakelig til 800-tallet.

Dateringene fordeler seg slik:

- 1). 800-850 (Ka.322),
- 2). 800-900 (Ka.315),
- 3). 850-900 (Ka.316),
- 4). 850-950 (Ka.278),
- 5). 900-950 (Ka.270, Ka.271, Ka.321),
- 6). 900-1000 (Ka.280, Ka.281).

4.6 Lamøya

Gravene på Lamøya skiller seg fra de øvrige gravplassene ved at de ligger på det som i vikingtiden var en øy. På Lamøya er det kjent både runde- og lange hauger av ulik størrelse samt flatmarksgraver med steinpakninger i området som kalles Guristranda. Pløy espor under enkelte av gravene viser at åkermark er tatt i bruk til gravfelt. I motsetning til nordre Kaupang har antallet gravhauger på Lamøya økt med årene. I 1845 registrerte C.O Zeuten 13 hauger her, nå er det kjent 94 hauger og tre steinsetninger (Stylegar 2007:74). Det er bare foretatt to faglige gravninger på Lamøya, først Gustafson i 1902, som undersøkte 3 hauger, deretter Blindheim 2 hauger i 1956 i forbindelse med den store Kaupangundersøkelsen. Flatmarksgravfeltet på Guristranda ble oppdaget i 1942.

I tillegg til de 5 faglig undersøkte haugene (totalt 6 graver), har det kommet inn flere funn som kan knyttes til ytterligere 9 graver. 5 av gravene er av en slik karakter at man ikke kan si noe om den døde kjønn, derfor blir det 9 graver igjen til analysen.

Graver i båt

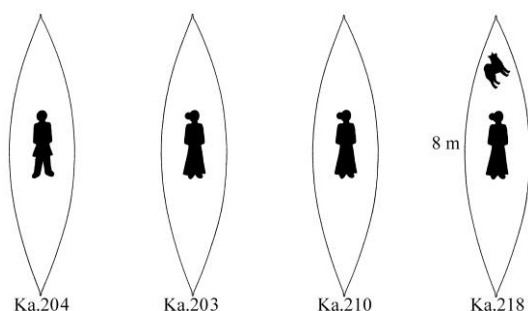
På Lamøya er det undersøkt totalt 4 båtgraver, 2 båter i en og samme haug, en kvinne og en mann i hver sin båt (Ka.203,Ka.204), en kvinne i båt i langhaug(Ka.218), samt en kvinnegrav i båt under flatmark (Ka.210) (se figur 12).

Gustafson kom i 1902 over to båtgraver i en og samme haug, først var det satt ned en båt med en mann og over den igjen en båt med en kvinne. Mannens grav (Ka.204) var utstyrt med spyd- og pilspisser, perler, vribor, fil, trespann, og så mye som 40 leirkarskår. Her var det også rester etter stort antall brente beinrester, hvor enkelte kunne bestemmes til ku/okse og svin. Det er her usikkert om man har en skjelettbegravelse med brente dyrebein eller om den døde har blitt brent, og restene av han lagt i den ubrente båten etterpå. Kvinnen (Ka.203) i den øverste båten ble gravlagt noe senere med ovale spenner, likearmet spenne, 8 perler, en mulig fiskekrok, kniv og et ildstål. Det ble også funnet et torshammerhode og et skrinbeslag. Her var skjelettet ubrent (Blindheim et.al 1981:85-88).

I langhaugen (Ka.218) med fotkjede omtalt som ”Dortheaugen” ble det avdekket en grav i båt som med stor sannsynlighet kan klassifiseres som en kvinnegrav. I graven lå det en armring av jet, en perle, snellehjul av leire, nål av jern i en trehylse, sigd, ildstål, en spillebrikke av bein, div. jernfragmenter samt rester av en liten hund. Graven mangler ovale spenner, men på bakgrunn av langhaug, armring av jet samt en hund som også ble funnet sammen med en kvinnegrav i Bikjholberget, bør denne regnes som en kvinnes grav. Det er usikkert om dette er en brann- eller skjelettgrav.

Kvinnen i flatmarksgraven (Ka.210) hadde i tillegg til de ovale spennene fått med seg et korsformet insulært bronsebeslag, samt 8 perler, kleberkar, jernpanne, nøkkel, sigd, flere kniver og en trekopp. Her er det også usikkerhet med hensyn til likbehandling. 2 av kvinnegravene i båt inneholdt importsaker med både vestlig kontinental, insulær og østlig opprinnelse (Stylegar 2007:84).

I båtgravene på Lamøya er de døde plassert i midten av båten. Når det gjelder plassering av den døde i flatmarksgraven på Guristranda er dette noe usikkert, da denne ikke ble faglig gravet.

Figur 12. Lamøya. Skjematisk oversikt båtlegg og de dodes omtrentlige plassering.

Illustrasjon ved E.J.Vogt

Graver uten båt

Av gravene uten båt på Lamøya kunne det klassifiseres 4 menn (Ka.201,Ka.202,Ka.207,Ka.208) og 1 kvinne (Ka.219). Alle gravene er flatmarksgraver der behandling av den døde er usikker. Mest sannsynlig har vi med både kremasjon og inhumasjon å gjøre. Mannsgravene er sparsommelig utstyrt, kun to har fått med seg bryner som eneste redskap. To graver inneholdt kleberkar. Den ene kvinnegraven er i tillegg til de klassiske ovale spennene utstyrt med en hesteformet bronsespenne og et nålehus av bronse. Nålehuset er insulært, og eneste importgjenstand i gravene uten båt på Lamøya.

Datering av gravene på Lamøya

Båtgravene dateres med utgangspunkt i gjenstandene til 800-900-tallet, mens tre av gravene uten båt til 900-1000-tallet og en til sent 800-tall.

Datering av gravene på Lamøya fordeler seg slik:

Graver med båt: **1). 800-900** (Ka.203,Ka.204), **2). 850-900** (Ka.218), **3). 800-850** (Ka.210)

Graver uten båt: **1). 850-950** (Ka.219), **2). 900-950**, (Ka.202, Ka.208), **3). 900-1000** (Ka.201)

Båtene på Lamøya

Det finnes kun informasjon om lengden til en av båtene på Lamøya (Ka.218) og den var 8 meter. Da Gustafson gravde ut haugen med de to båtene på Lamøya i 1903, kom han over en årekeip men det var ikke spor etter dekor med utskjæringer lik årekeipene på to av Gokstad-båtene (Nicolaysen 1882:Pl.V). Det er mulig å tenke seg at kaupangbåtene også kan ha hatt slik dekor, og kanskje som mye annet treverk fra perioden ha vært malt med farger. Det ble også her funnet 6 stk. tre fra kjølpånke og tilje. Stykkene hadde enkel, men fin dekor trukket med profiljern.

På Lamøya har de få båtgravene som er undersøkt også hatt en nær beliggenhet mot sjøen, men likevel ikke så nært som i Bikjholberget. I haugen Gustafson undersøkte i 1902 med to båter, var båten med kvinnen orientert SV/NØ, mens båten med mannen mer SSØ/NNV.

4.7 Utvalgte gravkategorier, noen betraktninger

4.7.1 Graver med ovale spenner og våpen

Det er lite sannsynlig at den karakteristiske kvinnedrakten med ovale spenner, en tredje spenne og selekjole representerer alle kvinner fra perioden, men de fra en velstilt middel og overklasse (Roesdahl 1991:44-45). Denne draktypen kan også ha vært en festdrakt, og er ikke nødvendigvis representativ for kvinnenes hverdagsbekledning. Avbildninger på billedsteiner og tekstiler viser lange drakter med slep, men også kortere tunikaer (Göransson 1999), på Osebergvognen er det treskjæring med en kvinne med en kortere tunika over bukser. Vikingtidens kvinnedrakt har nok vært ganske variert, men de ovale spennene er så karakteristiske og derfor dominerende, også på Kaupang. Danske undersøkelser indikerer at de rikeste og fattigste kvinnene ikke bar ovale spenner (Stylegar 2007:83). Oseberggraven som utvilsomt har vært anlagt for en eller to rike kvinner, inneholdt ikke ovale spenner (Christensen 1993:58). Nå skal det også sies at gravkammeret var utsatt for gravplyndring, så man kan ikke være helt sikker på at de ikke har vært der når graven ble anlagt.

Også når det gjelder mansdrakten og våpenutstyret har det utpekt seg visse forskjeller. Alle frie menn hadde rett til å eie og bære våpen, men hva slags våpen man bar berodde på ens plass i hierarkiet. Sverd var et statussymbol og sverd og stikkspyd representerte det høyere sosiale lag (Roesdahl 1991:163-164). På Kaupang er spesielt 900-tallets graver godt utstyrt med våpen (Stylegar: 2007:83). Den klassiske mansdrakten besto

av bukser, tunika og kappe festet med en spenne. Avbildninger på billedsteiner og tekstiler viser at snitt på tunika og bukser har variert mye, også til dels hårmoten (Göransson 1999).

Jevnt over er de undersøkte båtgravene på Kaupang godt utstyrte med smykker og våpen samt redskaper og annet utstyr, og kan derfor mest sannsynlig knyttes til en velstilt klasse med makt og midler. Graver i kister og kammer står i kontrast til den materielle velstanden som uttrykkes i båtgravene, men her kan en annen dødsforestilling og syn på livet etter døden, ha kommet til uttrykk. Birkas kammer- og kistegraver antas å ha tilhørt tilreisende handelsfolk eller håndverkere til byen, eller de som har blitt omvendt til kristendommen (Stylegar 2007:101).

4.7.2 Graver med kjønnsdifferensiering?

Når man sammenstiller gravgodset i kvinne- og mansgraver på Kaupang er det ikke mye som skiller de fra hverandre, og lite som tilsier noen rigid romlig organisering i forhold til kjønnsroller. Det største kjønns skillet finner man mellom smykker og våpen, der de ovale spennene og sverd er markante. Øystein Lia(2001: 67) mener at det i graven kan ses en sammenblanding av kjønnsrollene, men at samfunnet hadde klart avgrensede roller. Marianne Moens(2010) undersøkelse av graver og landskap på Kaupang viser at det ikke er markant forskjell på manns- og kvinnegraver med hensyn til utforming, gravgods og beliggenhet i landskapet. Når man ser kjønnsrollene som sammenblandet fordi en kvinne har fått med seg en gjenstand som tradisjonelt knyttes til menn og omvendt, sier dette kanskje mer om forskerens fastlåste holdninger. Etter min gjennomgang av gravmaterialet vil jeg hevde at et stort antall gjenstander som forekommer i gravene på Kaupang kan knyttes til både menn og kvinner. Unntakene er sverd, ovale spenner, ringnål, smed- og snekkerredskaper, ljà og lystergafler(til fiske). På grunn av omroting av gravmaterialet og mangel på skjelett materiale, kan man heller ikke være helt sikker på den dodes biologiske kjønn. Utfra en tradisjonell arkeologisk kjønnsklassifisering er det ikke noe i gravskikken som tyder på klart avgrensede kjønnsroller, men heller at grensene har vært ganske flytende. Det sammenfaller også med gjennomgangen av de skriftlige kildene i kap.3, der det på enkelte områder også fremkommer flytende grenser. Nedenfor har jeg satt opp en oversikt over karakteristika ved manns- kontra kvinnegraver og hva som skiller dem, eller ikke skiller dem:

KVINNER

Båt

Våpen

(pil, miniatyrspyd, skjoldbule)

Smykker/Spenner

(ovale spenner, tredje spenne, perler)

Tekstilredskaper

(snellehjul, vevsverd, saks, nålebryne)

Kjøkkenutstyr/Oppbevaring

(jernkjele, kleberkar, glassbeger, leirkar, stekepanne, øse, stekespidd, drikkehornbeslag.)

Jordbruksredskaper(sigd)

Fiskeredskaper(søkke, fiskekrok)

Hverdagsredskaper(kniv, øks, bryne)

-

Hesteutstyr(bitt)

Import

(sverd, beslag, glass, keramikk, rav, kameol, jet, "hanging bowl", myntspenne)

Dyr(hund, hest)

MENN

Båt

Våpen

(sverd, spyd, pil, skjoldbule)

Smykker/Spenner

(ringnål, perler)

Tekstilredskaper

(snellehjul, vevsverd, saks, nålebryne)

Kjøkkenutstyr/Oppbevaring

(jernkjele, kleberkar, glassbeger, leirkar)

Jordbruksredskaper(sigd, ljà)

Fiskeredskaper(søkke, lyster, fiskekrok)

Hverdagsredskaper(kniv, øks, bryne)

Smed- og snekkerredskaper

Hesteutstyr(bitt, seletøybeslag)

Import

(beslag, glass, keramikk, sølvmynt, rav, kameol, vektlodd, "hufeisen fibel")

Dyr(hest, bjørn)

4.7.3 Graver med redskaper og utstyr som kan knyttes til båt

Hvis man tar utgangspunkt i at redskaper og annet utstyr i graven kan ha tilhørt den døde, kan disse uttrykke roller eller mulige arbeids- og ansvarsoppgaver i livet. Det er også mulig å tenke seg at menn og kvinner fra samfunnets øvre sjikt ikke utførte arbeidet selv, men hadde kontroll over midlene og produsentene. Gjenstandene kan også i tillegg til en praktisk funksjon ha hatt en symbolsk betydning i gravritualet, og det er derfor viktig å betone objektene flertydighet og komplekse meningsinnhold.

Tekstilredskaper har i arkeologien tradisjonelt blitt knyttet til kvinner og deres ansvar for produksjon av hustekstiler. Både menn og kvinner gravlagt i båter på Bikjholberget har fått med seg tekstilredskaper, så det vil kanskje være naturlig å også knytte disse til tekstilproduksjon, inklusive maritime tekstiler. I båtgravanlegget Ka.294-Ka.296 har mannen i midten fått med seg to snellehjul og de to kvinnene hvert sitt vevsverd. Kan disse tre personene ha utgjort et økonomisk fellesskap der mannen har ansvar for forarbeide og spinning, mens kvinnene ansvar for vevingen?

Det er ikke funnet smed- og snekkerredskaper i kvinnegraver på Kaupang. Det er heller ikke mange sikre spor etter slike redskaper i mannsgravene, kun to med smedhammer (Ka.156, Ka.298), og 2 med snekkerredskaper som bl.a skjøve, skjebor (navar) (Ka.157, Ka.292) Det kan derfor være aktuelt å stille spørsmål ved om de menn som har fått med seg slike redskaper har hatt en eller annen form for tilknytning til bygging av båter på Kaupang.

De vanligste fiskeredskapene i Kaupangs båtgraver er fiskesøkker, fiskekroker og lyster. Disse gjenstandstypene var lagt ned i 10 av gravene i båt, to var kvinnegraver. Kun en grav uten båt (Ka.315), en trekiste, hadde fiskeredskap i form av et fiskesøkke. Fiske har utvilsomt vært viktig på Kaupang som subsistensøkonomi, men mye tyder på at fisket på Kaupang har vært spesialisert og at det har eksistert en handel med fisk her (Tansøy 2001:126).

Handel er en profesjon som i vikingtiden forbindes med mobilitet, og med båten som den tidens viktigste framkomstmiddel er det naturlig å knytte disse sammen. I forhold til andre vikingtidsgraver som ligger i tilknytning til handelssteder (Stalsberg 2001) er det lite utstyr i Kaupanggravene som direkte kan knyttes til handel. På Kaupang er det totalt funnet 11 vektlodd og to skålvektfragmenter i syv graver (Pedersen 2000:117). Vektutstyr kan også knyttes til andre aktiviteter enn handel, som gaveutveksling, metallstøping og ved innkreving av bøter og avgifter, eller ha vært en status- og identitetsmarkør. Gjenstandskategorien underbygger derfor alene ikke forekomsten av handelsvirksomhet (Pedersen 2000:118-120).

En redskapskategori som vanligvis ikke knyttes til båt er jordbruksredskap, hvis man ikke tenker seg at skjæreredskaper som sigd og ljà kan ha hatt andre funksjoner. Kutting av siv, tang og sjøgress er en mulighet, da dette kan ha vært en viktig ressurs. Hvis det er slik at redskapene er knyttet til jordbruk kan det også være interessant å se det i forhold til båt. Dette skal jeg komme tilbake til i både kap. 5 og 6.

4.7.4 Båtanlegg med fler begravelser, de døde relasjoner til hverandre

I båtanleggene med dobbelbegravelse finnes flere tilfeller av kombinasjonen 2 kvinner, 2 menn, mann pluss kvinne, samt kvinne og barn, mann og barn.

I anleggene med 3 begravelser forekommer kombinasjonen 2 kvinner pluss en mann, samt 2 menn og 1 kvinne. På Lamøya har man også den unike kombinasjonen mann og kvinne i hver sin båt i samme haug, der båten med mannen er gravlagt først og kvinnen senere.

Skjelettmaterialet var så dårlig bevart at DNA analyser er uaktuelt, så det er bare mulig å tenke seg til hvilke relasjoner de kan ha hatt til hverandre.: mann-hustru, mor-sønn, far-datter, bror-søster, mor-datter, søster-søster, bror-bror er bare noen muligheter. På den andre siden har det kanskje ikke vært slektskap mellom dem, men helt andre sosiale relasjoner som har vært avgjørende for at de ble gravlagt i båt. Tidligere ville det ha vært naturlig å stille spørsmålet om man her har med relasjonen herre og trelle å gjøre, eller at husfruen måtte følge sin mann i døden eller omvendt. Det er ingenting i behandling av den døde eller type gravgods som tilsier noen hierarkiske relasjoner mellom de døde i båtene, da de alle ser ut til

å ha tilhørt samfunnets øvre strata. Det kan tenkes at de som lå i samme båt kan ha blitt gravlagt på samme tid, på grunn av sykdom eller angrep. I forbindelse med utgravningen ble det registrert aktivitet som tyder på at eldre graver har blitt fjernet eller kastet ut for å få plass til nye. Det er derfor stor sannsynlighet for at ikke alle gravene i en og samme båt har vært anlagt samtidig. Jeg vil se nærmere på dette i kapittel 5.5.

4.7.5 Graver med dyr

På Kaupang ble det funnet bare ett helt hesteskjelett i en båtgrav (Ka.294-Ka.297), samt et skjelett som var partert og lå i en egen grav mellom to båtgraver og en kistegrav. Det ble også funnet hestetenner i et par av gravene som kan være rester av et gravmåltid, eller lagt i graven som et symbol på hele hesten. Flere av branngravene på nordre Kaupang, og da særlig de som ikke hadde rester av båt, inneholdt bitt. Her er muligheten til stede for at hesten har blitt brent sammen med den døde på bålet, og bittet det eneste som er igjen. Bittet kan også ha blitt lagt i graven for å representere hesten, altså et metonym eller en del som står for en helhet. I likhet med båten var hesten viktig transportmiddel i vikingtiden, men dyret var også en ledsager (Oma 2011:178). Hesten kan også ha blitt sett på som hjelper og transportmiddel på reisen til dødsriket (op.cit:92). På den andre siden har hesten vært et statussymbol og knyttet oftest til det øverste samfunnslag (op.cit:113-114).

Bjørnekult er først og fremst noe man forbinder med samiske ritualer rundt bjørnejakten. Det vi kjenner fra den samiske bjørnekulten er at bjørnebeina ble samlet sammen, etter at dyret var spist og deretter gravlagt på en rituell måte i egen grav, ofte under store steinblokker (Myrstad 1996) og ikke sammen med mennesker som tilfellet på Kaupang. Det er mye som tyder på at "bjørnegraven" på Kaupang har lite til felles med den samiske bjørnekulten, men fremstår som et unntak for de generelle trekkene ved norrøn båtgravskikk. Graven inneholdt både spyd og 16 pilspisser, så dette kan være en jeger som fikk med seg byttet i graven. Eller ble han kanskje drept av bjørnen?

I to av kvinnegravene i båt lå det en hund, den ene hadde fått hodet skilt fra kroppen. I Oseberggraven var det også skjelett etter hund, samt rester etter halsbånd og lenke. Har hunden fulgt sin frue i graven fordi den var hennes vokter og ledsager i livet? Skjødehunder er noe man forbinder med historisk tids aristokratiske kvinner. Hunden i gravanlegget i Bikjholberget ble bestemt til å være av buhund liknende type (Lia 2001), altså en mere brukshund.

4.7.6 Graver med spor av båt

Gravene som ikke med sikkerhet kan klassifiseres som båtgraver, men inneholder en eller annen form for del av båt som f.eks kun en stevn, båtboard eller en enkelt båtagnle bør muligens betraktes som en egen gravkategori. Øystein Lia (2001:79) antar at graver med kister bygget av båtboard Bikjholberget kan ha vært en overgangsform mellom båt- og kistebegravelse. Det er også mulig å se disse båtdelene som et metonym, en del som står for en helhet. Det har kanskje ikke vært mulig for etterkommerne å avsette en hel båt til gravritualet der og da, og derfor lagt en del av en båt med i båten slik at den skulle være tilstedeværende.

4.7.7 Graver med båt og graver uten båt, en sammenligning

På alle de undersøkte gravfeltene på Kaupang forekommer det båtgraver, enten i form av kremasjon eller inhumasjon. Hvis man tenker Lamøya som et eget gravfelt, er det bare her man har en sammenblanding av begge deler. På ytre form skiller ikke båtgravene seg noe særlig fra graver uten båt, da de forekommer både under haug og flatmark slik som graver uten båt. I Bikjholberget er steinpakningene mer massive over båtene enn over anleggene uten båt.

Når det gjelder investering av gravgods, er det ikke mye som skiller graver med mulig båt og graver uten båt i Søndre- og Nordre Kaupang, unntaket er ryttergraven Ka.157 som regnes som en svært velutstyrt grav og i tillegg dreier det seg om en båtgrav. Regner man båten som en del av gravgods vil båtgravene klart være de mest velutstyrte. Ryttergraven nevnt ovenfor er den eneste av de mulige båtgravene i Søndre og Nordre Kaupang som har spor av hest. I Nordre Kaupang derimot er hestebitt funnet i nesten samtlige graver uten båt som kan kjønnsbestemmes, så hvis man ser på både båt og hest som transportmidler kan det virke som de som ikke har fått med båt har fått hest. I Bikjholberget derimot har man innslag av hest i flere båtgraver, men den eneste graven som ikke er båtgrav som inneholdt spor av hest er kammergraven, der en styreåre fra båt var brukt som lokk, altså båtdel i graven. Både i Bikjholberget og på Lamøya er båtgravene relativt godt utstyrt i forhold til graver uten båt, men her må man også ta i betraktning forskjellighet i gravskikk og dødsforstilling som har variert på Kaupang. Det er generelt investert mer ressurser i en båtgrav enn en annen grav, ikke bare fordi etterkommerne har avgitt et viktig redskap som båten, men også ressurser for å grave den ned. Det er derfor mange aspekter som taler for at båtgravene kan betraktes som status- og identitetsskapende.

4.7.8 Gravenes kronologi

Hovedtyngden av gravene på Søndre Kaupang knyttes til 800-tallet, mens på Nordre Kaupang er 900-tallet dominerende. Det kan derfor være slik at Søndre Kaupang kan være anlagt først. I Bikjholberget er det graver fra begge perioder, men for 800-tallet er det flest kvinnegraver, og for 900-tallet dominerer mannsgravene. Det er få undersøkte graver på Lamøya, men her er også graver som kan dateres til både 800- og 900-tallet. Det er lite som skiller 800-talls gravene fra 900-tallsgravene i forhold til utforming av grav og gravminne. Det er heller ingen kronologisk forskjell på graver med båt og graver uten båt.

4.8 Oppsummering

Båten i gravritualet er tilstede på alle de fire undersøkte gravfeltene på Kaupang, men kommer til uttrykk på forskjellige måter. Det karakteristiske ved Nordre og Søndre Kaupang er branngravskikk og haugbegravelse, i Bikjholberget er det skjelettbegravelse under steinpakninger eller såkalte flatmarksgraver, og på Lamøya finnes skjelettbegravelse i båt både under haug og under flatmark. Dette understreker at båten har vært viktig i gravritualet på Kaupang.

Gravleggelse av flere personer i en og samme båt, slik som i Bikjholberget er spesielt for Kaupang og forekommer ikke etter det som er kjent andre steder. Både kvinner, menn og barn ble gravlagt i båt på Kaupang, men barn ble gravlagt sammen med voksne. Båtgravene er generelt velutstyrte graver med våpen eller ovale spenner som tydeligste kjønnsmarkør. De fleste gravene inneholder i tillegg et eller flere typer redskap, samt skår av en eller annen beholder for oppbevaring som glass, keramikk, kleber eller tre. Importgjenstander er også funnet i flere av gravene som sammen med de øvrige kategoriene tilsier at dette må ha vært graver for en velstilt del av befolkningen.

Det er flest mannsgraver i båt på nordre og søndre Kaupang, men det kan skyldes utgravningsmetoder og ikke gi oss helt riktig bilde. Utfra det materialet som foreligger fra Bikjholberget er det flest menn som er gravlagt alene i båten, men i båter med fler begravelser er kvinnene i flertall. Det er ingenting som tyder på hierarkiske relasjoner eller ulikhet i rang i båter med fler begravelser. Måten gravene er plassert på gravfeltet tyder heller ikke på noen klare skiller mellom hverken kjønn eller gravskikk. Graver med båt og graver i kiste eller kammer er plassert ved siden av hverandre, det er også kvinner og menn.

Neste kapittel vil være en analyse av båten som meningsbærende tegn i gravritualet på Kaupang, og hvilken betydning den kan ha hatt i de dødes liv og for etterkommerne.

5. BÅTEN I GRAVEN

Båten har utvilsomt vært en viktig teknologisk styrke i vikingtidens samfunn, med betydning for både økonomisk og politisk utvikling, samt avgjørende for kontakter og kommunikasjon med andre kulturer. På den andre siden har den også vært et kraftfullt meningsbærende tegn, ikke bare i gravritualet men også innen kunst, språk og mytologi. På Kaupang er båten sterkt til stede på alle de fire undersøkte gravfeltene i både brent og ubrent form. I dette kapittelet vil jeg diskutere ulike aspekter ved båtens flertydighet og komplekse meningsinnhold som tegn og handling brukt i gravritualet på Kaupang.

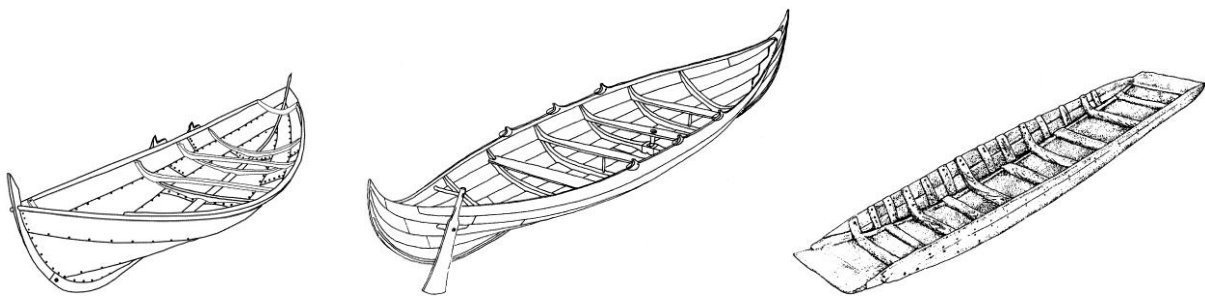
5.1 Båten som ikon, eller bruksgjenstand og kostbar handling

Det har vært antydning at båten er brukt i gravritualet for å frakte den døde til graven og deretter som kiste (Blindheim et.al 1981:113). Det er sannsynlig at båter har blitt brukt i prosesjoner på Kaupang i forbindelse med gravritualet, den har også hatt en funksjon som kiste da de døde er lagt opp i båten. Men hvis formålet først og fremst hadde vært kiste, ville kanskje en kiste på to meter vært mer hensiktsmessig. Båtene som er brukt er 5-12 meter lange, og derfor langt mer ressurskrevende i selve nedgravningen. Det er også foreslått at gravene er brukt i gravritualet for å bli kvitt utrangerte båter, eller brukt på bålplassen som brenne og for å få tilgang til verdifulle nagler (Blindheim et.al 1981:111). Fler av båtene har tegn på reparasjoner, men det betyr nødvendigvis ikke at de var utrangerte. Reparasjoner viser utvilsomt at de har vært bruksbåter og ikke bygget spesielt for gravritualet. En trebåt kan vare i 100 år hvis den tas skikkelig vare på, så det er lite sannsynlig at det har vært noe stort problem med opphopninger av utrangerte båter, som man måtte kvitte seg med hver gang noen døde. På lik linje med de døde har også båten en historie og muligens et lengre liv enn de som er gravlagt i den.

I sammenheng med gravritualene i Bikjholberget er det kanskje mer riktig å se båten som en investering i gravritualet og et mulig offer for etterkommerne, som måtte gi fra seg en viktig bruks- og nyttegjenstand til formålet. Antropologen Richard Sosis bruker betegnelsen «Costly Signal» om handlinger som ikke bare må være *synlige*, men også *kostbare* ellers vil det være for lett for andre å imitere den. Handlingen må også være en *pålitelig* indikator ved det som skal kommuniseres. Og tilslutt, siden handlingen må være kostbar, må den også gi aktøren/senderen fordeler (Sosis 2000:225).

Når det gjelder de usikre båtgravene på nordre- og søndre Kaupang som er brent,

mangler mye informasjon. Her kan man ha lagt båter og båtdeler på gravbålet, og plukket opp nagler etterpå og det er ikke sikkert at hele båter er brukt. I Bikjholberget derimot har vi spor etter at hele båter har vært satt ned. Det gikk med mye materialer og det tok lang tid å bygge en båt, så jeg vil hevde at båten har vært en kostbar og viktig gjenstand. Selve handlingene rundt gravleggelsen har blitt mer kostbar med båt, både med hensyn til nedgravning og røys- eller hauglegging i forhold til en gravleggelse uten båt. Når man ofrer en båt og investerer tid for å grave den ned eller dekke den til, har det vært viktig for senderen å vise noe som har vært til deres egen fordel i selve ritualet.

Figur 13. Båttyper som kan ha vært brukt i gravritualene på Kaupang. Fra venstre færing, seksæring og flatbunnet "pram" (Etter Samdal: 2005:107; Crumlin Pedersen 2002:53 ; Blindheim 1995:108).

5.2 Båten som index, eller uttrykk for en reise

Som jeg tok opp i kapittel 2 har ideén om båten eller skipet i graven som et uttrykk for en reise til dødsriket, festet seg godt i arkeologien (Schetelig 1917; Lia 2001). Motstykket til reiseideen er haugboforestillingen, der graven oppfattes som oppholdssted og bolig for den døde. Det ble satt ut mat og øl så lenge de døde ble husket av de levende. I det førkristne samfunnet omfattet slekten både døde og levende, det var derfor trygt å ha de døde i nærheten av hjemmet (Steinsland 1997:99-100). Et argument for å styrke haugbo forestillingen har vært at det ofte er lagt store stein i båten for at den skulle holde seg på plass (Lindqvist 1921:83). I Oseberggraven var skipet i tillegg til stein lagt i skipet også fortøyd til en stor stein. På Kaupang er det også lagt store stein i båtene, samt pakninger av mindre stein over der igjen. Haugboforestillingen passer ikke helt til flatmarksgravene i båt i Bikjholberget og på Lamøya, først og fremst fordi gravene ikke var hauger. Funn av nagler både over og under steinpakningene på stevnplassen tyder på at disse har stukket opp og vært synlige. Dette forteller noe om at båten ikke bare har vært et objekt i selve gravritualet som ved hauglegging, men det har også vært viktig å synliggjøre båten i landskapet lang tid etterpå. Steinene kan

være lagt over båtene for holde den døde i graven og hindre gjengangeri, altså beskytte de levende mot de døde (Lia 2001:65). Men steinene kan også være lagt over de døde for å hindre ville dyrs tilgang og plyndring av gravene, altså beskytte de døde fra de levende.

På en måte er kombinasjonen av båten som uttrykker bevegelse, og steinenes tilbakeholdende og fortøyende kraft et utmerket materialisert uttrykk på den todelte dødsoppfatningen som kan spores i den norrøne mytologien (Dette utdypes i kap 3.3). De døde skal pendle mellom graven og dødsriket, fordi de fremdeles har noe å tilføre de levende i samfunnet. Den døde skal både reise og bli værende! Dette gjenspeiles også i at mennesket i all tid har vært slitt mellom to behov: Behovet for tilhørighet og behovet for livsutfoldelse (Steinsland 1997:23).

Selv om båten opptrer i forbindelse med gravritualet og døden er det mulig å knytte gravritualet og objektene som en manifestasjon på den dødes liv og se båten som et uttrykk for en reise i og gjennom livet. De norrøne skriftlige kildene forteller om gudevesener som alltid er på reise, men også om vanlige mennesker med et åpent livssyn som alltid var underveis etter ny kunnskap og innsikt. Også grenseoverskridende kunnskap som bare kunne oppnås ved å reise ut mot tilværelsens ytterste grenser (Steinsland 1997:140).

5.3 Båten som symbol

Det kan være vanskelig å tenke seg båten som et symbol der forholdet mellom uttrykk og innhold er tilfeldig og umotivert i et maritimt landskap som Kaupang. Symboler skapes ofte i møter mellom ulike grupperinger med forskjellige interesser og verdier, for å markere identitet og tilhørighet. Perioden Kaupang eksisterte som handelsplass var en turbulent tid, med religionsskifte og sentralisering av makt. I en slik setting kan det ha vært behov for enkelte grupper å markere sin eksistens og territoriale rettigheter mot ytre krefter. Det spesielle med båtene på Kaupang er at de er tatt ut av sin opprinnelige kontekst som er sjøen og satt inn i et gravrituale på land, og kan derfor ha fått en ny mening.

For å illustrere en annen type rekontekstualisering i moderne tid, kan samenes kamp for rettigheter til land og vann være et eksempel. Robert Paine (1985) omtaler samenes aksjon mot myndighetene under utbyggingen av Alta-Kautokeino vassdraget for et etnodrama. Som en protest mot utbyggingen satte samene opp en lavo foran stortinget og sultestreiket. Denne symbolbruken med motsetningen mellom ”lavoen” og ”stortinget” ble et sterkt uttrykk for ”samenes avmakt” og ”nordmennesenes overmakt”. Jeg vil hevde her at lavoene i denne sammenhengen også uttrykker felles grunnleggende verdier i det å være same, friheten til å leve et nomadisk liv med tilgang til ressurser som beiteområder og vann. Selv om ikke alle

samer lever på den måten, og de fleste nordmenn har et fjernt forhold til dette, var det en umiddelbar felles forståelse av lavoens symbolspråk og de aksjonerende samene fikk stor støtte for sin aksjon.

I Bikjholberget på Kaupang har ikke båten bare blitt lagt merke til under selve begravelseritualen, men den har også vært synlig i lang tid etterpå på grunn av de oppstikkende stevnene. Kan båtene brukt i ritualene på Kaupang ha vært en gruppes behov for å markere avstand fra en overmakt som truet deres privilegier i Kaupangområdet? Det er mye som tyder på at båten kan ha vært det man innen antropologien kaller et dominerende symbol eller nøkkelsymbol. Det er derfor nødvendig å se nærmere på hva det innebærer.

5.4 Båten som nøkkelsymbol

Begrepet nøkkelsymbol ble først tatt i bruk av antropologen Sherry Ortner (1973) i forbindelse med hennes studie av sosiale relasjoner hos Sherpafolket i Nepal. Et nøkkelsymbol kan sammenstilles med det Victor Turner (1994[1967]) kaller «dominerende symbol» i hans studie av Ndembu ritualer i Zambia. Ifølge Ortner kjennetegnes et nøkkelsymbol ved at det er et objekt av kulturell interesse, derfor blir det viktig for forskeren å analysere dets betydning. For å være et objekt eller fenomen som tilfredstiller betegnelsen «nøkkelsymbol» må det kjennetegnes av minst fler enn ett av følgende indikatorer:

- 1). Befolkningen forteller at X er kulturelt viktig.
- 2). Befolkningen er positivt eller negativt engasjert i X, heller enn likegyldige.
- 3). X fremstår i mange forskjellige kontekster. Disse kan være både handlinger og systemisk: X fremstår i mange former for handlingssituasjoner eller konversasjoner, eller i ulike symbolske områder som f.eks. myter, ritualer, kunst etc.
- 4). Det er større kulturell utforming omkring X f.eks kulturell utforming av vokabularer eller utforming detaljer ved X's natur, sammenlignet med flere fenomener i kulturen.
- 5). Det er større kulturelle restriksjoner omkring X, enten i komplett antall regler, eller strenghet og sanksjoner i forbindelse med misbruk (Ortner 1973:1338-1339).

Det er selvsagt ikke mulig å studere vikingtidens samfunn på samme måte som antropologene studerer ”levende samfunn” med deltagende observasjon og intervjuer av informanter, men det begrensede kildematerialet som kan knyttes til Skandinavisk jernalder og vikingtid tilfredstiller minst fler enn ett av kriteriene nevnt over, nemlig punkt 1, 3 og 5. Båter og skip har utvilsomt vært «kulturelt viktig»(punkt 1) for jernalderens mennesker ved kyst og fjord. Båten har vært det viktigste transportmiddel, og skipet har vært avgjørende for

vikingtidens ekspansjon og erobringer, og viktig både for politiske og økonomiske strukturer (Utdypes i kap.6.4.2). Båten opptrer som form i «ulike kontekster»(punkt 2), i språk, mytologi, ritualer og kunst (Se kap.1.2). Både Gulatingsloven og Frostatingsloven inneholder «restriksjoner»(punkt 5) knyttet til hvem som har lov til å bygge båt og hvor store båter som kan bygges avhengig av sosial rang i samfunnet (Se Kap.6.1). På bakgrunn av punktene listet opp ovenfor er det stor sannsynlighet for at man kan se båten som et overordnet nøkkelsymbol for Skandinavisk jernalder, noe som kan se ut til å aktualisere seg i jernalderen og vikingtiden med bruk av båtgraver langs kysten av Norge. Det er uansett viktig å se symbolet i relasjon til den konteksten og det samfunnet det er en del av, da meningsinnholdet av ett og samme tegn vil variere i tid og rom. I analysen av båten som objekt i gravritualet på Kaupang blir det derfor viktig å ta utgangspunkt i hvordan båten forekommer i Kaupanglandskapet. Det er også viktig med en større forståelse for hvem som ble gravlagt i båtene.

5.5 Hvem ble gravlagt med båt på Kaupang?

En begravelse i båt er en kostbar handling fordi det er en stor ressurs som legges i graven. Kammergraver og skipsgraver fra vikingtiden knyttes vanligvis til aristokratiet, men også båtgraver blir betraktet som statusgraver for samfunnets øvre sosiale lag (Stylegar 2007:92-93). Hester er også forbundet med status, men kan også i likhet med båten uttrykke reise, transport og bevegelse (Oma 2011). Importmateriale som beslag, rav, karneol, glass, jet og keramikk uttrykker velstand, men kan også knyttes til handel og kontakter. Beslag og mynter fra fremmede steder har blitt omgjort til smykker, og kan være en indikasjon på at eierskap til slike gjenstander gav en viss anseelse. Enkelte gjenstander lagt i gravene på Kaupang blir betraktet som rituelle objekter, som stekespidd (volvestav) og rangler har blitt satt i forbindelse med at enkelte kan ha tilhørt et religiøst og rituelt lederskap (Lia 2001;Moen 2010;Stylegar 2007).

En undersøkelse av Anglesaxiske graver med godt bevart skjelettmateriale, viser at både kvantitet og type av gravgods i graven øker med alder både hos kvinner og menn (Stoodley 2000:459). Alder har betydning for hvilken livssyklus man befinner seg i, som igjen kan være avgjørende for rettigheter, muligheter og status i samfunnet. Det var få skjeletter i Bikjholberget som kunne aldersbestemmes, men 5 av gravene med ovale spenner i Bikjholberget viste kvinner i 40-50 års alderen, mens 5 graver med våpen viste menn fra 20-50 år. 2 av kvinnegravene var det man innen arkeologien ofte omtaler som rike graver, men det var også to av mannsgravene med de yngste individene. Selv om materialet er svært begrenset, kan det være interessant å se dette i relasjon til dynamikken mellom den unge

mann og hans mor som ofte fremkommer i sagalitteraturen. Det er de som utfolder seg, tar initiativ og utfordrer grensene og oppnår anerkjennelse for sine handlinger (se kap. 3.3.2).

Det har tidligere vært antydnet at båten i gravritualet har vært et symbol for sosiale eller etniske grupperinger (Varenius 1994; Grøtberg 2007). Hvis båten har vært en identitetssmarkør for en spesifikk folkegruppe er det noe motstridende at båten forekommer som objekt i graver der gravskikkene er så vesensforskjellige som de er på Kaupang. Jeg vil heller hevde at det er de ulike gravskikkene og gravritualene som skiller de mulige etniske grupperingene fra hverandre og ikke båten, da den forekommer overalt. Båten ser heller ut til å binde de ulike praksisene rundt gravritualene sammen.

Det er hevdet at den jordeiende befolkningen ble gravlagt på Nordre Kaupang (Skre 2007: 382), men det er ingenting som tilsier at de som ble gravlagt i Bikjholberget og på Lamøya har noen mindre tilknytning til stedet. Gravene her har også vært synlige og markerte i landskapet, og de døde har fått med seg jordbruksredskaper i gravene som kan være et symbol på eierskap til jord. Dette kommer jeg tilbake til i kap. 6.1.

Hvorfor er noen gravlagt alene i båt, mens andre deler plass med andre innen for ett og samme felt, slik som i Bikjholberget? Dårlig skjelettmateriale gjør det ikke mulig å foreta analyser, som kanskje kunne ha gitt oss informasjon om relasjoner mellom de som ble gravlagt i samme båt. Det er rimelig å anta at de som er gravlagt i samme båt hadde en eller annen form for relasjon til hverandre. Ingenting i materialet tilsier at hverken kvinner eller menn i de ulike båtkontekstene var av lavere rang enn den andre. I båter med en kvinne og mann av tilsynelatende jevn byrd, vil det være nærliggende å tenke mann-hustru relasjon. Fler av båtene i Bikjholberget har kombinasjonen mann og barn, kvinne og barn, to kvinner, to menn, to kvinner og en mann, to menn og en kvinne. Det er ikke kjent om det ble praktisert flergifte i vikingtiden, så hvilke relasjoner de døde hadde til hverandre må derfor stå ubesvart. Mye kan tyde på at gravene i en og samme båt ikke har vært samtidige, men at steinpakningene har blitt åpnet og man har ryddet plass for ny grav på et senere tidspunkt. Det er derfor sannsynlig at båtene kan ha fungert som en form for slektsgraver eller familiegraver, noe som står i kontrast til båtens mobilitet og bevegelse.

5.6 Båtens tilstedeværelse på Kaupang

I likhet med kystbefolkning generelt har båten også vært et kulturelt viktig objekt for de som har oppholdt seg på Kaupang eller reist til og fra stedet i forbindelse med kjøp, salg og transport. Båten har også vært viktig for å dekke eksistensielle behov ved utnyttelse av de marine ressursene. Boplassundersøkelsene viser en bosetning med en utpreget tilknytning til

stranden og sjøen, der bryggene ser ut til å ha vært det sentrale (Blindheim et.al 1981:21). I boplassområdet er det også funnet fiskekroker, fiskesøkk, båtnagler, årekjeiper og fiskebein som viser til utstrakt båtbruk samt mulig båtbygging (Blindheim 1969: 15,18,23).

Båten eller deler av den er brukt i gravritualet ved alle de fire undersøkte gravfeltene på Kaupang. Gravfeltet ved gården Bjønnes er ikke undersøkt, men i tillegg til gravhauger er det her også registrert fire eller fem små båtformede steinsetninger (Stylegar 2007:75). Båtform er også registrert ved enkelte av steinpakningene ved Bikjholberget, samt som indre form i en kammergrav. Ved gravfeltene på Nordre og Søndre Kaupang samt deler av Lamøya har båten kun vært synlig i selve gravritualet. I Bikjholberget derimot har båtstevnene stukket opp over steinsetningene, og dermed vært tilstede i landskapet i lang tid etter selve gravleggingen. Det er også stor sannsynlighet for at dette også har vært tilfelle for flere av flatmarksgravene ved Guristranda på Lamøya, da det også er registrert båtgraver her.

De tidligste undersøkelsene av bosetningsområdet påviste enkelte hus med buede vegger som smalner inn mot kortsidene, men Lars Pilø (2007: 134-137) antyder at dette kan være feiltolkninger, da det ved de siste undersøkelsene ikke kunne påvises rester etter veggene. Ved utgravning av hallen på Huseby fremkom det også en noe buet form, men ikke så tilnærmet skipsformet som hallene fra Tissø i Danmark og Uppsala i Sverige (Skre 2007:232-233).

Som en oppsummering kan man si at båten ikke bare har vært kulturelt viktig som transportmiddel på Kaupang, men den har også vært viktig i gravritualet som både objekt i graven og som ytre og indre form i utforming av graven. Det er derfor mye som tyder på at båten kan betraktes som et nøkkelsymbol i Kaupangsamfunnet.

5.7 Oppsummering

Båtens meningsinnhold i gravritualet og i Kaupangområdet kan ha vært flertydig og komplekst. Båten har både vært en kostbar gave fra etterkommerne til den døde, og selve gravleggelsen har også krevet ressurser. Handlingen har vært både synlig og kostbar og ikke alle forunt. Båten har utvilsomt vært brukt forskjellig og hatt ulik betydning for de ulike sosiale kategoriene på Kaupang, men kan også ha hatt en mening som noe kulturelt viktig for hele samfunnet. Båtens tilstedeværelse i landskapet på Kaupang, satt inn i en større vikingtids kontekst, kan på et høyere nivå tyde på at båten kan betraktes som et nøkkelsymbol og av stor kulturell interesse for befolkningen der. Det er mye som tyder på at de som ble gravlagt i båt har hatt en høy posisjon og kanskje hatt kontroll over ressurser, handel og transport.

Men selv om båten både kan være et symbol på makt eller avmakt avhengig av situasjonen, slutter den ikke å være en båt. For å komme nærmere hvorfor en bruksgjenstand blir et symbol, er det viktig å forstå dens funksjon og betydning i det samfunnet den er en del av. Kapittel 6 vil være en undersøkelse av båten som bruksgjenstand og transportmiddel i et kjønnsperspektiv. Dette vil ses i sammenheng med Kaupangs maritime landskap.

6. BÅTEN SOM BRUKSGJENSTAND

Jeg har i kapittel 2 argumentert for at tidligere båtgravforskning har vært androsentrisk og ignorert kvinners relasjon til båten de ble gravlagt i. Båten har også vært en nyttegjenstand før den endte opp som gravgjemme. Ved å studere prosesser som bygging, utrusting og bruk av båtene vil man få mer innsikt i det maritime landskapet og menneskene som var en del av det. Jeg er av den oppfatning at også kvinner har hatt betydning og vært deltagende aktører i den maritime praksisen uansett bakgrunn og sosial klasse. For å belyse det vil jeg ta utgangspunkt i 4 ulike praktiske nivåer i forhold til bruks- og produksjonsprosesser rundt båt: 1). Rettigheter til båt, 2). Bygge båt, 3). Utstyre båt, 4). Bruke båt. For å komme nærmere en forståelse for dette har jeg studert middelalderens lovverk og sagaer, samt etnologiske og historiske kilder.

6.1 Hvem kunne eie og bruke båt i norrøn tid?

I Grägäs, islendingenes lovbok i fristatens tid står det: ”.....de bønder som hadde rett og plikt til å følge «storbonden» til alltinget, det vil si å betale tingfararkaup, skulle minimum eie en gjeldfri ku eller dens verdi eller et fiskenett eller en båt for hvert medlem av husstanden, som gjelder alle de mennesker, som bonden hadde plikt til og forsørge, også ansatte tjenestefolk.....” (min oversettelse fra dansk. Meulengracht Sørensen 1995:158). Denne loven sier kanskje mer om hvor verdifull en ku var i fristatens Island, men også at mangelen på trevirke ikke var et like stort problem som i senere tid, siden båter til en hel husstand hadde lik verdi som en eneste ku. Loven forteller likevel at hvis man kunne eie båter til alle medlemmene av husstanden, var dette av betydning for ens juridiske status. Dette kan forstås slik at jordeieren eide båtene, mens husstandens medlemmer hadde bruksrett.

I følge Gulatingslovens landsleigeboik, kap. 4, §17, kunne en som leide jord bruke jorden til å bygge skip til eget bruk, men ikke skip som kunne telles etter sesser. Kunne sessene telles, bygde han skipet for jordeieren. Et skip kunne telles etter sesser når det hadde minst 13 sesser(rorbenker)på hver side (Utgjerdsoik §8). Det kunne telles sesser på krigsskip, men på handelsskip ble det ikke telt sesser (Arne Emil Christensen pers. medd.). I Frostaområdet fikk en leilending bare hogge tømmer til et skip med tolv årer eller mindre, men ikke større, og ikke til mer enn ett skip, uten tillatelse fra land-drotten (Frostatingslova, første landleigeboik, kap. 4). Som det fremkommer i lovverket var det viktig for makteliten å kontrollere størrelsen på de båtene som ble bygget.

I forhold til middelalderlovene går rettigheter mer på hvilken sosial klasse man tilhørte enn hvilket kjønn man hadde. Kvinner kunne også arve og eie jord (se kap. 3), derfor har det ikke vært usannsynlig at bemidlede kvinner kunne eie både båter og skip. Det å eie flere båter og da ikke minst store båter kan ha gitt en viss status, og for å opprettholde statusen kan det ha vært viktig å begrense tilgangen for andre. I forhold til Kaupang blir dette med jord som forutsetning for å eie båt interessant, da et stort antall av båtgravene i Bikjholberget inneholdt en eller annen form for jordbruksredskap, enten sigd eller ljå. I kvinnegravene var det lagt ned sigder og i mannsggravene sigd eller ljå. Kan disse gjenstandene ha vært uttrykk for eierskap til jord og derfor også kontroll over trevirke til bygging av båter? Skre's hypotese om at jordeierne i Kaupangområdet ble gravlagt på Nordre Kaupang bør derfor revurderes (Skre 2007:382).

6.2 Bygge båt

6.2.1 Arbeide med tre

Når en trebåt skal bygges kreves ikke bare fysisk styrke og materielle ressurser, men også mye kunnskap om trevirke og konstruksjoner. I vikingtiden ble trærne til båtvirke felt med øks, stammen kløyvet i to og kun primærbordene med den beste kjerneveden på hver side av kløyvingen brukt, derav begrepet parbord. For å få de beste emnene kan det gå med opptil 20 trær for å bygge en båt på størrelse med en færing. 8 trær til 8 parbord, 8 små trær til 8 rotknær, 1 kroktre til stavnene, to åreemnetrær og ett til master (Bojer Godal 2001:27). Dessuten krevdes det en teknologisk innsikt i hvordan delene skulle settes sammen til en båt, erfaring og formsans for å få den riktige kurven på stevnen og riktige proporsjoner mellom lengde og bredde. Studier har vist at båtbyggerprosessen ikke bare har praktiske og materielle aspekter, men at det har vært en del ritualer og mystikk knyttet til arbeidet. Marinarkeologen Christer Westerdahl (2008:19) har sett på noen kognitive aspekter rundt båtbygging med utgangspunkt i historiske og etnografiske analogier. Han påpeker at det er forbundet en del ritualer i forbindelse med felling av trær, den skulle foregå til en bestemt tid og årstid, og helst ved fullmåne. Disse ritualene kan muligens knyttes til at trær er en del av både kosmologi og mytologi, der livstreet Yggdrasil er sentralt i den norrøne mytologien.

Det er få kilder som belyser at kvinner var direkte involvert i selve båtbyggerprosessen, og det kan ha vært både praktiske og symbolske årsaker til dette. Det er knyttet mange tabuer til kvinner og sjøen i nyere tid, men paradoksalt nok er det mange kvinnelige metaforer knyttet til skip og båter i historisk tid som eksempelvis navn på skip,

gallionsfigurer, skipets form, åpningen i kjølsvinet som kalles ”kjerring” (Westerdahl 2008:25). Muligens forklarer dette en mannskultur lengten etter kvinner. Det kjennes ikke slike kvinnelige metaforer i forhold til skip og båter fra den norrøne litteraturen, der assosieres skip med landdyr (Steinsland og Meulengracht Sørensen 1994:155). Det er helst når det er snakk om å påvirke til bygging av skip og økonomiske bidrag at kvinner nevnes. Den rike Unn i Laxdøla saga lar en knarr bygges i hemmelighet i skogen, for å komme seg vekk fra ufred (Soga om Laxdølane 1979[1968]:22). Egil Skallagrimsson sier i en skaldestrofe da han var 7 år at hans mor sier at det til han skal bygges et skip (Steinsland og Meulengracht Sørensen 1994:9).

På grunnlag av funn i boplassområdet kan det ha foregått en utstrakt båtbygging på Kaupang (Blindheim et.al1981:113; Skre 2007:382). Det er ikke funnet snekkerredskaper i kvinnegraver i Kaupangområdet, og i gjennomsnitt bare i en mannsgrav i båt per gravfelt. Hvis det er slik at skjøve, skraper, syl og vribor kan knyttes til båtbygging, og dette igjen til den døde mulige roller i livet har dette vært en profesjon forbeholdt få menn på Kaupang.

6.2.2 Smelting og smiing av metall

Klinkbygde båter var mest vanlig i vikingtiden, det gjelder også de aller fleste båtene som ble dokumentert på Kaupang. En viktig del av det å bygge båter er også å smi nagler og bolter av jern til å holde treverket sammen. En som skulle smi jern til båter måtte ha kunnskapen om smelting og forming av metallet, men også god innsikt i forholdet mellom jern og treverk, vind og bevegelse (Nordli og Hoel 1999). Bildet av smeden er ofte en stor røsslig kar, sterkere enn de fleste og med et bein i trolldomsverdenen. I den norrøne mytologien er smeden Volund en slik trollkar. Han kunne skape de kostligste metaller ut av nesten ingenting, og hans trylling med metaller var så verdifull at kong Nidud holdt han fanget for å nyte godt av hans arbeider. Dessverre bidro Volunds magi til at det gikk dårlig for den grådige kongen og hans familie (Volundkvadet 1993:158-168).

Etnografiske studier viser også at smelting og forming av metall er forbundet mye med både tabuer og ritualer. I enkelte afrikanske samfunn ser man kvinnens kropp med mulighet til å menstruere, unnfange og føde barn som mystisk og mektig. Kvinner i fruktbar alder må holde seg unna metallsmelting, og menn være seksuelt avholdende under prosessen. Det er kanskje ikke så merkelig at metallsmelting og kvinner ikke lar seg kombinere, fordi det ville bli for mye mystiske krefter som igjen ville føre til at metallsmeltingen ville gå helt galt. Metallarbeide er derfor betraktet som et rent mannsområde (Carey 1998:85). Det er langt fra Afrika til den norrøne verden både i tid og rom, men eksemplet belyser at håndverksarbeide

ikke bare har praktiske og funksjonelle sider.

På Kaupang har metallbearbeidingen foregått mitt i bebyggelsen, side om side med annet håndverk, utveksling og hverdagsliv. Det arkeologiske materialet her gir derfor et annet inntrykk enn den hemmelighetsfulle Volund (Pedersen 2009:134). Det er derfor lite sannsynlig at metallarbeide og tabuer rundt kvinners fruktbarhet ikke har vært noen motsetninger, siden produksjonen har pågått i det offentlige rom. Det er ikke funnet smedredskaper i kvinnegraver i Kaupangområdet, men utstyret finnes i flere mannsgraver (kap.4). Påfallende mange av Tjøllings mannsgraver er smedgraver (Blindheim et.al 1981:44).

6.2.3 Sjøsettingen, den kritiske fase

Området der båten bygges, flomålet ser Westerdahl(2008:21-22) som et område beskyttet av gudene på den ene siden og et liminalt område på den andre. Jeg vil hevde at her må også det praktiske aspektet veie tungt for valg av beliggenhet, en massiv trebåt er tung og det ville være upraktisk å frakte den altfor langt når den skulle sjøsettes. Det er heller ikke uten grunn at de fleste båtbyggerier i historisk tid har ligget så nære sjøen. Selve sjøsettingen av båten sammenligner Westerdahl med en form for «rite of passage», fordi dette er det kritiske øyeblikket der feil i konstruksjonen blir avslørt. Overnaturlige krefter som sterke folk, trollmenn og for all del kvinner kunne også stoppe sjøsettingen. Balders bålferd er et eksempel fra den norrøne mytologien der båten ikke ville rikke seg, og at det måtte en trollkjerring(Loke i forkledning) til for å få det av slippet, og det med slik fart at det tok fyr (Westerdahl 2008:22). Da det med stor sannsynlighet er bygget mange båter på Kaupang, kan det ha forekommet ritualer i forbindelse med sjøsettingen også der. Hvem som har deltatt og hvordan de har blitt utøvet må stå ubesvart.

6.3. Utstyre båt for fiske og sjøfart

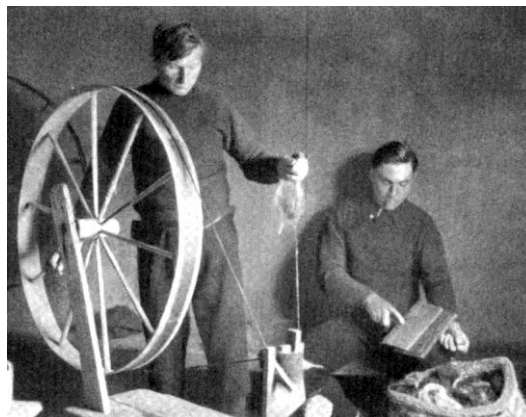
En viktig men ofte oversett side ved klargjøring av båter og skip er produksjonen av maritime tekstiler. Tekstilarbeid består av langt mer enn produksjon av klær og hustekstiler. I et maritimt miljø vil sjøfartstekstiler være like viktig for samfunnets eksistens, som selve båten. Maritime tekstiler kunne bestå av seil, båttryer og klær for sjøfart. Produksjon av liner og garn for fiske, samt tauverk til fortøyning, bør også regnes for en form for tekstilproduksjon. Etnologiske studier viser at også arbeid med skinn til produksjon av sjøstøvler og sjøhyrer har vært utbredt langs kysten langt opp til nyere tid.

6.3.1 Tekstilproduksjon

I forbindelse med utrustning av båt og sjøfolk var det ull som ble brukt, med unntak av lintråd for å sy plaggene sammen. Det kan tenkes at det har vært ulike grupper, som har jobbet på flere forskjellige nivåer i produksjonen. Alt fra passing og klipping av sau og rensing av ulla, til karding, spinning, farging, veving og nålebinding. I arkeologien er det en tendens til å gjøre tekstilarbeide til et kvinnedomene og at dette arbeidet har vært viktig for å forme og uttrykke det kvinnelige kjønn i vikingtid (Arwill-Nordbladh 1998:205; Øye 2011:370-372). Selv om kvinner kan ha dominert på dette området i jernalderen, er det ingen grunn til å betrakte dette som en eksklusiv kvinnesfære. Det er argumentert for at det var kvinnene som spant, vevde og sydde seil og sjøfartstekstiler (Bender Jørgensen 1999). Det er stor sannsynlighet for at kvinnene både vevet og sydde seilet, men tvilsomt om de har spunnet all tråden og gjort alt grovarbeidet selv da tekstilarbeide var svært ressurskrevende. Moderne eksperimenter har vist at det er svært tidkrevende å arbeide med tekstilredskaper fra vikingtiden. Så lang tid at det foreløpig er en umulig tanke å forsøke å fremstille et ullseil i full størrelse, det ville bli altfor kostbart (Bender Jørgensen 1999:33). I middelalderens Europa var både kvinner og menn engasjert i tekstilproduksjon, men det var menn som drev veveriene og i enkelte perioder var det forbud mot å ansette kvinner, med unntak av koner og døtre (Power: 1989 [1975]:60) (se figur 14). I forbindelse med hoseproduksjonen (sokker) på Færøyene i historisk tid, var spinning regnet for å være mannsarbeide (se figur 15), mens kvinnene sto for hosebindingen. Men i perioder har også menn drevet med hosebinding. Denne type tekstilarbeide var det som oftest tjenestefolket som sto for (Trætteberg 1999:209). Etnografiske studier viser også at i mye håndverksproduksjon er det vanlig at menn bidrar i for- og grovarbeidet mens kvinnene fullfører produktene og tar finishen (Sciama 1998:6).

Figur 14. Ullvever fra middelalderen og hans redskaper (Etter R.J Forbes 1987 Fig. 6)

Figur 15. Karding og spinning var mannsarbeid på Færøyene (Etter Trættestad 1999:210).

Det er også knyttet symbolske aspekter til tekstilarbeidet, da særlig spinning. Spinnehjulene er knyttet til livshjulet og kvinners fruktbarhet (Høigård Hofseth 1985:215). Både i Nord-Norge og i Bretagne ble det i historisk tid påstått å bringe ulykke om en kvinne rørte ved menns fiskeutstyr, derfor reparerte de det selv. De kardedet og spantet også selv den tråden de trengte til fiskebruket. Garnbøting ble regnet for å være mannfolkarbeid (Macê 1996:63). Nå er det ikke kjent om det eksisterte slike tabuer i det norrøne samfunn, men det kan likevel ikke utelukkes at menn produserte garn og liner til fiskeredskap til eget bruk.

Av de båtgravene som kunne kjønnsbestemmes på Kaupang hadde 7 kvinner og 3 menn fått med spinnehjul, mot 3 kvinner og en mann i graver uten båt. Vevsverd er bare funnet i kvinnegraver. Enkelte forskere ville nok ha antydning at spinnehjulene i mannsgravene har blitt gitt i gave fra kvinner under gravritualet. Min mening er at man heller bør løse opp stereotypiene, og tenke seg at tekstilarbeid har vært en felles ressurs, der mange var involvert, både kvinner og menn, ung som gammel. Tekstilredskaper både fra boplassområde og graver på Kaupang tyder på en omfattende produksjon av tekstiler, og av det tekstilmaterialet som finnes fra gravene er mesteparten ull av ulike vevninger, men også lin er representert (Øye 2011; 370).

6.3.2 Produksjon av skinnhyrer og sjøstøvler

Når man brukte den beste ulla til produksjon av sjøtekstiler, kunne sjøfolkene holde varmen men ulla blir våt uansett hvor vannavstøtende den er. Det finnes historiske kilder tilbake til 1700-tallet på at sjøfolkene har brukt skinnhyrer utenpå ulltøyet for å holde seg tørre, samt sjøstøvler eller sjøsko av skinn på beina. På Færøyene ble både lam- og saueskinn brukt. Skinnen ble garvet med tepperot, og det var kvinnene som samlet inn og knuste

tepperoten til bark (Trætteberg 1999:199-200). For at fiskeren skulle holde seg tørr måtte sjøhyren smøres inn, på Island var fiskelever det som egnet seg best, helst fra skate (op.cit :191). Lær og skinn er et materiale som sjelden bevares over tid når det ligger i jorden. Ulike typer skinn har vært benyttet til klær og bruksting i all tid, mest sannsynlig også på Kaupang.

6.4 Bruke båt

Med bakgrunn i de båtene man har rester etter på Kaupang kan bruken deles inn i to hovedkategorier: 1). Fiske, jakt og transport i nære kystområder, 2).Sjøfart, handel og havfiske. Hvordan har disse ulike båttypene vært brukt i Kaupangs maritime landskap, og hvem har brukt dem? Har båtbruken «utanstokks» vært forbeholdt menn eller har kvinnene også deltatt i denne praksisen?

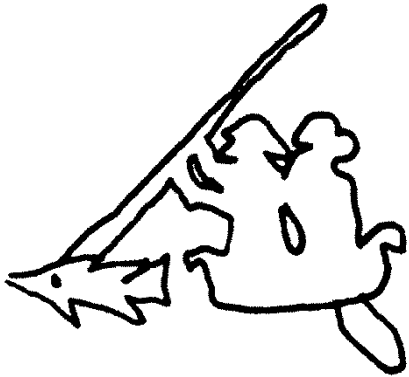
6.4.1 Fiske, jakt og transport i skjærgården

I Gisle Sursson Saga fortelles det om trelkvinnen Bothild som er med Gisle og Ingjald ut med båt, og blir satt til å ro og sjekke fiskemédene (siktemerker for fiskeplasser) først og fremst for å avlede Bork og mennene hans (Soga om Gisle Sursson 1997:130-132). Man kan derfor stille spørsmålet om fiske var noe trelkvinner ble satt til eller om frie, gifte og ugifte kvinner også drev med dette? Ved å se på vikingtidens billedspråk kan man muligens finne motiver som knytter kvinner til båtbruk. Eva-Marie Y. Göransson (1999:41,57) har analysert kroppsspråk, hårfrisyrer og klesdrakt hos kvinner og menn i overgangen til kristendommen på bakgrunn av de Gotlandske billedsteinene og billedvev. Analysen frembrakte tre typer kvinnelige hårfrisyrer, langt utslått hår, hestehale og knute i nakken. Hun knytter disse forskjellige hårfrisyrene til ulike livsfaser. På bakgrunn av dette har hun sett hvilke attributter og bevegelser som kan knyttes til de respektive kjønn. Et av motivene på en billedstein viser en båt med et par på fiske, figuren som trolig er en kvinne har knute i nakken som kan være et tegn for gift kvinne. Mannen er den aktive part som har punerer en fisk, det er vanskelig å se hva kvinnen gjør, kanskje hun ror? (se figur 16).

Det er kjent fortellinger fra historisk tid at kvinnene i huset (eller barn) måtte være med å ro når garn skulle settes eller trekkes. I et folkeminne fra Senja fortelles det at det ikke var sjelden at kvinnfolk var med på sjøen, for eksempel på seinot om våren. De fikk som regel samme lott (lønn) som en mann. Ei kone i Fjordgården som i 1960 var over 90 år, hadde mange ganger vært på seinot i sine unge dager (Brox 1976).

I Gabriel Scotts (1958[1918]) roman om fiskeren Markus, forteller Markus at han ikke er så interessert i kvinner, men prøver å ha et godt forhold til enkelte fordi de er så gode til å

ro når han trenger hjelp til å sette garn. Tidemann og Gudes maleri, «Lystring på Krøderen» fra 1851 illustrerer at jentene ro og guttene lystrer (se figur 17).

Figur 16. Fiskebåt, fisk, harpun, mann og kvinne? 1851. Tegning ved E.M Göransson (Etter Göransson (1999:Figur 27).

Figur 17. «Lystring på Krøderen» av Tidemann og Gude. Jentene ro og guttene lystrer. Postkort Nasjonalmuseet

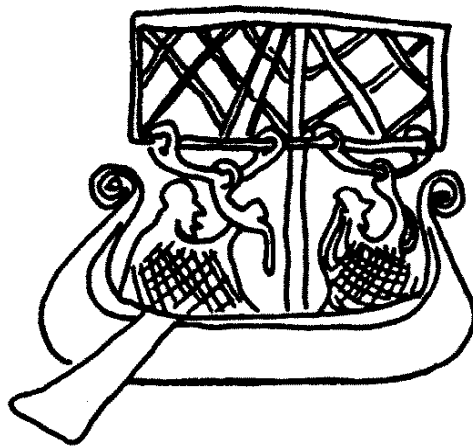
Det er sannsynlig at kvinner som del av en subsistensøkonomi, også har bidratt i de nære kystområdene innaskjærs og hatt behov for mindre båter for fiske og fangst av sjøfugl samt sanking av egg, dun, skalldyr og tang til husholdet. Birgit Tansøy (2000:124-125) har analysert fiskeredskapene på Kaupang, både fra boplassområdet og graver, og at det er bedrevet tre hovedtyper av fiske: fiske med garn, handsnøre og lysterfiske. Ulike former for snøresøkke, og bly som materiale vitner om et spesialisert fiske som ble tilpasset de ulike fiskesortene, på forskjellig dyp.

Sild har vært en viktig fiskeressurs i Skagerak, og det er antatt et organisert sildefiske fra Bohuslän og nordover i Oslofjorden allerede i vikingtiden (Dannevig og Van der Eyden 1986:194-196). Bare to av kvinnene på Kaupang hadde fått med seg fiskeutstyr i graven, i motsetning til 7 menn. Det kan være at kvinners rolle eller ansvar i tilknytning til fisket har vært enn annen, f.eks stille med båt, ro eller sløye fisken og selge den. Kniv var vanlig utstyr i mange av Kaupangs båtgraver. Piler var også lagt ned i både kvinne- og mannsgraver og kan også knyttes til jakt på sjøfugl og sjøpattedyr.

6.4.2 Sjøfart, handel og reiser

Sagaene fra Harald hårfagre til Magnus Lagabøter er en eneste lang beretning om menn og skip, og det kjennes få fortellinger om kvinner som alene dro ut på sjøreiser. Unn den djuptenkte fra Laxdølasaga skiller seg markant fra de andre sagakvinnene ved at hun legger ut i sitt skip og erobrer land (Soga om Laxdølane 1979 [1968]:23). I Ynglinge-sagaen

er det Frostes datter den finske Skjålv som har kommandoen over både menn og skip etter at hun har drept sin mann, kong Agne (Ynglinge-saga 1981:17). Gudrid i Vinlandsaga er mest kjent for å være en meget bereist kvinne (The Vinland Sagas 1979 [1965]), og har fått en statue reist etter seg på Island. I Göranssons (1999:62) undersøkelse knyttes skipet som attributt i regelen til figurer med drakt og frisyrier hun forbinder med menn. Et unntak er et skip med to seilende personer, den ene en mann og den andre det hun kaller en seilende kvinne med mannlige trekk fordi personen har en blanding av mannlig og kvinnelige trekk, utslått hår og antydning til skjegg (se figur 18).

Figur 18. Seilende kvinne med mannlige trekk (t.h.), på billedstein. Tegning ved E.M Göransson (Etter Göransson 1999:62).

Anne Stalsberg (2001) har studert et stort gravmateriale med skandinaviske trekk ved sjøen Ladoga i Russland. Kvinnegravene med de karakteristiske par spennene er i flertall, samt at båter og skålvekter ofte forekommer i gravene. Stalsberg antyder at dette må indikere at skandinavernene, som i dette tilfellet mest sannsynlig kom fra Midt-Sverige, hadde med seg sin familie da de reiste ut. Skriftlige kilder refererer til at mennene var i tjeneste hos Rus' prinser, og Stalsberg mener at det er kvinnene som har drevet handelen (Stalsberg 2001:71). De svenskene som bosatte seg først i Russland ble kalt Rus og det betyr antakelig «de som ror» (op.cit:68). Det er mye som tyder på at båtene på 7-12 meter på Kaupang ikke bare har vært brukt til fiske og transport i Skagerak, men de kan ha transportert kvinner og menn med ulike varer til og fra ulike handelssteder langs kysten, ned til Danmark og innover i Østersjøen. Det empiriske faktum at også kvinner ble gravlagt i båt med fremmede import gjenstander, burde kanskje være en opplagt indikasjon på at hun har deltatt i både handel og på reiser.

6.5 Oppsummering

Målet med dette kapitlet har vært å undersøke om det er noen grunn til å utelukke kvinner fra den sfæren og det landskapet som har med eierskap til, bygging av, utrusting av og bruk av båt. Undersøkelsen viser at kvinner med stor sannsynlighet kunne eie båt, sette i gang bygging av båt, men det er tvilsomt om de var involvert i selve byggeprosessen. Mangel på fysisk styrke kan ha vært en av årsakene, men tabuer knyttet til kjønn kan ha utestengt henne fra handlingsrommet. Det er ingenting som tyder på at kvinner har vært utestengt fra å bruke båt, men de har mest sannsynlig brukt den sammen med familiemedlemmer eller tjenestefolk. Det er derfor mye som kan tyde på at også kvinner har bidratt og hatt betydning for sjøfart og sjøbruk, den gang som i nyere historisk tid. Den som eide båt ser ut til også å ha hatt kontroll over midler, altså kan båten i tillegg ha vært et uttrykk for status og velstand.

7. KONKLUSJON

Som min drøfting av tidligere båtgravforskning viste har det dominerende synet vært å se båten i gravritualet som en religiøs manifestasjon, enten som et uttrykk for forestillingen om reisen til dødsriket eller for dyrkelse av en fruktbarhetskult. Båten og graven har i mange sammenhenger blitt løsrevet fra den kontekst og det miljø de har vært en del av, og forsøkt tilpasset mytologi og skriftlige kilder. På denne måten har man også unngått å stille spørsmål om kvinner har hatt noe forhold til den båten hun ble gravlagt i og på hvilken måte. Min hensikt har ikke vært å avvise de religiøse aspektene ved båten i graven, men heller å nyansere tilnærmingen til materialet og få frem flertydigheten og kompleksiteten i det.

Etter min gjennomgang av gravmaterialet på Kaupang fant jeg et mangfold i forhold til behandling av den døde, samt indre og ytre utforming av gravene. På tross av ulikhet i gravskikk var det påfallende med alle restene etter båter på samtlige gravfelt, og da ikke nødvendigvis alltid som hel båt. Bikjholberget skilte seg ikke bare ut med alle båtgravene, men også med at det var så mange kvinner som var gravlagt i båtene. Langt over halvparten av de som lå i båtene var kvinner. Lamøya er lite undersøkt, men her er det påvist 4 båtgraver, der tre var kvinner. Det kan ikke spores noen hierarkiske relasjoner mellom de som er gravlagt i samme båt hverken når det gjelder kjønn eller sosial og økonomisk status. Det skarpeste skillet mellom kvinner og menn er markert med henholdsvis de ovale spennene og våpensett og da først og fremst sverd. Uansett om redskaper og utstyr lagt i graven har vært den dødes eiendeler i livet eller er gitt som gaver fra etterkommerne, er det lite som tyder på at hensikten har vært å uttrykke noen klare skiller mellom mulige kjønnsroller, arbeid- og ansvarsområder.

Ved å analysere båten som et tegn med utgangspunkt i C.S Peirce tre forståelsesnivåer har jeg vist at den kan uttrykke et mangfold av betydninger i en og samme kontekst. I graven og gravritualet kan den ses som en kostbar gave eller eiendel den døde skal ha med seg i dødsriket fordi den var viktig for han eller henne livet. På den andre siden kan båten og alle steinene som er lagt over den uttrykke en todelt dødsoppfatning om at den døde skal pendle mellom graven og dødsriket, fordi de fremdeles har noe å tilføre de levende og slekten. På et høyere nivå kan båten være et symbol som uttrykker en felles forståelse for verdier eller territoriell tilhørighet. Båten kan også ha vært det man innen antropologien betegner for et nøkkelsymbol fordi den har vært kulturelt viktig for befolkningen. Dette kommer til uttrykk på et generelt plan i norrøn litteratur, avbildninger på billedsteiner og tekstiler, samt i ritualer

som graver og offernedleggelse i myrer. På Kaupang har båten også vært kulturelt viktig på grunn av subsistens, handel og kommunikasjon, men dette kommer også til uttrykk ved dens tilstedeværelse ved alle gravfeltene som enten hel båt eller deler, men også som form i ytre og indre utforming av graver.

For å få en større forståelse mellom funksjon og symbol har jeg også forsøkt å drøfte ulike praktiske og sosiale prosesser rundt båtlivet. Mye kan tyde på at kvinner og menn har bidratt forskjellig i forhold til eierskap, produksjon og bruk av båt, og av den grunn er deres historier i forhold til båten de er gravlagt i ulike. Kaupangsamfunnet har representert et annet sosialt og kulturelt miljø enn det tradisjonelle gårdsamfunnet, og det er mulig at kvinnene her kan ha hatt en særstilling og en annen posisjon enn gårdskvinnene. Tidlig bystruktur kan ha hatt betydning for kvinnerollen, likeledes en omreisende tilværelse. Mitt mål har ikke vært å finne kvinnen som sjøfarer, kriger eller oppdagelsesreisende, men å få en større forståelse for at vikingtidens kjønnsroller kan ha vært mer komplekse enn den måten de ofte framstilles på.

Det er flere aspekter ved Kaupangs båtgraver og gravskikk generelt som kunne vært belyst, men på grunn av masteroppgaves begrensninger har det ikke vært mulig. Det er behov for å se båtgravene og handels- og boplassmateriale samlet i et maritimt perspektiv. Dessuten kunne det vært interessant å se om båtgravene, og da spesielt de i Bikjholberget er så hedenske som de gir inntrykk av. Her tenker jeg på at man ser den samme trengselen, der nye graver overskjærer gamle, som man har ved kristne gravfelt med begrensning av viet jord for formålet. Gravene i Bikjholberget har ligget helt nede i flomålet, som det fremkommer i Landnåmaboken, var det foretrukne sted å bli gravlagt for de omvendte, hvis det ikke fantes viet jord.

LITTERATURLISTE

SEKUNDÆRLITTERATUR:

Andrén, Anders

1993 Doors to the other world. Scandinavian Death Rituals in Gothlandic Perspectives. *Journal of European Archaeology*, vol I : 33-56

Arwill- Nordbladh, Elisabeth

1998 *Genuskonstruksjoner i Nordisk Vikingatid: Förr och nu.*
Gotarc Gothenburgh Arcaeological Press.

Balzer, Marjorie M.

1980 The Route to Eternity: Cultural Persistence and Change in Siberian Khanty Burial Ritual. *Arctic Anthropology*, Vol. 17 No 1:77-89. University of Wisconsin Press.

Bender Jørgensen, Lise

1999 Seilet som kvinnene spant. *Spor-fortidsnytt fra midt-Norge*. Nr. 1, Hefte 27:32-33.

Bergstøl, Jostein

1996 Synlige kvinner –usynlige menn. Graver og ideologi på Jæren i eldre jernalder. *Viking* :63-77.

Birkedahl, Peter og Erik Johansen

1995 The Sebbersund Boat-graves. I *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*. Redigert av O. Crumlin-Pedersen & B. Munch Thye, s.160-164. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th -7th May 1994

Blindheim, Charlotte

1960 Kaupangundersøkelsen etter 10 år. *Viking*.

Blindheim, Charlotte

1969 Kaupangundersøkelsen avsluttet. *Viking* XXXIII:5-39

Blindheim, C., B. Heyerdahl-Larsen og R.L Tollnes

1981 *Kaupang-funnene*. Bind I. Norske Oldfunn XI. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Blindheim, C. og B. Heyerdahl-Larsen

1995 *Kaupang-funnene*. Bind II. Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya undersøkelsene 1950-1957. Del A. Gravskikk. Institutt for arkeologi,

- kunsthistorie og numismatikk. Universitetets Oldsaksamling, Oslo. Blindheim, C. og B. Heyerdahl-Larsen.
- Blindheim, C.; B. Heyerdahl-Larsen og A. S. Ingstad
1999 *Kaupang-funnene*. Bind II. Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya undersøkelsene 1950-1957. Del B: Oldsakformer. Kulturhistorisk tilbakeblikk og Del C: Tekstilene. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Arthur Brox
1976 Folkeminne fra ytre Senja. *Norsk folkeminnelags skrifter 117*, Universitetsforlaget.
- Brumfiel, Elizabeth M.
2006 Methods in Feminist and Gender Archaeology: A Feeling for Differences - and Likeness. I *Handbook of Gender in Archaeology*. Redigert av Sarah Milledge Nelson, s. 31-58. Altamira Press, Oxford.
- Brøgger, W.C
1917 Oseberghaugens historie. I *Osebergfundet*, Bind I, redigert av A.W Brøgger, H.J. Falk og Haakon Schetelig, s.167- 197. Kristiania.
- Butler, Judith
1990 *Gender trouble : feminism and the subversion of identity*. Routledge, New York
- Butler, Judith
1993 *Bodies that matter : on the discursive limits of "sex"*. Routledge, New York
- Christensen, Arne Emil
1959 Færingen fra Gokstad. *Viking* , Bind XXIII: 57-68
- Christensen, Arne Emil
1992 Gravleggingen. I *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, redigert av Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad og Bjørn Myhre, s.80-84. Schibsteds Forlag A/S, Oslo
- Crass, Barbara A.
2001 Gender and Mortuary Analysis: What Can Grave Goods Really Tell Us? I *Gender and the Archaeology of Death*, redigert av Bettina Arnold and Nancy L. Wicker, s.105-118. Altamira Press, Oxford

Crumlin-Pedersen, Ole

1995 Boat-burials at Slusegaard and the Interpretation of the Boat-grave Custom. I *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*, redigert av O. Crumlin-Pedersen & B. Munch Thye, s.87-98.

Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th -7th May 1994.

Crumlin-Pedersen, Ole

2002 Documentation, analysis and dating. I *The Skuldelev Ships I. Topography, Archaeology, History, Conservation and Display*, redigert av Ole Crumlin-Pedersen og Olaf Olsen, s.49-62. Series:Ships and Boatsof the North, Volume 4.1, Roskilde Viking Ship Museum.

Dannevig, Hartvig.W og Jo Van der Eyden

1986 *Skagerak fiskerens historie*. Gyldendal, Oslo

Dommasnes, Liv Helga

1982 Late Iron Age in Western Norway. Female Roles and Ranks as Deduced from an Analysis of Burial Customs. *Norwegian Archaeological Review*.Volume 15 : 70-84, Routledge.

During, Ebba

1992 *Osteologi – Benens vittnesbörd*. Arkeoförlaget, Gamleby.

Ehrenberg, Margaret

1989 *Women in Prehistory*. British Museum Publications Ltd, London

Engelstad, Erica

1991 Images of power and contradiction: feminist theory and post-processual archaeology. *Antiquity* 65 no.248: 502-514.

Falk, Tori

2000 *Havna som sted. En diskusjon om hybriditet og mobilitet i arkeologi*.

Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Farbregd, Oddmund

1988 Kvinneliv i vikingtid: Kven var kvinnene som ligg i langhaugar?

K.A.N nr.7 : 3-23, Trondheim

Forseth, Lars

1993 *Vikingtid i Østfold og Vestfold. En kildekritisk gransking av regionale forskjeller i gravfunnene*. Upublisert magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo

Fossum, Anitra

1995 *Vikingtids jakt og fangst på rein i Nord-Gudbrandsdal. Var de alle menn?*

Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.

Gansum, Terje:

1995 *Jernaldergravskikk i Slagendalen: Oseberghaugen og storhaugene i*

Vestfold- lokale eller regionale symboler? En landskapsarkeologisk

undersøkelse. Upublisert magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo.

Gilchrist, Roberta

1991 Women's archaeology? Political feminism, gender theory and historical revision. *Antiquity* 65: 495-501.

Gilchrist, Roberta

2009 Chapter 33. Sex and Gender. I *The Oxford Handbook of Archaeology*,

redigert av Barry Cunliffe, Chris Gosden og Rosemary A. Joyce, s. 1029-1044. Oxford University Press.

Gjerpe, Lars Erik (Red.)

2005 *Gravfeltet på Gulli.* Varia 60, Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Oslo

Gjerpe, Lars Erik

2007 Haugbrottets konsekvenser for vikingtidforskningen. *Viking*. Bind LXX: 105-124

Godal, Jon Bojer

2001 *Tre til båtar.* Landbruksforlaget.

Grieg, Sigurd

1932 Gravpladsene i Lille Gullkronen og Paa Berg I *Oldtiden X* : 1-56, Oslo

Grøtberg, Unni

2007 *Skipsgrover, båtgrover og ryttergrover. Noen aspekter ved symbolbruk i vikingtidens gravskikk.* Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo

Gustafson, Gabriel

1890 En baadgrav fra Vikingetiden. *Bergen Museums Aarvog* nr 8: 3-12, Bergen.

Gustafson, Lil

1993 Kvinnene i langhauger. *K.A.N* nr. 16: 47-70, Tromsø

Göransson, Eva Marie Y.

1999 *Bilder av kvinnor och kvinnlighet. Genus och kroppsspråk under övergangen til kristendomen.* Stockholm studies in Archaeology 18, Stockholms Universitet.

Hildebrand, Hans

1874 *Folkens tro om sina döda. Ur vår tids forskning. Populära skildringar.* Utgifna af Prof. Axel Key och Dr. Gust. Retzius. Stockholm

Hildebrand, Bror Emil och Hans Hildebrand

1873 *Teckningar ur Svenska statens historiska museum.* H.1 Stockholm. s. 1-6.

Hjørungdal, Tove

1991 *Det skjulte kjønn. Patriarkalsk tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderkontekst.* Acta Archaeologica Lundensia. Nr. 19. Lund.

Hjørungdal, Tove

1995 *Genusperspektivet – En kvalité i arkeologiundervisningen.* I Konferensrapport, Universitetspedagogisk konferens, Umeå den 15-16 februari 1995.

Holmsen, Andreas

1989 *Norges historie. Frå de eldste tider til 1660.* Universitetsforlaget.

Høigård Hofseth, Ellen

Spinnehjul – symbolet for kvinne. Frå haug ok heidni, nr. 2: 53-57. Arkeologisk Museum i Stavanger.

Høigård Hofseth, Ellen

1999 *Historien bak handelskvinnen på Kaupang. Kvinnegraver fra vikingtid langs Vestfoldkysten.* *Viking* : 101-129.

Høgestøl, Mari

1986 *Endringer I sosial posisjon hos jernalderens kvinner.* K.A.N : 49-58. Bergen.

Härke, Heinrich

2000 *Social Analysis of Mortuary Evidence in German Protohistoric Archaeology.* I *Journal of Anthropological Archaeology* 19, Issue 4 : 369-384.

Härke, Heinrich

2011 *Gender representation in early medieval burials: ritual re-affirmation of a blurred boundary? I Studies in Early Anglo-Saxon Art and Archaeology: Papers in Honour of Martin G. Welch,* redigert av S. Brookes, S. Harrington og A. Reynolds, s.98-105. Oxford, Archaeopress.

Ingstad, Anne Stine

1992 Oseberg-dronningen – hvem var hun? I *Osebergdronningens grav*, redigert av Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad og Bjørn Myhre, s.224-256. Schibsteds Forlag, Oslo

Jensen, Ronnie

1988. Anteckningar om postprocessuell arkeologi. I Åke Hyenstrand (red.), *Samhällsteori och källmaterial – aktuell arkeologi II*. Stockholm Archaeological Reports Nr 21, 1988:17-90. Stockholm.

Kobylinski, Z.

1988 Things as Symbols: The Boat in the Early-Medieval Culture of Northern Europa. I *Archeologica Polona XXVII* s.185-195
Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej.

Kobylinski, Z.

1995 Ships, Society, Symbols and Archaeologist. I *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*, redigert av O.Crumlin- Pedersen & B.Munch Thye, s.9-19. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th-7th May 1994.

Kristeva, Julia

1995 *Fasans makt. En essä om abjektionen*. Daidalos. Gøteborg.

Levi-Strauss, Claude

1966 [1962] *The Savage Mind*. Chicago University Press

Lia, Øystein

2001 *Det rituelle rom. En fortolkende analyse av vikingtidens graver og landskap på Kaupang*. Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo

Lindqvist, Sune

1921 Ynglingaättens gravskick. Fornvännen

Løken, Trond

1987 The Correlation between the shape of grave monuments and sexing the Iron Age, based on material from Vestfold and Østfold. I *Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society*, redigert av R. Bertelsen, A. Lillehammer and J.R. Næss, s.53-64. AMS-Varia 17. Stavanger.

Macé, Nicole

1996 *Gudenes kokke. Om kvinner, myter og mat*. Emilia, Oslo

MacKenzie, Maureen A.

1991 *Androgynous Objects: String bags and gender in central New Guinea.*

Harwood academic publishers. Studies in Anthropology and History.

Australian National University, Canberra.

Meulengracht Sørensen, Preben

1995 *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne.* Universitetsforlaget. Oslo.

Moen, Marianne

2010 *The Gendered Landscape. A discussion on gender status, and power expressed in the Viking Age mortuary landscape.*

Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo.

Moi, Toril

1998 *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori.*

Gyldendal Norsk Forlag ASA.

Montelius, Oscar

1885 Om högsättning i skepp under vikingatiden. *Svenska Förnminnesföreningens Tidsskrift. Sjette bandet.* Stockholm 1885-87

Müller-Wille, M.

1970 Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte. *Offa. Band 25/26 1968/69 (1970).*

Neumünster.

Müller-Wille, M.

1974 Boat-graves in Northern Europe. I *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, Volume 3, no 2:187- 204

Myhre, Bjørn

1992 Diskusjon om ynglingeættens gravplasser. I *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, redigert av Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad og Bjørn Myhre, s.35-50. Schibsted Forlag, Oslo

Myrstad, Ragnhild

1996 *Bjørnegraver I Nord-Norge. Spor etter den samiske bjørnekulten.* Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Tromsø.

Naumann, Elise

2006 *Identitet og samfunn på Kaupang. En fenomenologisk undersøkelse av gravenes metaforiske betydninger på Kaupang i Vestfold, yngre jernalder.* Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo.

Nilsen, Ruth Helene Langbrekke

1997 *Båtgravskikk? Om berettigelsen av å opprettholde begrepet "båtgravskikk" som analytisk kildekategori i arkeologien*. Upublisert hovedfagsoppgave, Vitenskapsmuseet, NTNU, Trondheim.

Nordbladh, Jarl og Timothy Bates

1990 *This Perfect Body, this Virgin text: Between sex and Gender in Archaeology*. I *Archaeology after Structuralism: Post-Structuralism and The Practice of Archaeology*, redigert av I. Bapty og T. Yates, s. Routledge, London

Nordli, Alf Isak og Dag Hoel

1999 *Ny skipssmed, gammel kunnskap*. I *Kysten* nr.1årgang , Forbundet Kysten, Oslo.

Nordman, A-M.

1989 *De arkeologiske undersøkelsene i Storgaten 18 og Conradis gate 5/7, Tønsberg 1987 og 1988*. Arkeologiske Rapporter fra Tønsberg Nr. 1 Del 1 & 2. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.

Næss, Jenny Rita

1969 *Grav i båt eller båt i grav?* AMS Småtrykk : 57-77

Näsström, Britt-Mari

2000 *Blot-tro og offer i det førkristne Norden*. Pax Forlag, Oslo

Ohlmarks, Åke

1946 *Gravskeppet*

Olsen, Bjørnar

1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo

Oma, Kristin

2011 *Hesten. En magisk følgesvenn i nordisk forhistorie*. Cappelen Damm, Oslo

Ortner, Sherry

1973 *On Key Symbols*. *American Anthropologist*, New Series, Vol.75, No. 5: 1338-1346. Blackwell Publishing.

Ortner, Sherry

1974 *Is Female to Nature as Nature to Culture?* I *Woman, Culture and Society*, redigert av Michelle Zimbalist Rosaldo og Louise Lamphere, s. 67-87. Stanford University Press, California.

Paine, Robert

1985 Ethnodrama and the "Fourth World". The Saami Action Group in Norway 1979-81. *Indigenous Peoples and the Nation-State, Social and Economic Papers* no. 14.

Parker Pearson, Mike

1999 Learning from the dead. I *The Archaeology of Death and Burial*, s.1-20. Texas A&M, University Press, College Station.

Pedersen, Unn

2000 *Vektlodd-Sikre vitnesbyrd om handelsvirksomhet? Vektloddenes funksjoner i vikingtid. En analyse av vektloddmaterialet fra Kaupang og sørøst-Norge.* Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.

Petersen, Jan

1919 *De Norske vikingsverd.* En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaapen. Dywad, Kristiania

Petersen, Jan

1928 *Vikingtidens smykker.* Stavanger museums skrifter

Petersen, Jan

1951 *Vikingtidens redskaper.* Skrifter. Det Norske Vitenskaps-Akademi, Oslo

Pilø, Lars

2007 Evidence from the Settled Area 1956-1984. I *Kaupang in Skiringssal* Norske Oldfunn XXII, redigert av Dagfinn Skre, s.129-139. Aarhus University Press og Universitetet i Oslo.

Power, Eileen

1989 [1975] *Medieval Women*, redigert av M.M.Postan. Cambridge University Press.

Præstgaard Andersen, Lise

1982 *Skjoldmøer – en kvindemyte.* Gyldendal, København

Paasche, Knut

2011 *Tuneskipet: Dokumentasjon og rekonstruksjon.* Avhandling for graden Dr.Philos, Universitetet I Oslo

Rieck, Flemming

1995 Ships and Boats in the Bog Finds of Scandinavia. i *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*, redigert av O. Crumlin- Pedersen & B.Munch Thye, s.125-129. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th-7th May 1994.

Riegelhaupt, Joyce F.

1967 Saloio Women: An Analysis of Informal and Formal Political and Economic Roles of Portugese Peasant Women. *Anthropological Quarterly*, Vol. 40: 109-126. The George Washington University.

Roesdahl, Else

1991 *Vikingernes verden*. Gyldendal, Danmark

Roesdahl, Else (Red) m.fl

1992 *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*. Nordisk Ministerråd i samarbeid med Europarådet. Den 22. Europarådsudstilling. København.

Rosaldo, Michelle Zimbalist og Louise Lamphere

1974 Introduction. I *Woman, Culture and Society*, redigert av Michelle Zimbalist Rosaldo og Louise Lamphere, s.1-16. Stanford University Press, California.

Schetelig, Haakon

1917 Graven. I *Osebergfundet*, Bind I, redigert av A.W Brøgger, H.J. Falk og Haakon Schetelig, s.283-364. Kristiania.

Schjødt, Jens Peter

1995 The Ship in Old Norse Mythology and Religion. I *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*, redigert av O. Crumlin- Pedersen & B.Munch Thye, s. 20-24. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th-7th May 1994.

Schönbäck, Bengt

1994 Båtgravskicket. In: *Tuna i Badelunda. Guld-kvinnor-båtar I*, s. 122-131, Erik Nylén och Bengt Schönbäck. Västerås kulturnämnds skriftserie 27. Västerås.

Scott, Gabriel

1958[1918] *Kilden, eller brevet om fiskeren Markus*. Aschehough, Oslo

Sellevoid, Berit J. og Ulla Lund Hansen

1984 *Iron Age Man in Denmark*. Kongelige Nordiske oldskriftselskab, København.

Skre, Dagfinn og Frans-Arne Stylegar

2004 Kaupang Vikingbyen: Kaupang-utstilling ved UKM 2004-2005. Universitetet i Oslo.

Skre, Dagfinn

2007 The Skiringssal Cemeteries. I *Kaupang in Skiringssal Norske Oldfunn XXII*, redigert av Dagfinn Skre, s. 363-384. Aarhus University Press og Universitetet i Oslo.

Solberg, Bergljot

1985 Social Status in the Merovingian and Viking Periods in Norway from Archaeological and Historical Sources. *Norwegian Archaeological Review*, Vol 18: 62-76.

Solberg, Bergljot

2010[2000] *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo

Sosis, Richard

2000 Costly signaling and torch fishing on Ifaluk atoll. *Evolution and Human Behavior*: 223-244.

Stalsberg, Anne

2001 Visible Women Made Invisible: Interpreting Varangian Women in Old Russia. I *Gender and the Archaeology of Death*, redigert av Bettina Arnold og Nancy L. Wicker, s. 65-79. Altamira Press.

Steinsland, Gro og Kari Vogt

1982 Den skjulte tradisjon i norrøn religion. I *Den skjulte tradisjon. Skapende kvinner i kulturhistorien*, redigert av Kari Vogt. Zigma Forlag, Oslo

Steinsland, Gro og Preben Meulengracht Sørensen

1994 *Menneske og makter i Vikingenes verden*. Universitetsforlaget, Oslo

Steinsland, Gro

1997 *Eros og død i norrøne myter*. Universitetsforlaget, Oslo

Stig Sørensen, Marie Louise

1991 The Construction of Gender Through Appearance i Dale Walde og Noreen D. Willows (red): *The Archaeology of Gender*, Calgary

Stig Sørensen, Marie Louise

1992 Gender Archaeology an Scandinavian Bronze Age Studies. I *Norwegian Archeological Review*. Vol. 25, No 1 s. -, Scandinavian University Press, Oslo-Stockholm.

Stjerna, Knut

1905 *Skjöld's hädenfärd*.

Stoodley, Nick

2000 From the cradle to the grave: age organization and the early Anglo-Saxon burial rite. *World Archaeology*, Vol. 31(3): 456-470. Routledge

Ström, Folke

1993 *Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid.* Akademiförlaget, Lund

Stylegar, Frans-Arne

2007 The Kaupang Cemeteries Revisited. I *Kaupang in Skiringssal*

Norske Oldfunn XXII, redigert av Dagfinn Skre, s.65-126. Aarhus University Press og Universitetet i Oslo.

Tansøy, Birgit

2001 *Fisket på Kaupang i Vikingtid.* Upublisert hovedfagsoppgave.

Universitetet i Oslo.

Trætteberg, Ingrid Ingstad

1999 *Skinnhyre og sjøklær. Fiskerbondens utrustning på 1700- og 1800-tallet.*

Landbruksforlaget

Tsigaridas, Zanette

1996 *Grav-Symbol-Samfunn. En analyse av langhauger fra eldre jernalder i*

Vest-Agder. Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo

Tsigaridas Glørstad, Zanette

2012 Sign of the Times? The Transfer and Transformation of Penannular Brooches in Viking-Age Norway. *Norwegian Archaeological Review*: s.30-51. Routledge, London

Turner, Victor

1994[1967] *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual.* Cornell University Press, London.

Varenius, Björn

1994 The Symbolic Ship: A Study in the Relationship Between Society and Shipbuilding Traditions. I *Crossroads in Ancient Shipbuilding.* Proceedings of the

Sixth International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Roskilde 1991.

s.279-282. Oxbow Books, Oxford.

Varenius, Björn

1995 Metaphorical Ships in Iron-Age Contexts. I *The Ship as Symbol*, redigert av Ole Crumlin-Pedersen and Birgitte Munch Thye, s.34-40. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th-7th May 1994.

Vogt, David

2006 *Helleristninger i Østfold og Bohuslän. En analyse av de økonomiske og politiske landskap.* Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.

Ward, Cheryl

2006 Boat-building and its social context in early Egypt: Interpretation from the First Dynasty boat-grave cemetery at Abydos. *ANTIQUITY* 80 : 118-129, Oxford.

Welinder, Stig

1987 Svensk arkeologis guldålder och kvinno-saken. K.A.N 5.

Welinder, Stig

1994 *Strindberg som arkeologikritiker*. Stockholm

Werlauff, E.C

1827 Om nordboernes skik at brænde og begrave døde i skibe, samt om skibsforestilling paa nordiske fortids-monumenter. *Antiqvariske Annaler IV* : 275-309.

Westerdahl, Christer

1992 The maritime cultural landscape. *The International Journal of Nautical Archaeology*: 5-14.

Westerdahl, Christer

2008 Boats Apart. Building and Equipping an Iron-Age and Early-Medieval Ship in Northern Europe. *The International Journal of Nautical Archaeology*: 17-31

Wylie, Alison

1992 Gender Theory and the Archaeological Record: Why Is There No Archaeology of Gender? I *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*, redigert av Joan M. Gero and Margaret W. Conkey, s. 31-54. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.

Østigård, Terje og Joakim Goldhahn

2006 From the Dead to the Living: Death as Transactions and Re- negotiations. I *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 39, No 1. Routledge.

Østigård, Terje

2009 Nasjonal og regional identitet eller kulturell kompleksitet: Forståelser av irrelevante og unike kulturminner. *Primitive tider*, 11 årgang: 19-29.

Øye, Ingvild

2011 Textile-production Equipment. I *Things from the Town*. Norske Oldfunn XXIV, redigert av Dagfinn Skre, s.339-372. Aarhus University Press og Universitetet i Oslo.

PRIMÆRLITTERATUR:

Frostatingslovi. Norrøne bokverk, oversatt av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes.
Det Norske Samlaget, Oslo 1994

Gulatinglovi. Norrøne bokverk 33, oversatt av Knut Robberstad. Det Norske Samlaget,
Oslo 1937

Soga om Laxdølane. Oversatt av Bjarne Fidjestøl. Norrøne bokverk.
Det Norske Samlaget, 1979 [1968].

Soga om Gisle Sursson. Oversatt av Dagfinn Aasen. Det Norske Samlaget, 1997.

The Vinland Sagas. The Norse Discovery of America. Oversatt av Magnus Magnusson og
Herman Pálsson. Penguin books 1979[1965].

Vikingerne ved Volga. Ibn Fadlans reisebeskrivelse. Oversatt av Jørgen Bæk Simonsen,
Wormianium, Højbjerg, 1981

Volundkvadet. I *Edda dikt* oversatt av Ludvig Holm-Olsen. Cappelen Forlag, 1993 [1975]

Ynglinge-Saga av Snorre. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip, Gyldendal
Norsk Forlag, Oslo 1979

APPENDIKS

Tabell I. Branngraver med mulig båt Nordre- og Søndre Kaupang og Hagejordet

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/Smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Antall nagler	Datering	Kjønn A	Alder
Ka. 1	C4198- C4203	N.Kaupang	Nicolaysens haug 47	Haug, rund	Tveegget sverd, spydspiss, øks (H), skjoldbule	Ringnål	Bryne	Kleberkar, et stk tekstil og en stein		20	900-950	M	
Ka. 4	C4216- C4224	N.Kaupang	Nicolaysens haug 112	Haug, rund over 10 m i diameter	Tveegget sverd (ULFBERHT), tveegget sverd, spydspiss, øks (H), skjoldbule		2 bryner, eggformet stein, sigd	2 vektlodd, håndtak til bronsenøkkel, bolle av kleber, 4 stk flint		20	900-950	M	
Ka. 13	C4255	N.Kaupang	Nicolaysens haug 26	Haug, rund	Spydspiss, pilspiss		Sigd	Stk. av jernkjele		11 klinknagler		M?	
Ka. 21	C4270	N.Kaupang	Nicolaysens haug 69	Haug, rund over 10 m i diameter	Pilspiss, 2 faler av jern		Fil?, Bryne	Jerngryte, jernring, beslag?		Flere nagler		?	
Ka. 36		N.Kaupang	Nicolaysens haug 114	Haug, rund				Uten gravgods		50			
Ka. 37	K/XXIII, K/XXIVd	N.Kaupang		Haug?	Tveegget sverd, celt/øks (G?), skjoldbule, 6 pilspisser	4 perler	Fiskekrok?, 2 sigder, Bryne	Jernkjele?, 2-3 nøkler av jern, ubest. Krok av jern, skår av leire (Tatinger og Badorf), stk. blått glass, slag og jernklumper		Større samling nagler, spiker og stifter	850-900	M	
Ka. 126	K/XXXV	Hagejordet	Nicolaysens haug 1?	Haug, rund		Likearmet sølvspenne, ca. 20 perler		Pinsett, vektlodd, bronseblikk, 3-4 benkammer, jernten/krok, ildstål?		11 naglefragmenter	900- 1000	K	Over 20
Ka. 127	K/XXXVI	Hagejordet	Nicolaysens haug 2?	Haug, rund		Perle	Kniv, odd av jern	Vektlodd, beslag, 2 avlange jernstk, ildstål?, ubest. Jernstk, slag	Brente dyrebein	32 nagle- og spikerfragmenter		?	
Ka. 130	K/XXII	Hagejordet		Flatmark?		2-3 perler	Sigd	2 hestebitt		Større samling båtnagler og spiker		?	
Ka. 156	C4291- C4292	S.Kaupang	Nicolaysens haug 7	Haug, rund	Sverd?		Smedhammer av jern, bryne			En del klinknagler		M	
Ka. 157	C4293- C4315	S.Kaupang	Nicolaysens haug 6	Haug, rund over 10 m i diameter	Tveegget sverd, spydspiss, øks (D), skjoldbule, 2 pilspisser, spydspisser, spydspiss?, skjoldhåndtak		2 fiskekroker, rasp, skjebor (navar), sigd, ljà, 2 kniver, ubest. Jernredskap, bryne, 4 stk. krummet jern, jernring m. krampe	Ornert beslag til sverdskjede, rangle, stigbøyer, hestebitt av bronse, svivel av bronse (hundelenke?). Bjelle av bronse, bronseknapp til seletøy, dyrehode av bronse til seletøy?, 2 kistehasper (Oseberg 149), 2 stk. jernblikk, 2 låsefjærer,		Minst 12 klinknagler		M	

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/Smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Antall nagler	Datering	Kjønn A	Alder
								nøkkel.					
Ka.160	C15214- C15218	S.Kaupang		Haug	Tveegget sverd		Sigd, kniv, ildstål	Haspe til skrinlås, nøkkel,stk. av jernkjele, låsbeslag,fragmenter av kiste,jernten		23 hele og 5 fragmentariske klinknagler.	850-950	M	

Tabell II. Skjelettgraver i båt Nordre Bikjholberget

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/Smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder	Plassering i båten
Ka.250	C27740a-n	Båtanlegg Dobbeltgrav		tveegget sverd, spydspiss,	3 ovale spenner, tekstil av ull og lin, likearmet spenne	Spinnehjul, ljå, saks, kniv	Remspenne (insulær), nøkkel, hestesko	Hest?	800 - 850	?	M-K- K		
Ka.251	C27740B				Oval spenne				800-850		K		
Ka.252	C27997 grav A, a-m	Båtanlegg		Tveegget sverd, spydspiss, øks E, ca. 8 pilspisser,	5 perler	Fiskekrok, fiskesøkke av kleberstein, fil?, ljå?, sigd? Kniv, forrustede jernstykker: Ildstål? Saks? Kniv? 2 kniver	Div.jernfragm. 7 flintstk.		900 - 950		M		
Ka.253	C27997 grav B, a-k	Båtanlegg		Skjoldbule, pilspiss	2 ovale spenner, tekstilrester	Vevsverd, bryne av skifer	Skår av kleberkar		800 - 900		K		
Ka.254	C27997 grav C, a-m	Båtanlegg I samme båt som K/1950 grav I		Pilspiss	2 ovale spenner m/ liten perle, likearmet spenne, dyrefigur (spenne?), rektangulær spenne av bronse, 4 armbånd av bronse, bronsekjede, bronsespiraler, strikket bronsesnor, bronse/sølv perle, bronsering, 18 perler, tekstilrester	Sigd, kniv	Ubestem. Jernstykker		800 - 850		K		
Ka.255	K/1950 grav I	Båtanlegg? I samme båt som C27997 grav C	Steinpakning omrotet	Tveegget sverd, spydspiss, skjoldbule			Hadde, div. jernfragmenter er katalogisert under løsfunn		800 - 850		M		
Ka.256	K/1950 grav II	Båtanlegg?	Steinpakning omrotet	Tveegget sverd, spydspiss, 2 skjoldbuler		"stekegaffel" (kesselgabel)	bryne av skifer, isbrodd		900 - 950		M		
Ka.257	K/1950 grav III	Båtanlegg? I samme båt som grav V	Steinpakning omrotet	Tveegget sverd, spydspiss, skjoldbule, kniv eller pilspiss, futtal og en bundt med pilspisser, sverd? Spyd?		Nålehus m/ hempe, nålebryne av skifer, ljå?, kniv, ildstål	Lås m/ beslag og gangjern, pinsett		900 - 950		M		
Ka.258	K/1950 grav IV	Båtanlegg?	Steinpakning Omrotet	Sverd, spydspiss				Dyrekjeve	900 - 1000		M	Ca. 40	
Ka.259	K/1950 grav	Båtanlegg? I	Steinpakning,		Myntspenne av bronse, 2	Nålebryne, sigd,	Stk. av gryte eller skål, kar av		900 -	K	K		I samme

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/Smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder	Plassering i båten
	V	samme båt som grav III og IV	omrotet		sammenlimte små bronsestk. Mulig oval spenne?, tekstiler (ull)	kniv	kleber		1000				nivå som skjelettet i grav III
Ka.262	K/1952 grav I	Båtanlegg Dobbelgrav m/ barn Rester av barneskjelett	Steinpakning, omrotet	Tveegget sverd, øks (K), skjoldbule		Kniv	Lærpung m/metallrester(mynt?)		900 - 950		M		
Ka.263	K/1952 grav II	Båtanlegg I samme båt som K/1954 grav IV?		Sverd, øks, spyd					900 - 950		M		
Ka.264	K/1954 grav IV	Båtanlegg I samme båt som K/1952 grav II	Steinpakning omrotet	Sverd, spydspiss, øks (G/H),	Ringnål av bronse	Sigd, kniv, ildstål	Beslag til kiste?, rektangulært jernstk. Bronsekaft m/ hode til to små børster, knapp av bronse, 3 stk. sølv Hacksilber, tungeformet beslag av bronseblink, skår av 2 kleberkar, hank		800 - 900		M		Hodet mot Øst
Ka.265	K/1953 grav I	Båtanlegg Mulig i samme båt som K/1953 grav VIII	Steinpakning, omrotet		2 ovale spenner, 2 perler av bergkrystall,	Snellehjul av rød bergart, kniv	Slagg og et stk jern i båten				K		
Ka.266	K/1953 grav VIII	Båtanlegg Mulig i samme båt som K/1953 grav I	Steinpakning, omrotet	Sverd					800 - 950		M		
Ka.267	K/1953 grav II	Båtanlegg	Steinpakning		2 ovale spenner m/ tekstilrester, likearmet spenne, 10 perler av glass,		Dun og fjær		800 - 850		K		
Ka.268	K/1953, grav III	Båtanlegg	Steinpakning,		2 ovale spenner, remspenne av bronse, keltisk bokbeslag av bronse, stikknål av bronse, 19 perler av glass, tekstilklede over den døde	Snellehjul av kleber, 2 kniver				K	K	40 - 50	Midt i båten
Ka.272	K/1953 grav VI	Constantia	Steinpakning	Øks (G),	Ringspenne, fragm. Av oval spenne	Nålebryne, Kniv, ildstål m/ bronsebeslag,	Skår av keramikk		850 - 900	M	M-K?		Utstrakt i båten?
Ka.273	K/1953 grav VII	Båtanlegg?	Steinpakning	Sverd							M		
Ka.277	K/1954 grav I	Båtanlegg Albertina	Steinpakning	Sverd, spydspiss, skjoldbule, spydspiss?	Ring (Hufeisenfibul)	Kniv	Beslag, kar av kleber, skår av glass,		950 - 1000		M		

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/Smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder	Plassering i båten
Ka.279	K/1954 grav III	Båtanlegg Felt fjellet	Steinpakning, omrotet	Sverd, spydspiss, skjoldbule,	Torn av bronse, glassperle	Kniv, bryne av skifer	Ubestemmelige jernstykker		900 - 950		M		
Ka.282	K/1954 grav VII	Båtanlegg Felt veien	Steinpakning, omrotet	Spydspiss, øks (A),	2 perler	Spinnehjul av serpentin? Kniv	Isbrodd, 2 beslag, krok og beslagplate, hengelås, brent tre, 2 vektlodd av bly,		900 - 1000		M		I bunnen
Ka.283	K/1954 grav VIII	Båtanlegg? Felt fjellet	Steinpakning, omrotet		3 ovale spenner,	Vevtyngde	Beslag av drikkehorn, skår av kleberkar		850 - 950		K		
Ka.284	K/1954 grav IX	Båtanlegg Felt fjellet I samme båt som grav X	Steinpakning, omrotet	2 økser (K), kniv	2 ovale spenner, 2 perler	Spinnehjul av rav, spinnehjul av leire	Lite stk. av glassbeger	Hestetenner	900-950		K		Stavn
Ka.285	K/1954 grav X	Båtanlegg Felt Fjellet I samme båt som grav IX	Steinpakning, omrotet	Øks (H)	2 ovale spenner, 2 glassperler,	Linhekle? nålebryne av skifer, 2 kniver, Kniv?, saks	Jerngryte m/hank, bolle av kleber, nøkkel, skrinbeslag, skår av kleberkar, hank til skrin, beslag?		900 - 950		K		Stavn bunnen
Ka.286	K/1954 grav XI	Båtanlegg Feltfjellet I samme båt som XII	Massiv steinpakning		2 ovale spenner, 2 treflikete spenner, 2 perler av rav,	Bryne av skifer, bryne av sandstein	Skår av kleber		850 -900		K	Voksen	Stavn
Ka.287	K/1954 grav XII	Båtanlegg Felt fjellet I samme båt som XI	Massiv steinpakning	Spyd, øks (D)	Perle	2?lystergafler, fiskesøkke av bly, 2 kniver, bryne av skifer	Skår av kleber		800 - 850		M		Stavn

Tabell III. Skjelettgraver i båt Søndre Bikjholberget og Lamøya (Ka.203, Ka.204, Ka.210, Ka.218)

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder	Plassering i båten
Ka.203	C21843?	Gustafsons Haug 1 Båtanlegg i Haug Båt II, Lamøya	Haug, rund Steinpakning		2 ovale spenner, likearmet spenne m/tekstilrester, 8 perler	Fiskekrok? Ildstål, kniv	Torshammer-hode, remspenne, beslag, låseskilt, krampe av jern		800 -900		K		Midtskips?
Ka.204	C21960 I	Gustafsons Haug 1 Båtanlegg i Haug Båt I, satt ned først Branngrav? Lamøya	Haug, rund Steinpakning	Spydspiss, 4 stk. pilspiss/ kastespyspiss	4 perler	skje-/vribor, fil?, sigd, kniv, saks?, , 2 stk slagsteiner, flintstykke	Uidentifiserbare jernfragm, beslag/hankefeste, krok av jern (skrin), 40 leirkarskår, stav fra trespann, ubest. Jernfragm., 2 ubrente leirklumper, trekull.	Brente beinrester av ku/okse, svin, samt et stort ant. Ubestemmelige beinrester.	800 - 900		M		Midtskips?
Ka.210	C27220 (Grav III)	Lamøya	Steinpakning		2 ovale spenner, hesteformet bronsespenne	Nålehus av bronse			800-850		K		
Ka.218	K/X	Dortehaugen Båtanlegg Lamøya	Haug, lang Fotkjede Steinpakning		Ring av jet, perle	Snellehjul av leire, nål av jern med spissen i trehylse, sigdformet skjæreredskap, ildstål	Spillebrikke av bein, 2 jernringer, naglehode, krampe, krok	Ribbein fra liten hund	850 - 900?		K		
Ka.291	K/II	Kosmos Båtanlegg	Steinpakning		Oval spenne m/tekstil, trefliket spenne	Sigd, kniv	2 nøkler, jernbeslag	2 hestetenner	ca. 900		K		midtskips mot vest
Ka.292	K/III grav I	Ormen Lange Båtanlegg	Steinpakning	Sverd (K), 2 spyspisser, øks (F), Skjoldbule	Glassperle	Skjøve, 2 syler?, skraperedskap, kniv, jernskaft	Hadde av jern, Kleberkar, jernfragm, 2 sandsteinsbryner, leire, flint, keramikkskår		900-950		M	30	Midtskips i bunnen
Ka.293	K/III grav II			Spyd, 4 pilspisser,		Kniv	Blykapsel, beltespenne av bronse, trekull		Ca.800		M		Under båten
Ka.294	K/IV grav I	Forargelsens hus I Båtanlegg	Rektangulær steinlegging	Kastespydspiss og øks (se grav II)	2 ovale spenner, tekstil av ull, trefliket spenne, sølvring, 29 perler, armbøyle av sølv,	Vevsverd, kniv	Bisselring?deler av hadde, nøkkel	lite barn eller dyr. Dyretenner	900-950	K	K	45-50	Sydstevnen med hodet mot syd

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder	Plassering i båten
Ka.295	K/V grav II			Sverd, øks, skjeggøks, kastespydspiss, flere pilspisser, skjoldbule	3 glassperler	Snellehjul av leire, snellehjul av kleber, ljå, Bryne fragment av 2 kniver	Kleberkar,, stekepanne/øse, mulig hunde- eller hestelenke, skår av leirkar, (Ved hesteskjelett: rembeslag, 32 små bronsebelagte jernnagler, hestebitt	Hesteskjelett	900-1000?		M		Midtskips med hodet mot syd
Ka.296	K/IV grav III			Skjoldbule, øks	2 ovale spenner, 5 glassperler	Vevsverd, jernten, Stekespidd, hestebitt, eggformet stein, sandstein bryne	Bolle av bronse m/ innskrift "I MUNT LAUKU", bronsering med krampe, pinsettformet gjenstand av bronse, bronseten, skår av leirkar, jernblikk, bark og tre	Hundeskjelett	850-950		K		Nordstevnen
Ka.297	K/IV grav IV			Spydspiss	Ringspenne av bly/jern/tinn	Ildstål og 2 stk. flint, 2 kniver, eggformet sandstein, bryne	Båndformet gjenstand, kleberskår		800-850		M		Under båten
Ka.298	K/V grav I	Forargelsens hus II Båtanlegg Mann m/ barn	Steinpakning i 3 lag	Sverd, spydspiss, øks, skjoldbule,	2 ringnåler av bronse, 4 perler	Lyster av jern, smedhammer, smedtang, sigd, 2 kniver, hengebryne av skifer	Beslag av forgylt bronse, kleberkar, flintstykke, barn gravlagt sammen med den døde.	Elgbein?	900-1000	M	M	Ca. 50 8-10 (barn)	Sydstevnen
Ka.299	K/V grav II			Miniatur spydspiss, øks	Likearmet spenne, armbøyle av bronse, ring av bronse, 22 perler	Snellehjul av bergart, 2 kniver	Nøkkel, jernfragmenter		800-850		K		Lempet ut, opprinnelig midtskips?
Ka.300	K/V grav III			Sverd, øks,		3 jertener, Kniv, kniv?, bryne, ildstål, jernfragmenter	Bronsebeslag m/ dyremotiv (irsk?), 2 nagler, spiker		850-950		M		Nordstevnen
Ka.301	K/VI grav I	Najaden Båtanlegg	Steinpakning i 2-3 lag	Sverd, spydspiss, øks,	Ringnål av bronse, 3 perler	Snellehjul, kniv	Vektlodd, skår av leirkar, skår av glassbeger(kan også ha tilhørt gravene i K/VII)		860-900		M		Sydstevnen

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder	Plassering i båten
Ka.302	K/VI grav II			Spydspiss, øks		Vevsverd? Sigd, 3? Kniver, saks, hengebryne av sandstein	Kistebeslag? Jernfragmenter, isbrodd?	Bein av ku?	Ca. 900		M		Nordstevnen
Ka.303	K/VII grav I	Rosshavet Båtanlegg	Felles steinpakning med K/VI	Pilspiss, øks(G)	Oval spenne, likearmet spenne, 7-8 perler	Fiskesøkke av bly, Snellehjul av kleber, 2 sigder, 2 bryner, eggformet stein, , flint, 5 kniver, jernfragmenter (kniver)	Glass, jernfragmenter		875-900		K		nær sydstevnen
Ka.304	K/VII grav II				2 ovale spenner m/tekstilrester, forgyllt bronsebeslag/spenne, 3 perler,	Kniv, flintknoll med krokboyd spiker, flintknoll med jerring, eggformet stein	5 stk glass, 7 skår av leirkar, 2 bronsefragmenter		800-850		K		rett nord for grav I (midten mot nord)
Ka.305	K/VIII	Skibladner Båtanlegg	Steinpakning, båten fylt med store stein	Tveegget sverd(HLITER skrevet på kling), spydspiss, øks(D/E), øks(I), den ene av øksene sto hugget i bakken v/ansiktet.skjoldbule, bunt av ca. 16 pilspisser.	7 perler,	Sigd, 3 kniver	6 skår av leirkar, 3 glasskår, 2 båtnagler, spiker bøyet til krok, 2 stk flint, sølvmynt?	Skjelett av liten bjørn, bein av ku, hestetenner	Ca. 900		M	Ca. 20	På tvers i båten, midtskips
Ka.306	K/VIII	Martine Båtanlegg	Antakelig 3 båter i samme anlegg/område, men vanskelig å identifisere			Snellehjul av sandstein, kniv	Skår av tinnfoliert kar, isolært bronsebeslag, ring av sølv, ravfragmenter,				?		
Ka.307	K/IX	Sistemann Båtanlegg	Steinpakning	Sverd	Beltespenne av bronse, perle av kameol	Kniv, bryne av sandstein, glattestein?	båtgraven inneholdt en gravkiste, remspenne av jern, jernstk for sverd/belte?, ubestemmelige jernfragm.		850-950		M		
Ka.308	K/XI	Thorshøvdi	Oval	Liten spydspiss,	Stikknål av bronse, 7	Fil?, sigd, kniv,	Jerngryte, jernstk,		900-950		M		Sydstevn,

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder	Plassering i båten
		Båtanlegg	steinpakning	øks (I?), skjoldbule(lå utenfor båten?),	perler	bryne	kråkesølv, knapp med tekstilrester, sølvmynt?						hodet mot sydvest
Ka.309	K/XII grav II	Smertensbarnet Båtanlegg	Skipsformet steinpakning	Tveegget sverd, spydspiss, miniatyrspydspiss , øks(I),	Ringnål av bronse, perle	Smedtang, fil?hammerhode, 3 kniver	Kleberkar, belte- eller remspenne, hestebitt, 2 bolter		900-950	?	M		Midtskips
Ka.310	K/XIII grav I	Britannia Båtanlegg	Steinpakning, avskåret av K/XII		2 ovale spenner, hesteformet spenne av bronse, 57 perler,	Sigd?	Rektangulært beslag, jernten bøyet til krok, skår av "svalerede" kar, 2 nagleplater fra trebøtte		800-900		K		Nordstevnen
Ka.311	K/XIII grav II			9? Pilspisser, toegget sverd, øks(D),		2 kniver	Lenke/kjede m/tekstilavtrykk?, bark, flint,		800-900		M	Middel aldrende	Sydstevnen
Ka.312	K/XXV	Båtanlegg	Steinpakning	toegget sverd,	Spenne av forgyllt bronse, glassperle		Dobbeltnagle, jernfragmenter		900-950		M		usikkert, ikke totalgravet, men mulig båtgrav.

Tabell IV. Graver uten båt Kaupang

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	likbehandlin g	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder
	K/XXI	S.Bikjholberget	Nedgravet partert hest Kan ha tilhørt K/XV?	Flatmark Partivis steinpakning		Tverrøks, pilspiss?			Hestebitt, korsformet jernbeslag (import), 6 jernstifter hvorav ett forylt bronsebelagt, 2 jernplater		?			
Ka. 2	C4204- C4205	N.Kaupang	Nicolaysens haug 109	Haug, rund	Kremasjon	Sverd, sverd?, øks(E/F)					850 - 950		M	
Ka. 3	C4206- C4215	N.Kaupang	Nicolaysens haug 113	Haug, lang	Kremasjon		2 ovale spenner, 2 perler	Øks, snellehjul av sandstein, 2 sigder, hengebryne	Jernøse, stekepanne, lang krummet jernten (stekespidd eller hadde?), hestebitt, nagle av jern, jernten bøyet til krok i den ene ende, jernkjele?, rangle?		900-950		K	
Ka. 5	C4225	N.Kaupang	Nicolaysens haug 10	Haug, rund	Kremasjon				12 skår av leirkar, 1 bolt og 6 klinknagler		800-900		?	
Ka. 6	C4226- C4234	N.Kaupang	Nicolaysens haug 90	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon	Tveegget sverd, rangle? Spydspiss, øks(H), øks?,3 skjoldbuler, skålvekt av bronse m/futteral		Fil, sigd, Sigd, langbryne, saks, kniv	2 kleberkar, hestebitt, klinknagler, hankefeste, jernbeslag, jernplate, flint		900-950		M	
Ka. 7	C4235- C4236	N.Kaupang	Nicolaysens haug 92	Haug,rund over 10 m i diameter	Kremasjon	tveegget sverd, pilspiss, skjoldbule		Sigd	Hestebitt, beslag av jern, kleberkar		900-950		M	
Ka. 8	C4237- C4243	N.Kaupang	Nicolaysens haug 91	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon	Spydspiss, sverd, skjoldbule, pilspiss	Ringnål av bronse(finsk type hufeisen"	Sigd? Minst 2 bryner av skifer, kniv?	Bronsevekt m/futteral, 2 vektlodd, liten bjelle av bronse, 40 skår		900-950		M	

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	likbehandl ing	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder
									av kleberkar, 2 stk. flint, hadde, hestebitt					
Ka. 9	C4244	N.Kaupang	Nicolaysens haug 84	Haug, lang	Kremaşjon			Eggformet stein	Stekepanne eller gryte av jern, hestebitt, fal av jern, 1 klinknagle				?	
Ka. 10	C4245- C4251	N.Kaupang	Nicolaysens haug 85	Haug, lang	Kremaşjon	Øks (K)	2 ovale spenner, 2 perler,	Snellehjul, saks, vevsverd, jernten? Sigd, bryne	8 skår av kleberkar, hestebitt, krok av jern (til skrin?), skrinhank, beslag av jern, 2-3 klinknagler		900-1000		K	
Ka. 11	C4252- 4253	N.Kaupang	Nicolaysens haug 18	Haug, rund	Kremaşjon	Øks (G/H),		Sigd, Saks	Skår av 2 kleberkar,stk. av jernkjele, klinknagler					
Ka. 12	C4254	N.Kaupang	Nicolaysens haug 19	Haug,rund	Kremaşjon				Fragm. av 4 store klinknagler av jern					
Ka. 14	C4256- C4259	N.Kaupang	Nicolaysens haug 94	Haug, lang	Kremaşjon			Vevsverd, sigd	Hadde, 2 skår av tinnfoliert kar, 7 skår av leirkar, hestebitt, ca. 8 klinknagler, 5 med rombisk plate		800-900?		K	
Ka. 15	C4260	N.Kaupang	Nicolaysens haug 100	Haug, lang	Kremaşjon			Brynestein	Jernnagle, flintflekke					
Ka. 16	C4261- C4265	N.Kaupang	Nicolaysens haug 77	Haug, lang	Kremaşjon	Øks (H)	2 ovale spenner	Vevsverd, snellehjul av brent leire, sigd, saks	Hestebitt, beslag til seletøy?		900-950		K	
Ka. 17	C4266	N.Kaupang	Nicolaysens haug 11	Haug, rund	Kremaşjon				Fragment av naturstein					
Ka. 18	C4267	N.Kaupang	Nicolaysens haug 57	Haug, lang	Kremaşjon				Stykker av jern, klinknagle					

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	likbehandlin g	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder
Ka. 19	C4268	N.Kaupang	Nicolaysens haug 35	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon	Spydspiss			Stykke av jern		900-1000		M	
Ka. 20	C4269	N.Kaupang	Nicolaysens haug 70	Haug, rund	Kremasjon	Tverrøks			2 klinknagler					
Ka. 21	C4270	N.Kaupang	Nicolaysens haug 69	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon	Pilspiss		Fil?, bryne av skifer	Stk. av jernkjele, 2 faler av jern, jernring, jernbeslag,					
Ka.125	C4317	Hagejordet		Haug	Inhumasjon?	Øks			Glass		800-900			
Ka.150	C2270- C2280 I	S.Kaupang		Haug	Kremasjon	Enegget sverd, øks(B), skjoldbule, spydspiss					800-850		M	
Ka.151	C2270- C2280 II	S.Kaupang			Haug	Sverd, våpenkniv?,	Ringspenne"Thistle brooch", ,perle, tverrøks,	Fil? Ljå, skiferbryne	Skår fra 2 ulike kleberkar, 5 nagler, 2 spiker, jernbarre?, ubest. Jernklump		800-850		M	
Ka.152		S.Kaupang	Nicolaysens haug 1	Haug, lang	Kremasjon				Klinknagler					
Ka.153	C4286	S.Kaupang	Nicolaysens haug 2	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon	Spydspiss, pilspiss			3-4 klinknagler				M	
Ka.154	C4287- C4288	S.Kaupang	Nicolaysens haug 4	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon		Perle	Snellehjul av Serpentin (rød bergart)	1 klinknagle					
Ka.155	C4289- C4290	S.Kaupang	Nicolaysens haug 5	Haug, lang	Kremasjon				Håndtak til nøkkel, 3 skår av leirkar (Rhinsk)					
Ka.158		S. Kaupang	Nicolaysens haug 8	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon				Klinknagler					
Ka.159		S.Kaupang	Nicolaysens haug 9	Haug, rund over 10 m i diameter	Kremasjon				Klinknagler					
Ka.161	C15219	S.Kaupang		Haug			Fragmenter av en eller to ovale spenner				800-850		K	

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	likbehandlin g	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder
Ka.201	C15010- C15011	Lamøya		Flatmark	Kremasjon	To egget sverd			Kleberkar		900-1000		M	
Ka.202	C17719- C17722	Lamøya		Flatmark	Kremasjon	Spydspiss, øks								
Ka.205	C21960 II	Lamøya	Gustafsons haug 2	Haug	Kremasjon		5 perler		Hestebitt, stk av snodd glass, ubest. Jernklump, nagler					
Ka.206	C27148	Lamøya		Flatmark?	Inhumasjon?		3 perler		Delvis helt kleberkar, ubest. trestykke, jerngryte					
Ka.207						Tapt funn: 2 Sverd, øks, skjoldbule	Ringspenne av bronse	2 bryner			900-950			
Ka.208	C27220 grav I	Lamøya		Flatmark	Inhumasjon?	2 sverd, øks E, øks(F),skjoldbule	Ringspenne av bronse	2 skiferbryner			900-950		M	
Ka.209	C27220 grav II	Lamøya		Flatmark		Øks (G/H)					850-950			
Ka.219	K/XXVII	Lamøya		Flatmark	Inhumasjon	2 ovale spenner, 8 perler, insulært beslag av kobber, tekstil av lin og ull		Sigd	Kleberkar, stekepanne, nøkkel, jernball?, nagler, ubest. Jernfragm., jernslag, trefat		850-950		K	
Ka.269	K/1953 grav IV	N.Bikjholberge t	Kiste/uthulet trestamme?	Flatmark	Inhumasjon	Øks (A)		Kniv	Deler av lite leirkar, 4 nagler		800-850	Skjelett rester av spinkelt individ		
Ka.270 og Ka.271	K/1953 grav V	N.Bikjholberge t	Kammer eller kiste i båtform m/ styreåre som lokk	Flatmark	Inhumasjon	Sverd, øks (G/H), spydspiss, Øks (H)	4 perler, trefliket spenne?Tekstil m/gulltråd	Sigd, 2 bryner, glattestein, kniv, 2 kniver	leirkar, bolt, låsebeslag, nagler og stifter	Hestetenner	900-950		M	
Ka.274		N.Bikjholberge t	Uten gravgjemme	Flatmark	Inhumasjon				Kun skjelett					
Ka.275		N.Bikjholberge t	Uten gravgjemme	Flatmark	Inhumasjon				Kun skjelett					

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	likbehandl ing	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder
Ka.276		N.Bikjholberget	Uten gravgjemmet	Flatmark	Inhumasjon				Kun skjelett					
Ka.278	K/1954 grav II	N.Bikjholberget	Felt veien Kiste eller uthult trestokk?	Flatmark	Inhumasjon	Sverd, spydspiss, øks (F)	Ringspenne av bronse	Kniv, bryne			850-950		M	
Ka.280	K/1954 grav V	N.Bikjholberget	Felt veien Kammergrav	Flatmark	Inhumasjon	Pilspiss	Sølvkors keltisk type, 7 perler	Kniv	Ubest. Jernfragm. Sølvmynt?		900-1000		K	
Ka.281	K/1954 grav VI	N.Bikjholberget	Felt veien Kammergrav	Flatmark	Inhumasjon	Øks (A),	2 perler,	Nålebryne, ljå, kniv, bryne	Hank til skrin, 2 små stifter, ildflint, kar av kleber, beslag til skrin, nagler og spiker					
Ka.290	K/I	S.Bikjholberget	Mauhaugen Steinkammer	Haug m/fotkjede	Inhumasjon	Pilspiss, fal til pilspiss/kastespyd?		Ukjent redskap av jern	17 skår av leirkar, nagler m/treter, spiker. 2 jerntenner, stk av ubearbeidet rav, flint stk.					
Ka.313	K/XVI	S.Bikjholberget	Astrids kiste Båstevn/slede?	Steinlegning				Sigd, kniv	Nøkkel					
Ka.314	K/XVIII	S.Bikjholberget	Båstevn/slede?					Kniv						
Ka.315	K/XIV	S.Bikjholberget	Ringene Trekiste	Flatmark Steinring	Inhumasjon	spydspiss	2 perler, bronsenål m/tekstilrester	Fiskesøkke av kleber	Kleberkar, glasstav, stifter og nagler, beslag? låseskilt? Jernten		800-900?			
Ka.316	K/XV	S.Bikjholberget	Pulterkammeret Kiste(type Oseberg) Mann gravlagt med barn	Flatmark	Inhumasjon	Spydspiss, øks(A), 2 skjoldbuler		Fil?, kniv, bryne	Jernkjele, låseskilt, 2 hasper, nagler og stifter		850-900?		M	
Ka.318	K/XVII	S.Bikjholberget	Charlottes kiste Trekiste	Flatmark Steinpakning inn mot storstein			Perle		Små jernstifter, 1 stk. flint					
Ka.319	K/XXXVII	S.Bikjholberget	Wenckes kiste Trekiste med ujevn form	Flatmark Gruspakning?	Inhumasjon				2 stifter					Ca.16-20 år m/pukkel og

Ka nr Stylega r	Museumsn r	Lokalitet	Navn/Beskrivelse	Ytre utforming	likbehandlin g	Våpen	Drakt/smykker	Redskaper	Annet	Dyrebein	Datering	Kjønn O	Kjønn A	Alder
														skjev rygg
Ka.320	K/XXXVIII	S.Bikjholberget	Randis kiste Trekiste	Flatmark Gruspakning?	Inhumasjon				Trekopp, 2 stifter			M		Ca. 18 år
Ka.321	K/XIX	S.Bikjholberget	Anlegg uten gravjemme	Flatmark	Inhumasjon	Spydspiss, øks(G/H)	Perle		Snellehjul av bergart, kniv?		900-950		M	
Ka.322	K/XX	S.Bikjholberget	Kisteanlegg Trapesformet kiste	Flatmark Spredte stein	Inhumasjon	Tveegget sverd		Kniv	Ca. 10 stifter		800-850?		M	
Ka.323	K/XXVI	S.Bikjholberget		Flatmark	Inhumasjon				Nagler av jern, 1 stk. flint, brente beinfliser av ubest. art.	Hestetenner				

Tabell V. Båtene på Kaupang

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Lengde i m	Bredde i m	Dybde i m	Antall nagler	Orientering	Individer	Kjønn	Detaljer båt
Ka.203	C21843?	Lamøya				En del klinknagler og spiker		1	K	
Ka.204	C21960 I	Lamøya				87		1	M	6 stk tre av båt, kjøplanke, tilje. Enkel, men fin dekor, trukket med profiljern
Ka.210	C27220, grav III	Lamøya						1	K	
Ka.218	K/X	Lamøya	8	1,40	0,50 omtrent midtskips	180	NNØ/SSV	1	K	
Ka.250	C27740a-n	N.Bikjholberget				Ca 160 nagler		1	K	
Ka.252	C27997 grav A, a-m	N. Bikjholberget				Ca. 125 nagler og spiker		1	M	
Ka.253	C27997 grav B, a-k	N.Bikjholberget				47 nagler og naglefragm.		1	K	
Ka.254- Ka.255	C27997 grav C, a-m og K/1950 grav I	N.Bikjholberget				Sammenblandet med grav B 3 nagler, sammenblandet med grav C27997		2	M+K	
Ka.257- Ka.259	K/1950 grav III, IV,V	N.Bikjholberget				Få nagler		3	M-M-K	Avtrykk i undergrunnen
Ka.262	K/1952 grav I	N.Bikjholberget	4 -5				?	2	M-M	Svake spor av bordganger. Naglerader pluss spor av kjøplanke.
Ka.263- Ka.264	K/1952 grav II og K/1954 grav IV	N. Bikjholberget	4 -5				Ø/V	2	M-M	Båtspor som svart ? lag. Båten reparert
Ka.265- Ka.266	K/1953 grav I og K/1954 grav VIII	N. Bikjholberget					NNV/SSØ	2	K-M	Naglerekker i båtens bunn
Ka.267	K/1953 grav II	N.Bikjholberget				37 nagler	NNV/SSØ	1	K	Naglerekker i båtens bunn. Avtrykk av bunnplanke + 1 omfar.
Ka.268	K/1953 grav III	N. Bikjholberget				14 nagler	NNV/SSØ	2	K + barn	Naglerekker i båtens bunn + i omfar
Ka.272	K/1953 grav VI	N. Bikjholberget	4,5				NNØ/SSV	1	M	Naglerader og spor av kjøplanke
Ka.273	K/1953 grav VII	N. Bikjholberget					?	1	M	Nagler under sverd
Ka.277	K/1954 grav I	N. Bikjholberget	4,5				NNØ/SSV	1	M	Naglerekker
Ka.279	K/1954 grav III	N. Bikjholberget					VNV/ØSØ	1	M	Naglerekker, svake spor av tre
Ka.282	K/1954 grav VII	N. Bikjholberget				Minst 75 som kan tilføres båtens nederste bordganger	?	1	M	Naglerekker langs bunnplanke
Ka.284- Ka.285	K/1954 grav IX og X	N. Bikjholberget	8 - 12				N/S	2	K-K	Naglerekker 1 omfar Kjøplanke 4 cm. Bred foring på båten
Ka.286- Ka.287	K/1954 grav XI og XII	N. Bikjholberget					Ø/V	2	K-M	Naglerekker i bunnen
Ka.291	K/II	S. Bikjholberget Sletten	5-6			240	NØ/SV	1	K	
Ka.292- Ka.293	K/III	S. Bikjholberget Sletten	8-10	1,50		500	NØ/SV	1	M	

Ka nr Stylegar	Museumsnr	Lokalitet	Lengde i m	Bredde i m	Dybde i m	Antall nagler	Orientering	Individer	Kjønn	Detaljer båt
Ka.294- Ka.296	K/IV	S. Bikjholberget Gloven	minst 8,5			620	N/S	4	K-M-K + barn?	
Ka.298- Ka.300	K/V	S. Bikjholberget Gloven	minst 9			850	N/S	4	M-K-M + barn	
Ka.301- Ka.302	K/VI	S. Bikjholberget Gloven	6?	1,25	0,60	240	N/S	2	M-M	
Ka.303- Ka.304	K/VII	S. Bikjholberget Gloven	5-6			500	N/S	2	K-K	
Ka.305	K/VIII	S. Bikjholberget Gloven	mer enn 6			450	N/S	1	M	
Ka.307	K/IX	S. Bikjholberget Sletten	6,5 - 7		0,35 -0,45 nær Ø. stevn 0,70 - 0,90 Ø. for basis	250	Ø/V	1	M	
Ka.308	K/XI	S. Bikjholberget Sletten	ca. 5			250	NØ/SV	1	M	
Ka.309	K/XII	S. Bikjholberget Sletten	6,5 - 7		0,50 nær V stevn	200	Ø/V	1	M	
Ka.310- Ka.311	K/XIII	S. Bikjholberget Sletten	10 - 12		0,60 nær N stevn	130	N/S	2	K-M	
Ka.312	X/XXV	S. Bikjholberget Sletten					?	1	M	